

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

**TÜRKİYE VE ALMANYA'DA ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN
YASAL DÜZENLEMELER VE ULUSLARARASI HUKUK**

Ekrem BENZER

13904012

Danışman

Doç. Dr. Ezeli AZARKAN

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

**TÜRKİYE VE ALMANYA’DA ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN
YASAL DÜZENLEMELER VE ULUSLARARASI HUKUK**

Ekrem BENZER
13904012

Danışman
Doç. Dr. Ezeli AZARKAN

Diyarbakır 2017

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “ Türkiye ve Almanya’da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../.....

Ekrem BENZER

KABUL VE ONAY

Ekrem BENZER tarafından hazırlanan ‘‘Türkiye ve Almanya’da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk’’ adındaki çalışma 24.07.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Milletlerarası Genel Hukuk Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ezeli AZARKAN

Doç. Dr. Gürsel KAPLAN

Doç. Dr. Hakan SAMUR

ÖNSÖZ

Dünya Sağlık Örgütü tarafından gerçekleştirilen araştırmalar dünya nüfusunun yaklaşık yüzde onunun yaşamını herhangi bir engelle sürdürmek zorunda olduğunu gözler önüne sermiştir. Engelli kişilerin sayısı bu kadar fazla olmasına rağmen gerek uluslararası metinler gerekse de ulusal düzenlemeler geç denilebilecek bir zamanda yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda engellilerle ilgili uluslararası alanda kabul edilen en önemli metinlerden biri Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmedir. 2006 yılında imzalanan bu sözleşme yirmi birinci yüzyılın da ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir. Bu metne taraf olan ülkelerden biri Almanya Federal Cumhuriyetidir. Almanya ve özellikle Almanya'nın Berlin Eyaleti metnin öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmek için çeşitli yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Türkiye'de engelli haklarına ilişkin yasal düzenlemeler ise başta 1982 Tarihli 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere çeşitli yasa, yönetmelik vb. ile hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla engelli bireylerin sahip olduğu hakların tamamını tek bir mevzuat çatısı altında bulmak mümkün olmamaktadır.

Tez çalışmamın her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen,engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım sayın hocam Doç. Dr. Ezeli AZARKAN' a teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (DÜBAP) tarafından HUKUK. 17.001 numaralı proje numarası ile desteklenmiştir. Bu desteklerinden dolayı koordinatörlüğe teşekkürlerimizi sunarız.

ÖZET

Tez çalışmamızın ilk bölümü Uluslararası Hukukta Engelli Hakları başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Birleşmiş Milletler sisteminde engellilere ilişkin düzenlemeler ve özellikle de 2006 Tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin Değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümün bir diğer alt başlığı ise Avrupa Birliği sisteminde engelli hakları olmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Almanya’da Engelli Haklarına Yönelik Temel Yasal Düzenlemeler konusu işlenmiş. Bu temel düzenlemeler incelendikten sonra ise Berlin Eyaleti’nde uygulanan ve engellileri ilgilendiren yasal düzenlemeler değerlendirilmiştir.

Tez çalışmamızın üçüncü bölümü ise Türkiye’de Engellilere İlişkin Temel Yasal Düzenlemeler ve Bu Düzenlemelerin İncelenmesi başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında ülkemizde engellilere uygulanan yasal düzenlemelerin konularına göre tasnif edilip değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde ise uluslararası hukuk düzenlemeleri göz önünde bulundurularak Türkiye’de engellilere sunulan haklar ve bu hakların gelişim durumu incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Engelli hakları, Birleşmiş Milletler sistemi, Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, Avrupa Birliği, Türkiye’de Engelli Hakları.

ABSTRACT

In the first chapter of our study, the title of chapter is Disability Rights in International Law. Under this heading, The United Nations system of disability arrangements and particularly the 2006 United Nations International Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Another subheading of this sanction is the rights of people with disabilities in the European Union System.

In the second part of our study includes The Basic Legal Regulations for The Rights of Persons With Disabilities in Germany. After reviewing these basic regulations, we have assessed the legal regulations applicable to the disability of the State of Berlin.

The third part of our thesis has the title of Basic Regulations Regarding Disability in Turkey and Examination of These Regulations. Under this heading, it is aimed to classify and evaluate the legal arrangements applied to the disability in our country according to the subjects.

In the last chapter of our study, the rights provided to the disabled in Turkey and the development of the status of these rights have been examined considering the international legal arrangements.

Keywords

Disability rights, United Nations System, United Nations Convention on the Rights of Person with Disabilities, European Union System, Disability Rights in Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
ULUSLARARASI HUKUKTA ENGELLİLERİN DURUMU.....	5
1.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	5
1.1.1. Engelli ve Engelli Hakları Kavramları.....	5
1.1.2. Engelli Haklarının Tarihsel Gelişimi	7
1.1.3. 2006 Tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin Değerlendirilmesi	10
1.2 AVRUPA BİRLİĞİ SİSTEMİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	32

İKİNCİ BÖLÜM	42
ENGELLİLERE İLİŞKİN ALMANYA'DA UYGULANAN TEMEL DÜZENLEMELER.....	42
2.1. GENEL BİLGİ	42
2.2. ALMANYA'DA ENGELLİ HAKLARINA YÖNELİK TEMEL YASAL DÜZENLEMELER.....	42
2.2.1. Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches(Alman Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm)	45
2.2.2. Behindertengleichstellungsgesetz (BGG) (Almanya'da Engelliler İçin Sosyal Eşitlik Yasası).....	45
2.3. ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN YETKİLİ KURUMLAR	46
2.4.Engelilikle İlgili Temel Bazı Kavramlar	46
2.5. ALMANYA'DA ENGELLİLERE İLİŞKİN SOSYAL VE EKONOMİK İÇERİKLİ DİĞER YASAL DÜZENLEMELER	53
2.6. BERLİN EYALETİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE İLİŞKİN TEMEL YASAL DÜZENLEMELER VE BU DÜZENLEMELERİN İNCELENMESİ.....	69
3.1. TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK MEVZUAT VE DEĞERLENDİRMESİ	70

3.2. TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARININ TASNİFİ	74
3.2.1. Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Konularına İlişkin Engelli Hakları	74
3.2.2. Eğitim Hakkına İlişkin Engelli Hakları.....	83
3.2.3. Mali Konulara Yönelik Engelli Hakları	89
3.2.4. Ulaşım İlişkin Engelli Hakları	98
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	102
ULUSLARARASI HUKUK İLE MUKAYESE EDİLDİĞİNDE TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI VE GELİŞİM DURUMU	102
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AGG	Allgemeines Gleichbehandlungs Gesetz
bkz.	Bakınız
böl.	Bölüm
BM	Birleşmiş Milletler
BMEKHDUS	Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme
BGG	Behindertengleichstellungsgesetz
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
DiE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DÜ	Dicle Üniversitesi
EU	European Union
K.	Karar
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
LGBG	Berliner Landesgleichberechtigungsgesetz
mad.	Madde
MK	Medenî Kanun
No.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
SCB IX	Neutes Buch des Sozialgesetzbuches
UN	United Nations
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Uluslararası toplumun tamamının üzerinde ittifak ettiği bir engelli tanımı günümüzde mevcut değildir. Bunun yanında 2006 Tarihli Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesinde yapılan ve engelli birey baz alınarak oluşturulan tanımlama genel kabul görmektedir. Bu tanımlamaya göre bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendisi tarafından yapılması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamaması o bireyi engelli kişi olarak kabul etmemize neden olur.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2001 yılında uluslararası engellilik sınıflandırması çerçevesinde yapılan tanımlamaya göre ise, her türlü özür, faaliyet yoksunluğu veya sosyal hayata katılımı kısıtlayan nitelikteki bir engelin bulunması bu tanım kapsamı içerisindedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün(WHO) araştırmasına göre dünyada var olan engelli oranı %10 civarındadır. 2002 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye'de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise %12.29 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler de göstermektedir ki Türkiye'de yaşayan bireyler arasındaki engelli oranı ile dünyada yaşayan engelli oranı arasında benzerlik mevcuttur.

Engelli haklarının gelişimi tarihsel bakımdan incelendiğinde hayli zorlu bir süreçten geçtiği görülecektir. On üçüncü yy da engellilik durumu kötü ruhların istilasına uğramış bireyler için ve şeytan tarafından ruhlara ele geçirilen kişileri ifade etmede kullanılırdı. 20. yy da dünyanın birçok yerinde ve Birleşmiş Milletler sisteminde gelişme gösteren engelli hakları, Nazi Dönemi Almanya'sında ciddi manada sekteye uğramıştır. Bu dönemde, herhangi bir engel taşıyan bireylerin infazına kadar varan uygulamalarla karşılaşmıştır.

1975 yılında BM Genel Kurulu tarafından Engelli Hakları Antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayı müteakip 1981 yılı Dünya Engelliler Yılı olarak kabul

edilmiştir. Bunun yanında 1982-1991 yılları arası da Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı olarak ilan edilmiştir. 2006 Tarihinde imzalanan Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme 21'inci yüzyılın ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir. Bu antlaşma engelli hakları bakımından da dönüm noktası niteliğindedir ve antlaşma ile engelli kişiler etkin birer hak süjesi olarak kabul edilmişlerdir. Çalışmamızda bu antlaşma metni de incelenmeye çalışılmıştır.

Avrupa Birliği Hukuk siteminde engelli hakları, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin kabul edilmesiyle önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu antlaşmanın kabulüyle Avrupa Birliği engellilerin tüm temel insan haklarını korumasını ve teminat altına almasını sağlayacak şekilde tedbirler almakla sorumlu hale getirmiştir.

Avrupa Birliği sisteminde engellilere yönelik olarak yapılan çalışmalardan biri de Avrupa Birliği Komisyonunun, Avrupa Birliği Konseyinden 2003 Yılı'nın "Avrupa Engelliler Yılı" olarak kabul edilmesini istemesidir. Bu bağlamda 2002 yılında İspanya'nın Madrid şehrinde yapılan engellilere ilişkin konferansta 2003 yılının Avrupa Engelliler yılı olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

Alman hukuk sisteminde engelli hakları incelendiğinde karşımıza iki temel yasa çıkmaktadır. Bunlar: Neues Buch des Sozialgesetzbuches(SCB IX)(Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü) ve Behindertengleichstellungsgesetz (BGG) (Engelliler İçin Sosyal Eşitlik Yasası) yasalarıdır. Bu metinlerin ilkinde engelli bireylerin sahip olduğu haklara değinilmiş, diğer metinde ise engellilerin diğer bireyler karşısındaki eşitliği garanti altına alınmaya çalışılmıştır.

Engelli hakları düzenlemelerinin ileri düzeyde olduğu Federal Almanya Cumhuriyeti Başkenti ve ayrıca eyaletinden biri olan Berlin eyaletinin incelenmesinin de faydalı olacağı düşünülerek temel metin niteliği taşıyan Berlin Eyaleti Eşit Haklar Yasası(Berliner Landesgleichberechtigungsgesetz)(LGBG) incelenmeye çalışılmıştır. Adı geçen yasa Berlin'de 28.09.2006 Tarihinde kabul edilmiş,15.12.2010 Tarihinde bazı değişiklikler yapılmış son olarak 29.12.2010

Tarihinde değiştirilmiş şekli ile yürürlüğe girmiştir. Adı geçen bu yasa toplam 17 madde ve 4 bölümden oluşmaktadır.

Engelli hakları konusunda ileri düzeyde uygulamalara sahip ülkelerden biri de kuşkusuz İsveç’tir. Uzun yıllar engelli haklarına “hasta temelli” yaklaşımlar sergilendi. Fakat özellikle 1970’lerden sonra bu yaklaşım değişmeye başlamıştır. Bu yaklaşımın yerine “eşit yurttaşlık” felsefesi engelli hakları düzenlemelerinin temelini oluşturmaya başlamıştır. İsveç’te özellikle 1994 tarihinde kabul edilen “Engelliler için Destek ve Hizmet Kanunu” engelli hakları konusunda ayrı bir öneme sahiptir. Bu yasa uyarınca engelli kişi (ister bedensel ister ruhsal bir engele sahip olsun) istediği takdirde kendisine yardımcı olmak üzere bir kişinin belirlenmesini isteyebilmektedir. Bununla Birlikte İsveç de 2006 tarihli engellilere ilişkin Birleşmiş milletler sözleşmesini kabul eden ülkelerden biridir.

İsveç’te engelli hakları düzenlemeleri hakkında üzerinde durulması gereken şehirlerden bir tanesi ülkenin başkenti olan Stockholm şehridir. Stockholm’de erişilebilirlik konusunda ciddi adımlar atılmış şehrin neredeyse tüm yolları, toplu taşıma araçları ve trafik ışıkları engelli bireylere göre dizayn edilmiştir. Bununla birlikte engelliler için daha iyi bir yaşam alanı oluşturabilmek için 2030 Planları oluşturulmuştur. Bu planlarda özellikle şehirdeki tüm sosyal ve kültürel tesislerin engellilerin hizmetine sunulması ile engelli çocukların aile fertleriyle güzel vakit geçirebilecekleri yeşil alanlar, parklar vb. diğer tesislerin yapılması amaçlanmıştır.

Son olarak Türkiye’de yürürlükte olan mevzuata başvurmak da faydalı olacak ve çalışmamız amacına ulaşmış olacaktır. Dünya ve Avrupa ile kıyaslandığında Türkiye’de engelli haklarına ilişkin gelişmelerin istenilen seviyede olmadığı açıktır. Bunun yanında çeşitli gelişmelerin yaşandığı da gözlenmektedir. Özellikle 6462 Sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile daha önce yayınlanan kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde yer alan “zr”, “sakat”, “sakatlık”, “zrllk” gibi kelimeler “Engel”, “engellilik ”gibi ifadelerle karşılanması

zorunluluğu getirilmiştir. 5378 Sayılı “Özürlüler Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile engellik kavramı tanımlanmış ve çeşitli yapıcı düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeler Engelli hakları konusunda mihenk taşları olarak kabul edilmektedir.

Engelli bireyler toplumsal hayatın birçok alanında zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu zorluklar devlet, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütleri gibi organizasyonlar tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Devletlerin ve Uluslararası örgütlerin kullandıkları etkili mekanizmalardan biri hukuksal düzenlemelerdir. Biz de bu tez çalışmamızda bilimsel açıdan engelli bireylerin sahip oldukları haklara yönelik kapsamlı bir çalışma yapma gereği duyduk. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeleri mukayeseli bir şekilde ele alarak engelli bireylerin özellikle hukuki alanda karşılaştıkları eksiklik ve aksaklıkları tespit etmeyi amaçladık. Bu amaçla özellikle engellilere ilişkin yasal düzenlemeler arasında önemli bir yer tutan ayrımcılık, istihdam, sağlık, eğitim gibi konularda var olan hukuksal düzenlemelerin incelenmesi yoluna gidilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA ENGELLİLERİN DURUMU

1.1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

1.1.1. Engelli ve Engelli Hakları Kavramları

Uluslararası hukukun süjelerince kabul edilmiş ortak bir tanımlama engellilik için söz konusu değildir. Bu bağlamda engellilik konusunda ki tanımlar geniş ölçüde farklılık göstermektedir. Bu noktada Dünya Sağlık Örgütü(WHO)¹ tarafından kabul edilen engellilik tanımı sonucunda çeşitli kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bunlar “Noksanlık(Impairment)”, “Engel(Handicap)”, “Malullük(Disability)” kavramlarıdır. Noksanlık: Psikolojik veya fiziksel yapı ve/veya fonksiyonlardaki bir eksikliği ya da dengesizliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Malullük: Noksanlık veya sakatlık durumları sonunda, belirli bir kişide meydana gelen ve ilgili kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini engelleyen ve/veya sınırlayan dezavantajlılık durumunu ifade etmektedir. Engel: Herhangi bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla herhangi bir işi yapabilme yeteneğinin tamamen kaybedilmesi ve/veya kısıtlanması durumunu ifade etmektedir.²

¹ Dünya Sağlık Örgütü(WHO/ World Health Organization), 7 Nisan 1948’de kurulmuştur. Örgütün merkezi Cenevre’de bulunmaktadır. Dünya sağlık örgütü Birleşmiş Milletler örgütünün otoritesi altında dünyada sağlıkla ilgili çalışmalar yapmaktadır. <http://www.who.int/>(22.10. 2016).

² Lifelong learning Programme, Education and Culture DG, **Care Work With People With Disabilities in Germany**, Graphic Design Rhinoceros Ltd For Layout, Berlin 2006, s.7.

2006 Tarihli Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 1'inci maddesinin 2'inci fıkrasında engellilik kavramı yer almaktadır. Bu tanımda engellilik kavramı engelli kişi temel alınarak yapılmıştır. Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayan birey engelli kişi olarak kabul edilmiştir.³ Antlaşmanın bu hükmü ilgili bölümde detaylı olarak incelenmiştir. Ulusal hukuk açısından 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararname Değişiklik Yapılması Hakkında Kanuna bakıldığında da engelli kişi temel alınarak tanımlama yapıldığını görmekteyiz. Buna göre engelli kişi: Doğumda ya da doğumdan sonra herhangi bir nedenden sahip oldukları bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal nitelikleri çeşitli oranlarda yitirilmesi, toplumsal hayata uyum sağlama ve gündelik ihtiyaçlarını karşılama güçlükleri yaşayan ve korunma, ilgi, iyileştirme, danışmanlık ve diğer benzeri hizmetlere gereksinim duyan kişi olarak tanımlanmıştır.⁴

Engelli kişiler için önem arz eden durumlardan biri de sınıflandırma durumudur. Buna göre temel olarak engellilik kaynağı göz önünde bulundurularak yapılan sınıflandırmada: Doğumdan öncesi var olan engellilik(Akraba evliliği, hamilelik sırasında doğum yapacak annenin karşılaştığı travmalar, yine doğum yapacak annenin mustarip olduğu hastalıklar, ilaç kullanımını, annenin alkol ve madde bağımlısı olması kötü beslenmesi gibi nedenler) ve doğum sonrasında(İş, ev, trafik kazaları, terör olayları, deprem ve benzeri felaketler)karşılaşılan engellilik durumu olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Engellilik sebepleri temel olarak yapılan ayırmada ise: Zihinsel engellilik, ortopedik engellilik, işitmeye ve konuşmaya bağlı engellilik, görme yetisine bağlı engellilik gibi başlıklar karşımıza çıkmaktadır.⁵

³ Canan Koca, **Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu**, Dünya Engelliler Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.4.

⁴Resmi Gazete, 01.07.2005, Sayı 25868,<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707.htm>, (21.02.2017).

⁵ Koca, **Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu**, s.5.

1.1.2. Engelli Haklarının Tarihsel Gelişimi

Engellilik kavramı karmaşık ve tartışmalı bir konudur. Engellilik, kişinin fiziksel, zihinsel, ya da ruhsal durumu, sosyal ve fiziksel çevreden kaynaklanan fonksiyonel kısıtlamalar arasındaki karmaşık etkileşimlerin bir sonucudur. Engelliliğin sosyal etkileri de hayli fazladır bu nedenle engelliliğin güçlü bir insan hakları boyutu da mevcuttur.⁶

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2001 yılında uluslararası engellilik sınıflandırması çerçevesinde yapılan tanımlamaya göre, her türlü özür, faaliyet yoksunluğu veya sosyal hayata katılımındaki kısıtlamayı kapsayacak bir şekilde engellilik terimi benimsenmiştir.⁷ Bu da engeli kavramının geniş yorumlanmasını gerektiğini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda engelliliğin sadece kişisel boyutunun olmadığı sosyal boyutunun da en az kişisel boyutu kadar önem arz ettiği açıktır.

Dünya Sağlık Araştırması (World Health Survey)⁸ tarafından 15 yaş ve üzeri bireyler temel alınarak yapılan araştırmaya göre dünya üzerinde 785 Milyon engelli olduğu bu rakamın da dünya nüfusunun %15,6'sına denk geldiği açıklanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) araştırmasına göre ise bu oran %10 civarındadır.⁹ Engelli bireylerin yüzde 80 civarındaki kısmı gelişmekte olan ülkelerde yaşamını sürdürmektedir ve bunlardan bir kısmı sosyal yaşam içerisinde kendisine yer bulurken çok büyük bir kısmı ise ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Birçok engelli eğitim ve istihdam olanakları olmadan yaşamını sürdürmekte, bazı ülkelerde mülk

⁶ Department for International Development, **Disability, Poverty, Development**, Panos Pictures, London 2000, s.2.

⁷ Serkan Çınarlı, Nurgül Kocakoç “ Türkiye’de Engelli Haklarının Kamu Hizmeti Açısından Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu**, Lefkoşe 16-17 Ekim 2014, s.114-115.

⁸ Dünya Sağlık Örgütü(WHO) bünyesinde sağlıkla ilgili araştırmalar yapan, dünya üzerinde 70 ülkede örgütlenmiş sağlıkla ilgili anketler yapan organizasyondur. <http://www.who.int/healthinfo/survey/en/>, (Erişim tarihi 22.10. 2016).

⁹ Harun Işık, “ Engellilik Sorununa Kelami Bir Yaklaşım”, **Ekev Akademi Dergisi**, yıl 17, sayı 54, s.4., <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ekav/>, (11.04.2017).

sahibi olma hakları dahi bulunmamaktadır.¹⁰ Türkiye’deki engellilere yönelik sayısal verilere bakıldığında da benzer rakamlar karşımıza çıkmaktadır; 2002 yılında yapılan araştırmaya göre Türkiye’de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olarak tespit edilmiştir.¹¹

Uluslararası düzeyde engelli haklarının gelişimi bakımından Birleşmiş Milletler sistemi azami önem taşımaktadır. Birleşmiş Milletler sisteminde engellilik ilgili düzenlemeler her ne kadar 20. yy dayansa da bu güne gelinmeden engellilerle ilgili olarak çeşitli süreçlerden geçilmiştir. Özellikle Avrupa’da 1200’lü yıllarda Kabul edilen inanca göre engellilik şeytan ya da kötü ruhlar tarafından ele geçirilen ruhların tezahürü olarak kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak bu bireylere işkence edilmiş ve bireyler yakılmıştır. Engellilik, hastalık veya kötü servetin, manevi boşluğa düşmüş olmanın bir işareti olarak kabul edilmiştir. Yine dönemin Avrupa’sında 1400 ve 1700 yılları arasında 100.000’den fazla kadın engellerinden dolayı cadı olarak nitelendirilmiş ve bunlardan birçoğu da idam edilmiştir.¹²

1800’lü yıllara gelindiğinde bilim Batı’da ana otorite ve yol gösterici olarak yerini almaya başlamıştır. Biyoloji ve diğer bilim alanları engellilerin durumunu açıklamak için kullanılmıştır. Engelli insanlar tıbbi meslek, profesyonel eğitimciler ve sosyal hizmet uzmanlarının gözetimi altına alınmıştır. Bu dönem de özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde ruh ve sinir hastalıklarına yönelik hastaneler açılmıştır. Amerika’da ki bu gelişmeler zamanla Avrupa Kıtasına yayılmış ve gerek bedensel gerek ruhsal engelleri bulunan bireylerin rehabilite edilebilmeleri için devletler tarafından rehabilitasyon merkezleri kurulmuştur. Tüm dünyada bu gelişmeler yaşanırken Almanya’da Nazilerin iktidar elde etmesi ile Sterilizasyon Programı başlamış. Doktorlar tarafından herhangi bir engeli bulunan bireyler bu

¹⁰ United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner For Human Rights, **Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, United Nations Publication, Newyork 2010, s.7.

¹¹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Türkiye Özürlüler Araştırması, 2004, <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> (17.10. 2016).

¹² Maurianne Adams, Lee Anne Bell, Pat Griffin(Ed.), **Teachinhg for Diversity and Social Justice**, Routledge Taylor and Francis group, Newyork 2010, s.1.

program çerçevesinde tespit edilerek öldürülmüşlerdir. Bu nedenlerle öldürülenlerin sayısı yaklaşık 400.000 olarak tespit edilmiştir.¹³

1950'lere gelindiğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, bir dizi kararlar alarak engellilerin rehabilite edilmesini amaçlamışlardır.¹⁴ Bu bağlamda 1950 yılında Cenova Konferansında engellilerle ilgili olarak sosyal yaşama katılımlarının sağlanmasının yolları aranmış ve konuyla ilgili bir komisyon kurulmuştur. Böylece özellikle sosyal haklarda standardın sağlanması amaçlanmıştır. 20 Aralık 1971 'de engellilerin haklarının uluslararası ve ulusal düzeyde uygulamalara rehberlik etmesi amacıyla Zihinsel Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin antlaşma imzalanmıştır. 1975 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Engelli Hakları antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmada tüm engelli haklarının din, dil, ırk, cinsiyet, ideolojik ayrım yapılmaksızın garanti altına alınması amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.¹⁵

1980'li yıllara gelindiğinde Birleşmiş Milletler, engellilere yönelik korumacı politikadan vazgeçerek engellilerin sahip oldukları hakları kendilerinin savunabilecekleri bir sistem oluşturma çabası içine girmiştir. Bu çerçevede BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Engellilere İlişkin Dünya Eylem Planı(World Programme of Action concerning Disabled Persons) kararı dönüm noktası niteliği taşımaktadır.¹⁶

Birleşmiş Milletlerce kabul edilen Zihinsel Engelli Kişilerin Hakları ve Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Antlaşması engellilerin sahip olduğu hakların esaslarını açıklayan ilk uluslararası antlaşmalar olarak kabul

¹³Teachinhg for Diversity and Social Justice, Perspectives On the Historical Treatment Of People With Disabilities 2007, s.2-3.

¹⁴ Gerard Quin ve Diğerleri, **The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability**, New York and Geneva 2002, s.30.

¹⁵ Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı hakları Genel Müdürlüğü, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik**, 2014, <http://eyh.aile.gov.tr/mevzuat/uluslararası-mevzuat/13-birlesmis-milletler-sisteminde-engellilik>, (15.10. 2016).

¹⁶ Quinn ve Diğerleri, **The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability** s.31.

edilmektedirler.¹⁷ Birleşmiş milletler Genel kurunun aldığı karar ile 1981 yılı Dünya Engelliler Yılı olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında 1982 ile 1991 yılları arasındaki on yıl da Birleşmiş Milletler Engellilerin On Yılı olarak ilan edilmiştir.¹⁸

13.12.2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 03.05.2008’de yürürlüğe giren Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme engelli haklarını detaylı olarak tasnif etmiş ve sistematik olarak düzenlemiştir. Şöyle ki; sözleşme, genel hükümler, genel yükümler, ayrımcılık yasağı, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, erişilebilirlik, siyasi hayata katılım gibi başlıklar altında gerek engelli kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını tam olarak sağlamayı gerekse de bu haklar sağlanırken devletin yükümlülüklerini de açık bir şekilde belirleyebilmeyi amaçlanmıştır. Türkiye sözleşmeyi 2007 yılında imzalamış, 2008 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş, 2009 yılında ise sözleşme onaylanıp yürürlüğe girmiştir.¹⁹

1.1.3. 2006 Tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin Değerlendirilmesi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1981 yılında aldığı kararlarla bu yılı Uluslararası Engelliler Yılı olarak kabul etmiştir. 1981 yılında atılan bu önemli adımı 1982 Tarihinde ise Dünya Eylem Planını Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesi takip etmiştir.²⁰ Hazırlanma aşamasına 2001 yılında başlanan Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme 2006 Tarihinde tamamlanmıştır.²¹

¹⁷ Janet Lord, ve Diğerleri, **Disability And International Cooperation And Development: A Review Of Policies And Practices**, P Discussion Paper, Newyork 2010, s.3.

¹⁸ Lord ve Diğerleri, , **Disability And International Cooperation And Development: A Review Of Policies And Practices**, s.4.

¹⁹ Ali Seyyar, **Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015, s.116. Ayrıca ilgili sözleşme metni için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714.htm> (02.01.2017).

²⁰ Implementation of World of Programme of Action Concerning Disabled Persons, 03.11.1982. <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r053.htm>, (11.02.2017).

²¹ <https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (11.02.2017).

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme, 3 Mayıs 2008’de yirmi devletin taraf olmasından otuz gün sonra yürürlüğe girmiştir.²² Türkiye’de sözleşmenin onaylanması sürecine bakıldığında ise; Türkiye Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmeyi 18.12.2008 tarih ve 27084 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan, 5825 sayılı “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile 03.12.2008 tarihinde kabul etmiştir.²³ Ayrıca Sözleşme’nin Ek İhtiyari Protokolü de 03.12.2014 tarih ve 6574 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.²⁴

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme 21’inci yüzyılın ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilmektedir. Sözleşme ile engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarının sağlanması, ayrımcılık konusunda korunmalarının sağlanması, topluma sunulan hizmetlerin engelliler için erişilebilir kılınması konularında sözleşmeye taraf devletlere yükümlülükler getirmiştir.²⁵

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme toplam elli maddeden oluşmaktadır. Anlaşmanın bu maddelerinde gerek kişisel gerek sosyal ve siyasal birçok hak sözleşmede kendine yer bulmuştur.

Sözleşme maddelerini genel olarak değerlendirecek olursak; Sözleşme’nin 1’inci ve 2’nci maddeleri genel ve açıklayıcı ifadeler içeren hükümlerdir. Bu hükümlerle sözleşmenin diğer maddelerinde geçen ifadelerle tanımlama getirilmiştir. 3’üncü maddeden 9’uncu maddeye kadar olan kısımlardaki düzenlemeler sözleşmenin ana fikri denebilecek mahiyetteki hükümleri barındırmaktadır. 10’uncu maddeden 31’inci maddeye kadar olan hükümleri ise; taraf devletlerin yükümlülüklerini, Engelli kişilerle ilgili ekonomik, sosyal ve siyasal hakları

²² Engelli Kişilerin Hakları Komitesi’nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütleri’nin Katılımı, <http://ozevvakfi.org>, (11.01.2017), s.10.

²³ Canan Ünal, “**Karşılaştırılmalı Hukuk Işığında Sosyal Güvenlik Hukukunda Özürlüler ve Yeni Yaklaşımlar Türkiye Açısından Uygulanabilirliği**”, (Yüksek Lisans Tezi , Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı, İstanbul 2011), s.138.

²⁴ Şerafettin Erten, Mehmet Aktel, “Ulusal Program ve düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’nin Engelli Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.21, S.4, (s.1275-1297), Isparta 2016, s.1278.

²⁵ Hasan Kaya, **Engelli İnsanın Hakları**, Liberte Yayınları, Ankara 2015, s. 37.

düzenlemektedir. Sözleşme maddeleri incelendiğinde sayılan haklar arasında kategorik olarak düzenleme yoluna gidilmediği görülecektir. Son olarak sözleşmenin diğer hükümlerinde ise sözleşmenin uygulanma şartları, sözleşmeye taraf olan devletlerin izlenilmesi, Engelli Hakları Komitesi oluşturulması gibi hükümler barındırmaktadır.²⁶

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair 2006 Tarihli Uluslararası Sözleşmede engellilik kavramı; herhangi bir engele sahip olmayan bireylerle eşit şartlar altında sosyal hayata tamamen ve etkili bir yolla katılmalarının önünde var olan ve sosyal hayata uyumlu olma konusunda engel teşkil eden uzun süreli sayılabilecek bir bozukluğu bulunan kişileri kapsamaktadır. Madde hükmünde geçen sürenin ne kadar olduğu konusunda herhangi bir açıklama söz konusu değildir. Tanımdan da açıkça anlaşılacağı üzere engellilik kavramı sadece fiziksel ya da zihinsel bozuklukları değil, bunun yanında düşünsel ve algısal bozuklukları da kapsam altına almış ve böylece engellilik kavramı genişletilmeye çalışılmıştır.²⁷ Sözleşme metninden çıkan başka bir sonuç da uluslararası düzenlemelerde genel anlamıyla geçerliliğini yitirmeye başlayan salt “medikal” yaklaşımdan sıyrılma yoluna gidildiğidir. Medikal yaklaşım engelliliği sırf sağlık sorunu bağlamında değerlendirdiğinden bu yönüyle eksik kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler ’in geçmiş dönem belgelerinde engelliliğin tanıma ilişkin olarak çoğu zaman bu ve benzeri bir yaklaşımdan etkilenir biçiminde oluşturulmuştur. Son dönemlerde uluslararası metinlerdeki engelliliğin tanımı sadece “medikal model”²⁸

²⁶ Anna Lawson, “Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri”, **Türk Hukukunda Engelliler ve Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi**, Ankara 05.10.2009, s.22.

²⁷ Marianne Schulze, **Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, Fedex Office and Print Services, New York 2010, s.25.

²⁸ Engellik tanımlanırken temel alınabilecek bazı modeller söz konusudur. Bu modeller: medikal model, sosyal model, profesyonel model, hayırseverlik model, ahlaki model, kanuna uygun model, güçlendirici model olarak sayılabilecektir. Bu modellerin her biri ayrı ayrı özellikler arz etmekte hiç birisi tek başına engelli sorunlarını çözümünde yeterli olmamaktadır. Bkz. Emine Özmete, “Haklar Temelinde Engellilik Modelleri ve Sosyal Hizmet” **Engelsiz Toplumu İnşa Etme ve Sosyal Hizmet Paneli**, Erzurum 11.05.2011, s.14. https://www.academia.edu/4819805/Haklar_Temelinde_Engellilik_Modelleri_ve_Sosyal_Hizmet, (11.02.2017).

veya sadece “sosyal model” yaklaşımları göz önünde bulundurularak yapılmamakta bunun yerine yeni yaklaşım tarzlarının oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.²⁹

Birleşmiş Milletlerce kabul edilen adı geçen sözleşmeye göre sözleşmenin amacı: Engellilerin bireylerin diğer bireylerle herhangi bir ayrım olmaksızın tüm temel insan hakları ve özgürlüklerinden eksiksiz şekilde ve tam bir eşitliğe uyarak yararlanmasını desteklemek, garanti altına almak ve her insanın doğuştan var olan onuruna saygıyı daha ileri bir düzeye taşımaktır. Bu eşitlik düşüncesi aslında sözleşmenin tümüne sirayet etmiş durumdadır. Sözleşme yeni hak oluşturma yoluna gitmemiştir. Sözleşmede asıl amaç engelli bireylerin de diğer bireylerle eşit haklara sahip olduklarını beyan etmek ve taraf devletler tarafından bu eşitliğin sağlanmasının garanti altına alınmasına ön ayak olmaktır. Sözleşme metninden de anlaşılacağı üzere bu madde ile taraflara bazı yükümlülükler getirilmiştir. Böylece engellilerin, temel haklardan tam ve eşit olarak yararlanmaları sağlanmakla kalınmayacak bunun yanında bu hakların teminat altına alınması ve insan onuruna saygının da artırılması garanti altına alınacaktır.³⁰

Sözleşme’nin 3’üncü maddesinde ise genel ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkeler: Her engelli bireyin kendi seçimini yapabilme özgürlüğü, bireylerin onurunu ve kişisel tercihlerine saygı gösterilmesi(sahip oldukları özgürlüklerini de kapsayıcı şekilde), engelli bireylere ayrımcılık yapılmaması, engellilerin kişilerin sosyal hayata tamamen ve aktif şekilde katılımlarının sağlanması, farklı tutum, inanış vb. saygı gösterilmesini talep etmesi ve engelli kişilerin insanlığın temel ve vazgeçilmez bir unsuru oldukları, birbirlerinin ve diğer kişilerin kişilik haklarına saygılı olmaları gerekliliği açıkça belirtilmiş ve engelli kişilerin sahip oldukları haklarının ilkesel özellikleri de böylece belirlenmeye çalışılmıştır.³¹ İnsan hakları temelli yaklaşımda “insan onuru” kavramı en önemli argümanlardan biridir. Bu yönüyle sözleşme

²⁹ Elif Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, Cilt: 7, S: 1, s.227.

³⁰ Lawson, **Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri**, s.20.

³¹ Anna Lawson, **The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?**, <http://heinonline.org>, (20. 04. 2016), s.595.

metnini oluşturan temel kavramlardan biridir. Sözleşmenin yapısı incelendiğinde görülecektir ki engelli bireylerin birer merhamet nesnesi olarak değil asıl hak sahibi özneler olduklarını kabul etmiştir. Bu yönüyle insan onuru kavramı sözleşmede önemli bir yere sahiptir.³²

Sözleşmede yer alan “Eşitlik” düzenlemesi incelendiğinde bu kavramın üç şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bunlar; Hukuki ehliyet sahibi olma durumu, sahip olunan hukuk ehliyetinin kullanılmasının sağlanması ve hukuk karşısında eşit korumadan faydalanma durumunun garanti altına alınmasıdır.³³

İlgili sözleşmenin 4’üncü maddesi ise sözleşmeye taraf devletlere bazı yükümler yüklemektedir. Buna göre; sözleşmeyi imzalayan devletler engellilik temelli herhangi bir ayrıma maruz kalınmasının önüne geçerek tüm engelli kişilerin sahip oldukları temel insan hak ve özgürlüklerinin herhangi bir eksik uygulama olmaksızın yaşama geçirilmesini sağlamalı ve engelli kişilerin sahip oldukları özgürlükleri korumak ve daha ileri seviyeye taşımalıdır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli idari ve diğer önlemler alınmalıdır. 4’üncü maddenin son fıkrasında ise taraflardan birinin federal devlet olması halinde dahi sözleşme devletin her bölgesinde herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın uygulanmalıdır. Hükmü mevcuttur. Bu şekilde federatif yönetimlerde farklı ve/veya kısıtlayıcı düzenlenmelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.³⁴ Ayrımcılık yapılmaması gerektiği noktasındaki taraf devletlere yüklenmiş olan yükümlülük, sözleşmenin birçok maddesinde geçen eşit katılım(taraf devletlerin farkındalık yaratma görevine ilişkin 8. Madde, adalete erişimi sağlayan 13. Madde, kişisel hareketliliği sağlayan 20. Madde gibi.)durumundan bağımsız olarak da düşünölemeyecektir.³⁵

³² Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, s.232.

³³ Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu” , s.237.

³⁴ Lawson, *The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?*, s.596.

³⁵ Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, s.234.

Engelliliğe ilişkin ayrımcılık yapılmaması gerektiği konusunda adı geçen sözleşmeye paralel bir düzenleme de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer almaktadır. Bu sözleşmenin ilgili maddesinde her ne kadar doğrudan doğruya engellilik ifadesi geçmiyor olsa da her ne sebep olursa olsun bireyin haklardan ve özgürlüklerden yararlanırken herhangi bir ayrıma tabi tutulamayacağı açıkça ifade edilmiştir.(m.14).³⁶

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 5'inci maddesi ayrımcılık yapılmaması ve eşitliğin sağlanması amacıyla konulmuş bir hükümdür. Bu düzenlemeyle; sözleşme tarafı devletler her insanın eşit olduğu ve ayrımcılık yapılmaması gerekliliğini garanti altına almaya çalışırlar. Madde metninde geçen ayrımcılık ifade şüphesiz ki engellilik temelli ayrımcılık yapılmasını da kapsamaktadır. İlgili devletler tarafından engelli kişilerin faydasına olarak gerçekleştirilecek pozitif uygulamalar ayrımcılık yasağına aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle iptal edilemez. Aksine pozitif ayrımcılık uygulamaların artırılması teşvik edilir. Dolayısıyla eşitliğin sağlanması ve bu eşitlik sağlanmaya çalışılırken engellilere yönelik olarak yapılabilecek pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilebilecek uygulamaların bu sözleşme hükümlerine aykırılık teşkil etmeyeceği açıkça belirtilmiştir.³⁷

Sözleşme metninde geçen eşitlikten kastın katı bir eşitlik anlayışı olmadığı kesindir. Eğer katı bir eşitlik anlayışı olsaydı, aynı tip hareketin her engelli de aynı sonucu doğurabileceği ve bazı engelli kişilerin kendini hemen her durumda dezavantajlı konumda düşünebileceklerinden dolayı ayrımcılık durumu ortaya çıkabilecekti.³⁸

³⁶ “Bu Sözleşme ’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır”(m.14), 04.11.1950 Tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (11.02.2017).

³⁷ Kaya, **Engelli İnsanın Hakları**, s. 18.

³⁸ Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, s.236.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 6'ncı ve 7'nci maddelerinde ise engelli kadın ve engelli çocuklara ilişkin olarak Taraf Devletlere bazı yükümlülükler getirmektedir. Yine bu maddelerde de pozitif ayrımcılık vurgulanmış ve yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Engelli çocuklara ilişkin anlaşmanın 7'nci maddesinde de benzer düzenlemeler getirilmiş, pozitif ayrımcılık yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. İlgili madde uyarınca, herhangi bir engele sahip çocuklarla ilgili olarak gerçekleştirilecek bütün işlerde engelli çocuğun menfaati gözetilir. Bunun yanında sözleşmecı devletler engele sahip çocukların kendilerini alakadar eden meselerde diğer çocuklarla eşit şartlar altında fikirlerini özgürce söyleme hakları vardır. Engelli çocukların yaşları ve algılama oranları göz önünde bulundurularak ve sahip oldukları olgunluğa göre fikirlerinin önemsenmesi bunun yanında bu hakkın etkin şekilde kullanılmasının sağlanması gerekliliği vurgulanır.³⁹

İlgili anlaşmanın 8'inci maddesi ise bilinçlendirme başlığı altında düzenlenmiştir aile bireyleri de dâhil olmak üzere toplumun tüm fertlerine yönelik olarak bilgi, birikimi fazlalaştırmak bununla birlikte engelli kişilerin hakları ve her insan gibi sırf insan olmak dolayısıyla sahip olunan onurlarına saygı duyulmasını her türlü yollarla destekleme gerekliliği vurgulanmıştır. Sosyal hayatın neredeyse tüm yerlerinde engelli kişilere karşı var olan tabular, önyargılar, kırııcı yaklaşımlar ve cinsiyet temeli ya da yaş kaynaklı ayrımcı davranışlarla mücadele etmek gerekliliğini vurgulamıştır. Bununla birlikte aynı maddenin 2'nci fıkrasında ise bilinçlendirmeye yönelik tedbirlerin neleri kapsadıkları açıklamıştır. Hükmün son cümlesinde ise tüm fıkraları kapsayacak bir düzenleme yer almaktadır. Buna göre engelli bireylerinin haklarını daha iyi öğrenebilmeleri için eğitim ve öğretime azami önem verilmelidir.⁴⁰

Anlaşmanın 9'uncu maddesinde engelli bireylerin sahip olduğu haklardan biri olarak kabul edilen erişilebilirlik hakkı düzenlemiştir. Bu hükmün düzenleniş biçiminden yola çıkarak "Erişilebilirlik" kavramının içerisini doldurmak mümkün

³⁹ <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx> (10.01.2017).

⁴⁰ <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>. (10.01.2017).

olacaktır. Sözleşmecı devletler engelli kişilerin tek başlarına yaşamlarını idame etmelerini ve hayatın tüm alanlarında aktif bir şekilde rol almalarını sağlamakla sorumludurlar. Bu alanların içerisine fiziki çevre, bilgiye ulaşım, teknolojik gelişmelere ulaşım gibi çeşitli ve farklı alanlar girmektedir. Bu bağlamda erişilebilirlik hakkı; engelli kişilerin tek başlarına yaşayabilmelerini, hayatın her alanında aktif bir şekilde katılımlarını garanti altına alan bir haktır. Netice olarak engelli olmayan diğer kişilerle aynı şartlarda ve tüm ilgili oldukları alanlara müdahil olabilmelerinin bütünü erişilebilirlik kavramının içerisinde yer almaktadır.⁴¹

9’uncu maddenin devamında ise erişilebilirliğin kapsamı somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Yapılar, yollar, eğitim mekânları, haneler, sağlık hizmeti sunan binalar, çalışma alanları dâhil olmak üzere kapalı ve açık alanlar, teknolojik hizmetler ve acil durum özelliği taşıyan alanları da kapsamak üzere informatik ve iletişime dayalı araçlar birer birer sayılmış ve konun alanın bu yolla genişletilmeye çalışılmıştır.⁴²

9’uncu maddenin 2’nci fıkrasında taraf devletlere erişilebilirliğin daha etkin bir şekilde uygulanmasının sağlanabilmesi için bazı ödevler verilmiştir. Özellikle şu konular üzerinde durulmuştur: kamunun tümünün yararlandığı alanlarda ya da kamu hizmetinin sürdürülmesi için yapılan tesislerde hizmet ve istenilene erişim için temel bir düzey belirlenmeli, bu temel düzey kuralları gerekli yollarla duyurulmalıdır. Her ne kadar kendileri bir kamu kurumu olmasalar da kamu yararına hizmetler yürüten diğer kurumlar için de sayılan kurallar geçerli olacaktır.⁴³

BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme’nin 10’uncu maddesinde yaşam hakkı düzenlenmiştir. Buna göre Yaşam Hakkı’nın tüm engelli bireyler tarafından tanınması gerekliliği yanında tarafların bu hakkın etkin bir şekilde kullanımını sağlanması gerektiği de açıkça belirtilmiştir.⁴⁴

⁴¹ Selda Çağlar, “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, “, C.61, (s.541-598), Ankara 2012, s.547-548.

⁴² Çağlar, “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, s.548.

⁴³ Çağlar, “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, s.549.

⁴⁴ Lawson, **Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri**, s.21.

BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 11'inci maddesi uyarınca "Risk Durumları Ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar" başlığını taşımaktadır. İlgili devletler olası silahlı mücadele durumlarında, acil insani durumlarda ve doğal afetler de dâhil olmak üzere risk durumlarında engellilerin koruma altına alınması ve güvenliğin temin edilmesi amacıyla insani hukuk ve milletler arası insan hakları hukukunu içermek üzere tüm yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar.

İlgili sözleşmenin 12'nci maddesinde kendisine düzenleme alanı bulan "Yasa Önünde Eşitlik" hükmü ile detaylı bir şekilde engellilerin diğer bireylerden farklı uygulamalara maruz kalmaksızın eşitliklerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Sözleşme'nin ilgili hükmünü açıklamadan önce burada açıklanması gereken bir husus vardır. Buna göre sözleşmenin orijinal metninde geçen hak ifadesi(Legal Capacity) hem hak ehliyetini hem de fiili ehliyetini kapsayıcı nitelikte olduğu aşikârdır.⁴⁵ Ayrıca sözleşme ile engelli kişiler etkin birer hak süjesi olarak kabul edilmişlerdir.⁴⁶

Sözleşmeye göre sözleşmeci devletler; engelli bireylerin yaşadıkları her alanda birey olarak tanınma hakkına sahip olduklarını tekrardan kabul eder, engellilerin bütün hayat alanlarında diğer kişilerle aynı şartlar altında hak ehliyetleri oldukları ve sözleşme tarafı devletler engelli kişilerin bu ehliyetlerini kullanırken ihtiyaç duydukları anda gerekli bütün tedbirleri alma yükümü altındadırlar.⁴⁷

Sözleşmenin 12'inci madde hükmü yasa önünde eşitlik konusunu da düzenlemektedir. Hükmün devamında bireylerin sahip oldukları hukuki ehliyetlerinin kullanımında desteklenmeleri için gerekli desteğin sağlanmasını,

⁴⁵ Amita Dhanda, **Legal Capacity in the Disability Rights Convention:Strangelehold of the past or lodestar for the future**, s.453.<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/sjlc34&div=17&id=&page=>, (13.02.2017).

⁴⁶ Dhanda, **Legal Capacity in the Disability Rights Convention:Strangelehold of the past or lodestar for the future** , s.429.

⁴⁷ H. Tamer İnal, "Engelli Çocuğun Ve Ergenin Özel Hakları", **1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi**, İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, 25. 02. 2011, s.6.

alınacak tedbirlerin kişilerin irade hak ve tercihlerine en yüksek düzeyde uygunluğunu ve tedbirin orantılılığını aynı zamanda en kısa zaman içinde uygulanmasını vurgulamaktadır.⁴⁸

Anlaşmanın 13'üncü maddesi "Adalet Erişim" başlığını taşımaktadır. Sözleşmeyi imzalayan devletler engelli kişilerin diğer kişilerle aynı koşullar altında bununla birlikte aktif bir tarzda adalet ulaşımını sağlamalıdır. Adalet erişimin sağlanabilmesi için usule ve yasaya uygun düzenlemeler yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları ve tanıklık dâhil tüm hukuki işlemlere doğrudan ve dolaylı katılımları kolaylaştırılmalıdır. 13'üncü maddenin ikinci fıkrasına göre ise sözleşmeciler devletlerce polis ve gardiyan da dâhil olmak üzere adalet alanında çalışan tüm personelin eğitimleri sağlanmalı, bu kişileri engelli hakları konusunda bilinçlendirmelidir.⁴⁹

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 14'üncü maddesi "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği" başlığını taşımaktadır.

Sözleşmenin 14'üncü maddesinin ikinci fıkrasına göre, engelli kişiler eğer herhangi sebeple özgürlüklerinden mahrum edildiyse, bunun diğer bireylerle eşit koşullar altında yapılması gerekmektedir. Yine aynı hükmün devamında ilgili devletler, engellilerin milletler arası insan hakları hukukuna uygun güvencelerin sağlanması ve olağan düzenlemeye uygun düzenlemeleri de içermek Sözleşme'nin amaçları ve ilkeleriyle uygun muamele görmesini sağlamakla sorumludurlar.⁵⁰

"İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama" başlıklı Sözleşme'nin 15'inci maddesine göre hiç kimseye işkence veya zalimane muamele yapılmamalı, insan onuruna yakışmayan tarzda küçük düşürücü hareketlere veya bu minvaldeki herhangi ceza yaptırımına tabi tutulmamalıdır.

⁴⁸Çelik, "Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu", s.238.

⁴⁹ İnal, "Engelli Çocuğun Ve Ergenin Özel Hakları", s.6.

⁵⁰ Erkan Karaaslan, **Engelli Hakları**, Bekad Yayınları, Antalya 2014, s.273.

Hükmün devamında ise yine hiç kimsenin rızası muhalifinde tıpla ilgili ya da bilimsel herhangi bir çalışmaya maruz bırakılamamaları gerektiği vurgulanmıştır. Sözleşme tarafı devletler engelli bireylerin işkence, aşağılayıcı muamele vb. karşı diğer engelli olmayan kişilerle eşit şartlar altında korunmalarını garanti altına almak için kendi ülkelerindeki gerekli tüm mevzuatta değişiklik yapmalıdır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra idari konularda ve yargısal konularda da eşit muameleyi sağlamak sözleşmeyi imzalayan devletlerin sorumluluğu altındadır.

Adı geçen uluslararası antlaşmanın 16'ncı maddesinde kendine düzenleme alanı bulan bir diğer hak ise "Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama" hakkıdır. Bu hükümle sözleşmeyi imzalayan devletlere bir yükümlülük daha getirilmiştir. Sözleşmeyi kabul eden devletler engelli kişilerin bireysel yaşam sahalarında herhangi bir istismar, kötü muamele ve tacize karşı gerekebilecek bütün önlemleri almakla mesuldürler.⁵¹

Sözleşme'nin 16'ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre sözleşmeyi imzalayan devletler engelli bireylere, onların ailelerine, bakımlarıyla ilgilenen diğer fertlere gerekli ve yeterli yardım yapmalıdır. Hükmün devamında ifade edildiği üzere; engellilere karşı sergilenebilecek kötü ve insanlık dışı muamelelerin önlenmesini sağlamak amacıyla bütün önlemleri almak da sözleşmeye taraf olan devletlerin görevidir. İlgili hükmün son fıkrasında ise şayet engelli bireyler koruma altına alınacaksa bu koruma altına almada mutlaka engelli bireyin yaşına, cinsiyetine, diğer kişisel özelliklerine bakılması gerektiği söylenmiştir.

Adı geçen Sözleşme'nin 16'ncı maddesinin 3'üncü fıkrası ile hüküm altına alındığı üzere engelliler için hizmet sunulması öngörülen alanlarda denetimin mutlaka bağımsız organlar tarafından ve aktif bir şekilde yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Sözleşmenin 16'ncı maddesinin 4'üncü fıkrasında ise 16'ncı maddenin 2'nci ve 3'üncü fıkralarından farklı olarak işkence ve diğer muamelelerin engelli bireylere

⁵¹ Seyyar, **Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, s.119.

uygulanmasından sonraki tedbirler düzenlenmiştir. Buna göre böyle bir durumla karşılaşıldığında engelli bireyin vatandaşı olduğu devlet tüm koruma tedbirlerinin alınmasının yanında gereklilik arz ettiğinde psikolojik destek de vermelidir. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki alınan tedbirlerde mutlaka engelli bireyin kişisel özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. . İlgili maddenin son fıkrasında ise ilgili devletler gerekli tüm önlemleri almak amacıyla mevzuata dayalı ya da siyasi gerekli uygulamaları hayata geçirmekle sorumludurlar. Antlaşmanın 17’nci maddesine göre engelli her birey, beden ve ruh bütünlüğünü korunmasını isteme hakkına engelli olmayan diğer bireylerle eşit şekilde sahiptir.⁵²

Adı geçen anlaşmanın 18’inci maddesinde engellilere ilişkin olarak “Tabiiyet ve Uyrukluk” hüküm altına alınmıştır. Buna göre sözleşmeyi imzalayan devletler engelli kişiler diğer bireylerle aynı şartlar altında seyahat hakkını tanımalıdır. Bunun yanında engelli bireylere kendi yerleşim yerlerini özgürce seçme haklarını da garanti altına almalıdırlar. Hükmün devamında engellilerin uyrukluklarını seçme hakkını da güvence altına almıştır.⁵³ Buna göre; her engelli bireyin uyrukluk kazanma ve uyruklüğünü değiştirme hakkı vardır ve bu hak, keyfi olarak veya engelli olduğu gerekçesiyle sınırlanamayacaktır. Engelli bireylerin engelinden dolayı uyrukluğa başvurma, şayet engelli mülteci ise bu işlemlerinde herhangi bir zorluklarla karşılaşmamaları için ilgili devletler tüm önlemleri almalıdır. Buna ek olarak engelli birey istediği zaman tabiiyetinde olduğu ülkeden başka bir ülkeye seyahat edebilmelidir.⁵⁴ Sözleşme’nin 18’inci maddesinin 2’nci fıkrasına göre engelli çocukların doğum sonrasında ilgili idari birimlere derhal bildirilmelidir. Fıkranın devamında engelli kişiler, doğduktan sonra ad sahibi olma, tabiiyet kazanma ve mümkün olduğunca aile fertlerini öğrenme ve aile bireyleri ile yaşamını sürdürme hakkına sahip oldukları beyan edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme’nin 19’uncu maddesi ise “Bağımsız Yaşayabilme ve Topluma Dâhil

⁵² Seyyar, *Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, s.120.

⁵³ Seyyar, *Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, s.120.

⁵⁴ Karaaslan, *Engelli Hakları*, s.274.

Olma” başlığını taşımaktadır. Maddeye göre; sözleşmeyi imzalayan devletler; bütün engelli bireyler için diğer bireylerle aynı şartlar altında toplumsal hayatını idame etme hakkını sahip olduğunu garanti altına alarak engelli kişilerin adı geçen haklardan noksansız yararlanabilmelerini sağlamak için aktif bir şekilde çalışmalıdırlar. Bu tedbirler alınırken; engelli bireyler diğer kişilerle aynı şartlarda altında yerleşim yerlerini ve kiminle hayatlarını sürdüreceklerini seçme hakkına sahiptirler.⁵⁵

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme’nin 21’inci maddesinde “Düşünce ve İfade Özgürlüğü İle Bilgiye Erişim Hakkı” düzenlenmiştir.⁵⁶

Anlaşmanın 22’nci maddesi “Özel Hayata Saygı” başlığını taşımaktadır. Yaşam yeri ve yaşam biçimi ne olursa olsun hiçbir engelli bireyin özel hayatı, ailesi, hanesi, haberleşmesi ve diğer iletişim araçlarına keyfi bir şekilde ya da hukuka aykırı olarak müdahale edilemez. Şayet böyle bir hukuksuzluk olursa ilgili engelli bireyler koruma talebinde bulunabilirler. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; sözleşme tarafı devletler bu korumayı sağlarlarken engelli olmayan diğer kişilerle eşit koşullarda davranmalıdır.⁵⁷

Adı geçen uluslararası sözleşmenin 23’üncü maddesinde “Hane ve Aile Hayatına Saygı” hakkı düzenlenmiştir. Buna göre; engelli bireyler, ailelerinde özgürce yaşama hakkına sahiptirler. Bu hak engelli olmayan aile fertleriyle aynı şartlar altında kullanılır. Bunun yanında, engelliler evlilik, evlat edinme ve boşanma da dâhil olmak üzere aile ile ilgili konularda çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bu durumun önüne geçmek için; evlenecek yaşa gelmiş engellilerin evlenip aile kurma, çocuk sayılarına kendilerinin karar vermeleri, evlilik ve çocuk

⁵⁵ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.274.

⁵⁶ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.275.

⁵⁷ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.275.

sahibi olma konusunda bilinçlendirilmeleri gibi durumlarda diğer bireylerle eşit koşullarda muamele görmelidirler.⁵⁸

Engelli çocukların aile hayatlarıyla ilgili olarak engelli olmayan bireylerle eşit olduğu hükmü velayet, vesayet, kayyımlık durumları için de geçerli olacaktır. Bunun yanında, taraf devletlere bir başka yükümlülük getirilmiştir. Bu yükümlülük de engelli bireyin ailesinin özellikle çekirdek ailesinin kendisine bakmaması durumunda aile ortamına benzer şekilde sosyal bir ortam oluşturulmalıdır.⁵⁹

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin 24'üncü maddesi eğitim hakkını detaylı şekilde düzenlemiştir. Temel manada sözleşmede akdedilen şekliyle; engelli tüm çocuklar ve yetişkin bireyler, eğitim hakkına engelli olmayan bireylerle aynı şartlar altında ulaşma hakkına sahiptirler. Bu erişim, okulöncesi eğitimden temel eğitime, üniversiteden ömür boyu öğrenime kadar her aşamayı ve eğitim türünü kapsar. Dahası, engellilerin tümü, eğitime katılabilmek için gerekli olan bireyselleştirilmiş destekle kapsayıcı eğitime erişme hakkına sahip olmalıdır.⁶⁰

Engelli bireylerin eğitim hakkıyla ilgili olarak hükümde ayrıca; engelli insanların yeteneklerine uygun eğitim almalarının garanti altına alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Engelli kişilerin detaylı ve kaliteli eğitime ulaşmak amacıyla kendi toplumlarında ve diğer sosyal çevrelerde yaşayan bireylerle eşit şekilde eğitim talep etme hakları vardır. Bu eğitim için gerekli tüm destek verilmeli ve eğitim kurumlarının ihtiyaçları karşılanmalıdır. Gerek görüldüğünde bu tür yardımlar için

⁵⁸ Ellen Walker(Ed.), **Guidance Document:Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities**, International Disability Alliance, Geneva 2010, s.46.

⁶⁰ Walker, **Guidance Document:Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities**, s.48.

sosyal amaçlı dernek, vakıf, federasyonlardan(Dünya Körler Birliği, Dünya İşitme Engelliler Federasyonu gibi) da destek alınabilir.⁶¹

Madde hükmünün devamına göre sözleşme tarafı devletler engelli bireylerin eğitim haklarını yaşama geçirilmesi için başka bazı tedbirler almakla yükümlüdürler. Şöyle ki; çocuk engelliler engelli oldukları için parasız ve zorunlu ilk ve orta eğitim hakkından mahrum bırakılmamalıdır, engelli bireyler özellikle ilk ve orta kademe eğitimleri dolayısıyla diğer bireylerden farklı bir muameleye tabi tutulmamalıdır, ihtiyaç duyulduğu takdirde engelli kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır.

Sözleşmeyi imzalayan devletler engeli olan bireylerin toplumun eşit bireyleri olarak eğitim sistemine eksiksiz ve eşit şartlarda katılmalarını sağlamakla sorumludurlar. Bu yükümlülüklerini yerine getirirlerken yine bazı araçlar kullanılmaktadır bunlardan bazıları; Braille⁶² ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğretilmesi, beden dilinin ve alternatif diğer iletişim araçlarını engelli bireylerin hizmetine sunulmasıdır.

Sözleşmeye taraf devletler; eğitim hakkı çerçevesinde engelli bireyler de dâhil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitiminin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri almalıdır, eğitim içerisinde alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını da vardır.⁶³

25'inci madde taslağı tartışmaları sırasında insanlık tarihi boyunca süre gelen insan hakları ihlallerine işkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele anlamında engelliler konusu detaylı olarak düzenlenmiştir. Özellikle tıbbi ve bilimsel

⁶¹ Lawson, **The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?**, s.603.

⁶² Braille alfabesi; 1821 yılında Louis Braille tarafından icat edilmiştir. Görme engelli olan bireylerin okuma ve gerektiğinde yazı yazmalarını temin eden bir buluş niteliğindedir. İki kolon taşıyan dikdörtgen düzey üstüne sıralanmış altı şişirilmiş noktalardan oluşan bir sistem kurmuştur.. http://www.turkcebilgi.com/braille_alfabesi#bilgi (06.01.216).

⁶³ Seyyar, **Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, s.123.

deneme konusuna açıkça dâhil olmak buna bağlı olarak, tetiklenen ücretsiz ve bilgilendirilmiş onay konusuna bağlantılar tartışılmış madde son halini böylece almıştır⁶⁴

Adı geçen sözleşmenin 25'inci maddesinde ise sağlık hakkı ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı düzenlenmiştir. Sözleşmeyi kabul eden devletler; engelli kişilerin engellilik dolayısıyla herhangi bir ayrıma tabi bırakmaksızın ilgili devlet ve/veya devletlerin en yüksek sağlık standartlarından faydalanmaları sağlamalıdır. İlgili devletler bu yararlandırmayı sağlarken cinsiyete dayalı ayrımın da önüne geçmeli ve bun konuyla ilgili önlemlerini almalıdır.⁶⁵

Parasız veya az bir ücretle sağlanan sağlık ve iyileştirme programlarının engelli bireylerle engelli olmayan bireyler arasında aynı standartta uygulanmalı ve sağlanan hizmetlerin cinsel sağlık ile halk sağlığını ilgilendiren konuları da kapsamalıdır. Bu da yine sözleşmeyi imzalayan devletlerin sorumluluğu altındadır. Sağlık hizmetleri sunulurken özellikle erken teşhis olanakları artırılmaya çalışılmalı ve bu hizmetin mutlaka engelliği azaltıcı ya da engelli sayısının artmaması yönünde bir politika sergilenmelidir. Sağlık hizmetleri köylerde dâhil olmak üzere mümkün olduğunca insanların hizmetine uygun ve erişilebilir şekilde yapılmalıdır. Sağlıkçıların engellilere verdikleri bakım ile diğer bireylere verilen bakım engelliye uygulanabilecek pozitif ayrımcılık hariç olmak üzere aynı özellikleri taşımalıdır. Yine engelli bireylere yönelik sigorta hizmetlerinin durumları göz önünde bulundurulmalı ve sözleşmeyi imzalayan devletlerin taahhüt ettikleri bir sorumluluk olmalıdır.⁶⁶

Adı geçen uluslararası sözleşmenin 27'nci maddesinde engellilere yönelik çalışma ve istihdam hakkı düzenlenmiştir. Engellilere yönelik istihdam politikası; engelli çocuk ve yetişkin bireylere uygulanan politikaların tümünü kapsayıcı nitelik

⁶⁴ Schulze, **Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, s.99.

⁶⁵ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner for Human Rights, **Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, Professionnel Trainnig series.15, New York 2008, s.3.

⁶⁶ Schulze, **Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, s.100.

taşımaktadır. Engellilere yönelik çalışma ve istihdam politikalarını; engellilerin hayat şartlarını iyileştirmek ve toplum hayatına katılımlarını sağlamayı amaçlayan kamusal politikalar olarak tanımlayabiliriz. Bu politikaların genel olarak kapsamı; engellilerin sosyal güvenliği, ulaşılabilirliği, meslekle ilgili alanları, aktif istihdam alanlarının oluşturulması ve sosyal hayata katılımlarının aktif şekilde sağlanmasıdır.⁶⁷

Sözleşme'nin 28'inci maddesi “Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Koruma” başlığını taşımaktadır. Buna göre sözleşme tarafı devletler, engelli kişilerin gıda, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçlar dolayısıyla, gerek kendileri gerekse de aile fertlerini de içerecek uygun hayat koşulları hakkını ve yaşam şartlarını sürekli olarak iyi duruma getirilmesini isteme hakkı tanımalıdır. Yine sözleşme tarafı devletler bu hakkın engelli olduklarından bahisle ayrımcılığa maruz kalmaksızın tanınmasını garanti altına almakla sorumludurlar.⁶⁸

Adı geçen sözleşmenin 29'uncu maddesine göre “Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım Hakkı” garanti altına alınmıştır. Engelliler siyasi haklarını ve toplumsal hayata katılım haklarını kullanırlarken diğer bireylerle eşit şartlara sahiptirler. Bu hakların kapsamına diğer bireylerle eşit şartlarda olmak üzere seçme ve seçilme hakkı da girer.⁶⁹ Bunun yanında seçim koşulların, seçim yapılacak mekânların uygunluğunun sağlanması, yine seçime ulaşılabilirliğin sağlanması, seçim materyallerinin anlaşılır şekil de hazırlanması bu konuda önem arz eden başka durumlardır. İlgili devletler, seçimlerde veya referandumlarda engellilerin herhangi bir baskıya uğramalarını önlemeli, gizli oy kullanmalarını sağlamalı, engellilerin istedikleri zaman aday olmalarını sağlamalıdır. Engellilerin seçmen olması halinde tercihlerini özgürce yapabilmeleri sağlanmalıdır. Taraf devletler bu sorumluluklarını yerine getirmek için şayet engelli kişiler isterse kendilerine yardımda bulunabilecek bir kişi görevlendirirler.

⁶⁷ Yusuf Genç, Güldane Çat, “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**, C.8, S.1 (s.363-393) 2013, s.365.

⁶⁸ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.280.

⁶⁹ Kaya, **Engelli İnsanın Hakları**, s.142.

Sözleşme tarafı devletler engelli bireylerin ayrımcılığa maruz bırakılmadan, kamu görevine girmeleri sağlanmasını garanti altına alırlar. Buna ek olarak; engelli bireyler gerek ulusal, gerek uluslararası, gerekse de bölgesel ve yerel düzeylerde engelli örgütlerine üye olabilirler ve istediklerinde bu tür organizasyonların yönetici ve kurucu kadrolarında da yer alabilirler. Engellilerin sahip oldukları bu hak da yine ilgili devletlerin sorumluluğundadır ve onlar tarafından korunmalıdır⁷⁰

Engelli bireylerin kültürel yaşama katılma, dinlenme, boş zaman aktivitelerine katılımlarının sağlanması ve spor faaliyetlerine katılımının aktif olarak sağlanmasının garanti altına alınabilmesi için sözleşmenin 30'uncu maddesi düzenlenmiştir. Buna göre taraf devletler, engelli kişilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılımları sağlanmalı ve engellilerin kültürel envanterleri kullanmaları ve Televizyon programlarına, filmlere ve diğer kültürel etkinliklere kolayca ulaşımı sağlanmalıdır. Yine taraf devletler engelli bireylerle birlikte toplumun diğer fertlerini de yaratıcılıklarının geliştirilmesi, sanatsal ve entelektüel kapasitelerinin geliştirme ve bu kapasitelerini geliştirici tedbirleri almalıdırlar.⁷¹

Adı geçen sözleşmenin 31'inci maddesinde engelli bireylerle ilgili olarak sayısal veri ve istatistiklerin etkili somut ve açıklayıcı bir şekilde kayıt altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre taraf devletler bu verileri hazırlarlarken engelli bireylerin özel yaşamlarına saygı, özel yaşamın gizliliğinin göz önünde bulundurulması, insan hakları ve temel özgürlükler gibi temel kıstaslar de göz ardı edilmemelidir. Toplanan bilgilerin diğer taraf devletlerle gerektiğinde paylaşılmalı ve etkin kullanımı da sağlanmalıdır. Son olarak taraf devletler bu verilerin dağıtılması konusunda üzerlerine düşen tüm sorumlulukları almalı ve erişilebilir olmalarını sağlamalıdır.⁷²

⁷⁰ Seyyar, **Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, s.127.

⁷¹ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.281.

⁷² Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı, **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı**, Ankara 2016, s.23.

31'inci hükmün devamı niteliğinde olarak değerlendirilebilecek Uluslararası İşbirliği başlığını taşıyan 32'nci madde hükmüne göre sözleşme tarafı devletler, bu sözleşmenin amaç ve yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik ulusal çabaların desteklenmesi konusunda uluslararası işbirliğinin önemini kabul ederler ve bu konuda gerekli teşviklerde bulunurlar. Bu tedbirler özellikle kalkınma programları ve uluslararası işbirliği içeriğinin engelli bireyler tarafından erişilebilirliğini kapsamaktadır. Bilgi, deneyim ve eğitim programları ve uygulamalarının değişimi ve paylaşımı yoluyla kapasite gelişimini teşvik etmeli ve bu konuda gerekli adımları da atmalıdırlar. Yine araştırma, bilimsel ve teknik bilgiye erişim konularında işbirliğini geliştirmelidirler. Erişilebilir ve destek sağlayıcı teknolojilere ulaşımın sağlanması aracılığıyla ve teknoloji transferi aracılığıyla uygun görülen teknik ve ekonomik gerekli tüm yardımları sağlamalıdırlar. İlgili hükmün son fıkrasında ise bu madde hükümlerinin sözleşmenin diğer yükümlülüklerini ortadan kaldırdığı beyan edilmiştir.⁷³

“Ulusal Uygulama ve Denetim” başlıklı 33'üncü hüküm Engelli Hakları Komitesi başlıklarını taşımaktadırlar. Bu hükümlerden çıkarılabilecek sonuçlar açıkça şöyledir; Sözleşme'nin uygulanmasının daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için Engelli Hakları Komitesi kurulmalıdır. Yine taraf devletler ulusal düzeyde uygulamak ve izlemek için bir yapılanma yoluna gitmelidir. Sözleşmenin tarafı her bir devlet Sözleşme'nin nasıl hayata geçirileceğine ilişkin ulusal düzeyde politika oluşturmalı ve koordinasyonu sağlayabilmek için ilgili ve gerekli birimleri kurmalıdırlar. Bu birimler “Odak Birim” olarak adlandırılmıştır. Bu birimlerin atanması usulü taraf devletlerin kendi inisiyatiflerine bırakılmıştır.⁷⁴

⁷³ Süleyman AKBULUT, Hakan ÖZGÜL, Tolga TEZCAN, “Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013: Erişilebildik, Eğitim, Çalışma Hayatı ve Sağlık Verileri, Analizler”, **Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu**, İstanbul 2014, s.24.

⁷⁴ Thematic Study By The Office Of The United Nations High Commisionner For Human Rights On The Structure And Role Of National Mechanisms For The Implementation And Monitoring Of The Convention On The Rights Of Persons With Disabilities, A/HRC/13/29 http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc, (10.01.2017).

Engelli Hakları Komitesi Sözleşme'nin 34'üncü maddesi uyarınca kural olarak alanında yetkin 12 kişiden oluşur. Ancak 60'ıncı onay veya katılım belgesinin tesliminden sonra bu sayıya 6 kişi daha eklenerek 18 kişi olur. Bu sayı ayrıca Engelli Hakları Komitesi'nin üye sayısının en üst sınırını oluşturur. Komite üyeleri bireysel kapasitelerinin gerektirdiği ölçüde çalışmalı, ahlaki bakımdan yoksunluk yaşamamaları, mümkün olduğunca tecrübe sahibi olmalıdırlar.⁷⁵

Engelli Hakları Komitesi üyeleri sözleşmeyi imzalan devlet tarafından seçilir. Bu seçim gerçekleştirilirken eşit coğrafi dağılım, farklı medeniyetlerin temsil edilmesi, olabildiğince farklı yasal sistemlerin temsil edilmesi, cinsiyet ayrımcılığının göz önünde bulundurularak seçimin yapılması, Komite 'ye seçilecek bireylerin engelli hakları konusunda uzmanlıkları göz önünde bulundurulmalıdır.⁷⁶

Sözleşme'nin 35'inci maddesine göre taraf devletler, sözleşme kendileri için yürürlüğe girmesinden sonra iki yıl içerisinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla Engelli Hakları Komitesi'ne bir rapor sunar. Bu rapor sözleşmenin gerekli şekilde yerine getirilmesi için alınan önlemlerin ve kaydedilen gelişmelerin içeriğiyle ilgili bilgileri içerir. Bu ilk rapordan sonra, komite en az dört yılda bir gelişmelerle ilgili Birleşmiş Milletleri bilgilendirmekle mesuldür. Komite sözleşmeyi imzalayan devletlerden gerektiği takdirde daima rapor talep edebilir.⁷⁷

Engelli Hakları Komitesi kendilerine sunulan raporlarla ilgili değerlendirmelerde bulunur ve incelemelerini gerçekleştirir. Araştırma neticelendikten sonra rapor ilgili devlete göz önünde alınılmasını sağlamak amacıyla gönderilir. Komite gerektiğinde sözleşme tarafı devletlerden ekstra bilgi talebinde bulunabilir. Eğer üç ay içinde söz konusu rapor Komite 'ye ulaştırılamazsa, Komite ilgili taraf devlette yükümlülüklerin yerine getirmediği konusunda uyarır. Sunulan raporların Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla ilgili devletlerce

⁷⁵ <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>. (10.01.2017).

⁷⁶ Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı, **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı**, s.8.

⁷⁷ Lawson, **The United Nations Convention On The Rights Of Persons With Disabilities: New Era Or False Dawn?**,s.606.

ulaşılabilirliği sağlanır. Yine sözleşme tarafları da raporun kendi ülkelerindeki ilgililerce raporun incelenmesini mümkün kılacak şekilde bulundurmalıdır. Bu raporlarla ilgili görüş bildirmek isteyenler teşvik edilmelidir. Son olarak şayet Komite uygun görürse, taraf devletlerinin sunduğu raporlar dolayısıyla Birleşmiş Milletler 'in ilgili uzmanlık kurum ve/veya kuruluşlarında yardım alabilecektir. Adı geçen sözleşme 3 Mayıs 2008'de yirmi devletin taraf olmasından otuz gün sonra yürürlüğe girmiştir. Yukarıda açıklanan hükümler çerçevesinde bakıldığında 3 Mayıs 2008'de üye olarak başvuran devletler için rapor süreci 3 Mayıs 2010'da başlamıştır.⁷⁸

Birleşmiş Milletler 'in alanında ihtisas sahibi olan kuruluşları ve diğer organları, sözleşmenin kendilerini alakadar eden mevzularda temsil edilmelidir. Engelli Hakları Komitesi bu uzman kuruluşlardan gerekli bilgi ve belgeleri talep edebilecektir. Komite, sözleşme ile yetkilendirildiği alanlarda, raporlama prensipleri, talep ve yorumlarda tutarlılığı sağlamakla yükümlüdür. Bunun yanında Komite nasıl ki Birleşmiş Milletler 'in uzmanlaşmış kurum veya kuruluşlarından bilgi alabiliyorsa öyle de Uluslararası İnsan Hakları Anlaşmalarıyla oluşturulan kurum ve/veya kuruluşlardan kendi alanıyla ilgili bilgi alma yetkisine haizdir.⁷⁹

Engelli Hakları Komitesi kararlarının kural olarak hukuki bağlayıcılıkları yoktur şayet herhangi bir hukuksuzluk tespit edilirse ilgili taraf devletlere ilişkin olarak rapor düzenlenir. Şunu da belirtmek gerekir ki; özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi⁸⁰ kararlarında bu raporları göz önünde bulundurmaktadır.⁸¹

⁷⁸ Engelli Kişilerin Hakları Komitesi'nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütleri'nin katılımı, <http://ozevvakfi.org>, (11.01.2017), s.10.

⁷⁹ Karaaslan, **Engelli Hakları**, s.286.

⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), uluslararası bir teşkilat olan Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak 1959 yılında kurulmuş uluslararası bir mahkemedir. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleriyle güvence altına alınmış olan temel hakların çiğnenmesi durumunda bireylerin, birey gruplarının, tüzel kişiliklerin ve diğer devletlerin, belirli usulî kurallar dâhilinde başvurabileceği bir yargı merciidir. https://www.turkcebilgi.com/avrupa_insan_haklar%C4%B1_mahkemesi#bilgi, (13.02.2017).

⁸¹ Çelik, “Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu”, s.242.

Sözleşmenin 40'inci maddesi uyarınca ilgili devletler belirli aralıklarla toplantı düzenlerler, bu toplantının hangi aralıklarla yapılacağı net tarihler olarak beyan edilmemiştir. Lakin hükmün ikinci fıkrasında ilk toplantının ne zaman yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra altı ay içerisinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin çağrısı üzerine ilk toplantı gerçekleştirilecektir. Son olarak iki yılda bir ya da yine aynı Konferans kararıyla tekrar toplantı düzenlenebilir.⁸²

Sözleşme engellilik konusunda kapsayıcılık, engellilerin doğrudan hak süjesi olarak kabul edilmeleri ve diğer benzer birçok konuda yenilikler getirmiştir. Bu yönüyle Birleşmiş Milletler sisteminde de önem arz etmektedir. Yukarda konuyla ilgili hükmü açıklarken de değindiğimiz gibi sözleşme metnindeki engelli tanımı yalnız tıbbi ya da medikal model esas alınarak yapılmamış sosyal model temelli yaklaşımlar da engellilik kavramı tanımlanırken kullanılmıştır. Açıktır ki; sadece sosyal model esas alınarak yapılacak bir tanım da bu konuda eksikliği sebebiyet verecektir. Genel olarak birçok model incelenip temel alınan insan hakları modeli olarak değerlendirebileceğimiz insan hakları modeli ve engelli kişiler ile engelli olmayan kişiler arasındaki ayrımın kaldırılması gerekliliği vurgulanmıştır bu eşitlik mutlak manada bir eşitlik değildir. Bu eşitlik anlayışında gerektiği durumlarda engelli kişilere pozitif ayrımcılık yapılması da gereklidir ve bu durum eşitlik açısından herhangi bir aykırılık teşkil etmez. Bunun yanında engellilik özelinde bir insan hakları yaklaşımını ortaya koyan sözleşmenin bireysel, ekonomik, sosyal ve siyasal hakları içeren bir koruma yoluna gitmiştir. Sözleşmenin bir diğer niteliği de yukarıda sayılan haklar arasında sistematik bir düzenleme yapılmamış olmasıdır.⁸³

⁸² <http://www.ohchr.org/EN/Pages/Home.aspx>. (10.01.2017).

⁸³ Michael Ashley Stein, “**Disability Human Rights**”, California Law Review, Vol: 95, California 2007, s.75.

1.2 AVRUPA BİRLİĞİ SİSTEMİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Avrupa Birliğinde⁸⁴ engellilere ilişkin düzenlemeler konusu; Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yaşayan her altı kişiden birinin⁸⁵ engelli olduğu istatistiki verisi göz önüne alındığında ne kadar önemli bir konu olduğu açıkça ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği Hukuk sisteminde engelli hakları Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin birlik tarafından kabulü ile yeni bir boyut kazanmıştır. Buna göre Avrupa Birliği de engellilerin tüm insan hakları ve temel haklarını korumasını ve teminat altına almasını sağlayacak şekilde tedbirler almakla sorumlu hale gelmiştir. Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler tarafından 2006 yılında kabul edilen engelli haklarına ilişkin sözleşmeyi⁸⁶ 30 Mart 2007 tarihinde imzalamıştır. Ardından bu sözleşme 23 Aralık 2010 tarihinde Avrupa Birliği tarafından onaylanmıştır. Bu yönüyle antlaşmayı kabul eden ilk uluslararası örgüt olmuştur. Sözleşmenin kabulüyle Avrupa Birliği ilk defa uluslararası nitelikteki bir sözleşmeye de taraf olmuştur.⁸⁷

Avrupa Birliği Temel Şartı'nda beyan edildiği üzere insan onurunun hiçbir şekilde ihlale maruz bırakılamayacağı aynı Şartın 26'ncı maddesine göre ise engelli bireylerin sosyal hayata kazandırılmasının sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliğinin engelli kişilerin bağımsızlığını, sosyal ve mesleki

⁸⁴ 1951 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'nın katılımıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu ve tekrar bu ülkelerin katılımıyla imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu şeklinde üç yapı olarak ortaya çıkan Avrupa Toplulukları Maastricht Antlaşması olarak da anılan Avrupa Birliği Antlaşması ile günümüzde Avrupa Birliği olarak bir arada toplanmıştır. Günümüzde Avrupa Birliği 28 üye devletten oluşmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, Dora Yayınları, Bursa 2012.

⁸⁵ EU Labour Force Survey ad hoc module on employment of disabled people (LFS AHM), 2002. Araştırmanın detayları için bkz. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_labour_force_survey_-_ad_hoc_modules, (28.02.2017).

⁸⁶ United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, (A/61/611), 6 December 2006.

⁸⁷ Songül Atak, "Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları", **Legal Hukuk Dergisi**, (s.99-124), C.12, S.140, İstanbul 2014, s.117.

uyumunu ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlamak için alınan tedbirlerden yararlanma hakkını tanıdığı ve buna saygı gösterdiği belirtilmektedir.⁸⁸

Avrupa Birliği sisteminde engelli kişilerin haklarına ilişkin günümüze kadar birçok belge kabul edilmiştir. Avrupa Birliği sistemi engelli sorunlarına başlarda sadece istihdam meselesi yönüyle ele almış lakin daha sonra meselenin istihdam meselesinin ötesinde bir derinliğe sahip olduğu anlaşılmış ve bu nedenle politika değişikliği yoluna gidilmiştir⁸⁹. Her ne kadar politika değişmiş olsa da tüm Avrupa Birliği Ülkelerinde aynı uygulamalara rastlamak mümkün olmamaktadır özellikle; Almanya, İsveç gibi ülkelerde daha gelişmiş ve oturmuş engelli hakları düzenlemeleri ve pratikleri mevcutken, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin bu noktada gelişim gösterme gerekliliği mevcudiyetini devam ettirmektedir.

Avrupa Birliği'nin benimsediği yaklaşım son yıllarda alınan kararlar da göz önünde alındığında sosyal model olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım uyarınca engelli kişiler sosyal yaşamda en dezavantajlı kişiler olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu kişilere yönelik olarak alınacak tedbirler de buna göre düzenlenecektir. ⁹⁰ Bu bağlamda değişen bu eğilim ve temel Avrupa Birliği engellik yasal düzenlemelerinin incelenmesi faydalı olacaktır.

Avrupa Topluluğu⁹¹ 1957 Tarihinde kurulmasına rağmen engellilere ilişkin bu topluluğun aldığı kararlar ancak 1970'li yıllarda alınmaya başlanmıştır. Ancak alınan bu kararların bağlayıcı nitelikte olduklarından söz edilemeyecektir. Bu noktada 1974 tarihinde “Sosyal Eylem Programına İlişkin Avrupa Topluluğu Kararı”

⁸⁸ Sühal Şemşit, Ahmet Uçar, Mehmet Ali Yüksel, “Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinden Türkiye’de Belediyelerin Sunduğu Engelli Hizmetleri”, **Sosyal Bilimler Dergisi ICEBSS Özel Sayısı**, (s.205-223), Manisa 2016, s.211.

⁸⁹ Atak, “ **Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları**”, s.99.

⁹⁰ Mehmet Aysoy, **Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası**, Açık Kitaplar, Ankara 2004, s.5..https://www.academia.edu/10404176/Avrupa_Birli%C4%9Fi_S%C3%BCrecinde_Engelliler_Politikas%C4%B1, (28.02.2017).

⁹¹ Roma’da, 25.03.1957’de imzalanan Antlaşma ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, 07.02.1992 tarihinde Maastricht’de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile değiştirilmiş ve Avrupa Topluluğu adını almıştır. Avrupa Birliği Antlaşmasının yürürlüğe girdiği 01.11.1993’ten bu yana, eski Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu olarak anılmaktadır. Konuya ilişkin daha fazla bilgi için bkz. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105>, (28.02.2017).

örnek olarak gösterilebilecektir. Bu kararda Avrupa Topluluğu Konseyi, topluluk genelinde ekonomik faaliyetlerin, sürekli ve dengeli büyüme, uyumlu bir gelişmeyi teşvik etmiş ve bu konuda kendisinin görevli olduğunu kabul etmiştir.⁹²

1981 ve 1982 yılları engellilere ilişkin düzenlemeler bakımından Birleşmiş Milletler Sisteminde dönüm yılları olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni 1981 yılının “Uluslararası Engelli Yılı”⁹³ olarak kabul edilmiş olması ve Birleşmiş Milletler tarafından 1982 yılında ise “Engelliler İçin Dünya Eylem Programı”⁹⁴ kabul edilmiş olması gösterilebilir. Bu bağlamda Avrupa Parlamentosu aynı yıllar arasında “Engellilerin Ekonomik, Sosyal Ve Mesleki Entegrasyonuna İlişkin Karar” ve Avrupa Konseyi ise “Engellilerin Sosyal Entegrasyonuna İlişkin Karar” ı almıştır.⁹⁵

Avrupa Birliği tarafından 2010 yılında kabul edilen ve on yıllık planı içeren “Avrupa Engelli Stratejisi”⁹⁶ ve Avrupa Birliğinin ilgili diğer plan ve stratejiler incelendiğinde karşımıza erişilebilirlik, katılım, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğretim, sosyal koruma, sağlık, dış politika gibi kavramlar çıkmaktadır. Bu durum da açıkça göstermektedir ki Avrupa Birliği engellilere bakış açısında genişlemeye gitmiştir.⁹⁷ “Avrupa Birliği Engelli Strateji” nin ihtiva ettiği hususlardan biri de engellilere ilişkin bazı konularda Avrupa Birliği Kurumlarının birlikte hareket etmesi gerekliliğidir. Bu konular: Engelliliğe ilişkin konularda farkındalık oluşturmak, engellilere ilişkin mali destek imkânlarını artırmak, Engellilere ilişkin sağlıklı istatistiki veriler hazırlamak ve son olarak yukarıda detaylı olarak incelediğimiz 2006

⁹² Council Resolution, 21.01.1974 Concerning a Social Action Programme, metnin tamamı için bkz. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974Y0212\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974Y0212(01)), (28.02.2017).

⁹³ International year of Disabled persons, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Aldığı bu kararın tam metnine ulaşmak için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r077.htm>, (28.02.2017).

⁹⁴ World Programme of Action Concerning Disabled Persons, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İlgili kararıyla bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm>, (20.02.2017).

⁹⁵ Atak, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları”, s.105.

⁹⁶ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe, metnin tamamı için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52010DC0636>, (28.02.2017).

⁹⁷ Şemşit, Uçar, Yüksel, “Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinden Türkiye’de Belediyelerin Sunduğu Engelli Hizmetleri”, s.212.

Tarihli Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin uygulanmasını sağlamaktır.⁹⁸

Avrupa Birliği sisteminde engelli haklarıyla ilgili temel kavramlardan biri “Ayrımcılıkla Mücadele” kavramıdır. Ayrımcılık kavramı çok geniş olarak ele alınabilecek ve bazı ayrımlara tabi tutulabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılığı doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, dolayısıyla ayrımcılık olarak ayırabiliriz. Doğrudan ayrımcılık; bir birey ya da grubun herhangi bir sebeple insan hak ve özgürlüklerinden aynı ya da benzer durumda olduğu eşit bir şekilde faydalanmasının engellenmesidir.⁹⁹ Dolaylı Ayrımcılık; herkes için aynı şekilde geçerli olan ve görünüş itibarıyla tarafsız olan, ama bir takım kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer guruplardan daha çok olumlu olmayan etkiler doğuran düzenlemeler, uygulamalar ve tedbirler olarak tanımlanabilecektir. Dolayısıyla ayrımcılık; bir kişinin kendisi ile ilgili konuda bir başka kişinin nitelikleri dolayısıyla farklı bir muameleye maruz kalmasıdır.¹⁰⁰

02.08.1997 Tarihinde kabul edilen ve 01.05. 1999 Tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ayrımcılıkla mücadele konusunda temel düzenleme içermektedir. Bu antlaşmanın 10’uncu maddesine göre Avrupa Birliği, politikalarını belirlerken ve gerekli koşulları sağlarken, ırka dayalı, dine dayalı vb. konularda ayrımcılıkla mücadele için elinden geleni yapmalıdır.¹⁰¹ Bu antlaşma hükmüne dayanılarak 27.11.2000 Tarihinde “Ayrımcılığa Karşı Topluluk Eylem Planı”(Establishing a community programme to combat discrimination) Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Bu plana göre Avrupa Parlamentosu, ayrımcılıkla karşılaşılan tüm alanlarda eşit muamele ve eşit fırsatlar oluşturma

⁹⁸ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52010DC0636>, (07.03.2017).

⁹⁹ Burcu Yeşiladalı, Gökçeççek Ayata(Ed.), **Ayrımcılık Yasağı; Kavram, Hukuk, İzleme, Belgeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s.18.

¹⁰⁰ Yeşiladalı, Ayata, **Ayrımcılık Yasağı; Kavram, Hukuk, İzleme, Belgeleme**, s.19.

¹⁰¹ Amsterdam Antlaşmasının tam metni için bkz. <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (28.02.2017).

noktasında Avrupa Birliği'nin diğer kurumlarını zorlamakla mükellef kılınmıştır. Bunun yanında kararda ayrıca ve açıkça hiçbir ayrımcılığın yapılamayacağını belirtmiştir.¹⁰² Yine 2000 yılında imzalanan ve 2009 Lizbon Antlaşması ile bağlayıcılık kazanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ayrımcılıkla ilgili olarak çok önemli düzenlemeler içermektedir.¹⁰³ Antlaşmanın 21'inci maddesine göre cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığa üyelik, servet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedene dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır. Yine Şartın engellileri ilgilendiren 26'ncı maddesine göre; Avrupa Birliği, engellilerin bağımsızlıklarını, toplumsal ve mesleki yaşamla bütünleştirilmelerini ve sosyal yaşama katılımlarını sağlamak için alınmış olan tedbirlerden faydalanma hakkını tanır ve bu hakka saygı gösterir.¹⁰⁴

Ayrımcılık yasağı genel olarak yasa önünde eşitlik, yasalar tarafından eşit derece de koruma altına alınma gibi temel prensipleri içinde barındıran üst bir kavramdır.¹⁰⁵ Ayrımcılığın uluslararası sözleşmelerde doğrudan bir tanımı mevcut değildir fakat tanımının açıkça yapılmamış olması bu kavramla ilgili düzenlemelerin mevcut olmadığı anlamına da gelmeyecektir. Özellikle, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları

¹⁰² Council Decision of 27 November 2000 establishing a community action programme to combat discrimination, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000D0750>, (28.02.2017).

¹⁰³ Atak, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları”, s.113.

¹⁰⁴ Konuyla ilgili olarak Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Sosyal Şartında da da hükümler mevcuttur. Bu şarta göre taraf devletler; gerekli durumlarda kamu veya özel uzmanlık kuruluşları dahil, eğitim alınması için gerekli tedbirleri alırlar. Bedensel ya da zihinsel engelli kişiler arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın mesleki eğitim, rehabilitasyon ve topluma yeniden kazanımlarını sağlamakla mükellef kılınmıştır taraf devletler. Council of Europe, **European Social Charter- Short Guide**, Bülent Çiçekli(çev.), 1. Baskı, Seçkin Yayın evi, Ankara 2001, s. 178.

¹⁰⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi ilgili yorumla ilgili orijinal metin için bkz. [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendo](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendo), (01.03.2017).

Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı bu metinler arasında gösterilebilecektir.¹⁰⁶

Avrupa Birliği tarafından 12.05.2000 tarihinde çıkarılan “Engelliler için Engelsiz Avrupa Tebliği” doğrudan engelli haklarına düzenlemesi bakımından azami önem arz etmektedir. Bu tebliğe göre Avrupa Birliği ülkelerinde yaşamını sürdüren engelli kişilerin sayısı 37 Milyon olarak tespit edilmiştir. Tebliğe göre Avrupa Birliğinde engelli kişilere yönelik olarak atılacak adımlarda sorumluluk kural olarak ilgili devletlere ait olacaktır fakat Avrupa Birliğinin organlarının da bu konuda teşvik edici ve yol gösterici olmaları gerekmektedir.¹⁰⁷

Engelliler için engelsiz Avrupa tebliği ile engelli kişilerin meslek edinmeleri önündeki zorlukların kaldırılması, kendilerine mesleki eğitim verilmesi, ulaşım konularında dezavantajların bertaraf edilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Tüm bu fiziksel engellerin yanında toplumda engellilere yönelik algının da olumlu manada değiştirilmesi gerekliliği bu tebliğle bir kez daha vurgulanmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyinden 2003 Yılı’nın “Avrupa Engelliler Yılı” olarak kabul edilmesini istemiştir.¹⁰⁸ Bu bağlamda 2002 yılında İspanyanın Madrid şehrinde yapılan engellilere ilişkin konferansta 2003 yılının Avrupa Engelliler yılı olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Deklarasyonda ayrıca engellilere toplumda her konuda sınırsız söz hakkı tanınması gerekliliği, engellilere yönelik ayrımcılığın kaldırılması ve tam bir eşitliğin sağlanması, engellilerin kendi yaşamlarını ilgilendiren konularda kendilerinin söz hakkına sahip olması gerekliliği

¹⁰⁶ Ulaş Karan, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları**, Mattek Matbaacılık, Ankara 2009, s.21.

¹⁰⁷ Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği(Brussels, 12.05.2000 COM(2000) 284 final), Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Towards “A Barrier Free Europe For People With Disabilities” Orijinal Metin için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LVN/TXT/?uri=celex:52000DC0284>, (07.03.2017).

¹⁰⁸ Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği, s. 4.

vurgulanmıştır. Bunun yanında sağlık, eğitim ve istihdam konularında daha ileri seviyelere gelinmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.¹⁰⁹

Engellilere ilişkin önem arz eden kavramlardan biri de fırsat eşitliği kavramıdır. Avrupa Birliği ilgili organları özellikle 2003 yılının Avrupa da engelli yılı seçilmesi dolayısıyla bu konuda daha hassas bir tutum sergilemiştir. Bu konuda özellikle yine 2003 yılında kabul edilen “Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı” önem arz etmektedir.¹¹⁰ Adı geçen eylem planı ile herkes için erişilebilirliğin sağlanması, engellileri de ilgilendiren diğer topluluk politikalarına engellilerin de aktif katılımlarının sağlanması, İstihdam konusunda eşit muamelenin sağlanması(özellikle istihdamda eşit muamele direktifinin uygulanması) amaçlanmıştır.¹¹¹

Yine Engellilere yönelik fırsat eşitliği Eylem planında bazı öncelikler sıralanmıştır. Şöyle ki: Engellilerin iş sahibi olmalarını sağlama, iş sahibi olmuşlarsa istihdamlarının devamını garanti altına alma, iş yerlerine ulaşılabilirliklerini sağlama, engellilerin yaşamlarını daha kolay sürdürmelerini sağlamak amacıyla yeni teknolojilerin kullanılması ve geliştirilmesi bu yolla istihdama da katkı sağlanması kabul edilen belli başlı önceliklerdir.¹¹²

İstihdamda ve İş Hayatında Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve Direktifi 27 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi tarafından ilan edilmiştir. Bu direktifin amacı; eşit muamele ilkesinin bir gereği olarak, istihdam alanında ve iş hayatında din ya da inanç, engellilik, yaş ya da cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı bir çerçeve oluşturmak olarak gösterilmiştir. Direktifin 2’nci maddesinde eşit

¹⁰⁹ Council Decision 2001/903/EC of December 2001 on the European Year people with Disabilities 2003, OJ L335, 19. 12.2001. kararın tam metni için bkz. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001D0903>, (13.03.2017).

¹¹⁰ Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı, <http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1489388662464&text=30.10.2003%20commission&scope=EURL&type=quick&lang=en>, (13.03.2017).

¹¹¹ Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>, (13.03.2017).

¹¹² Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı, s.2.

muamele ilkesinden söz edilmiş herhangi bir nedene bağılı olarak doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık yapılmaması bu ilkenin temel dayanağı olduğu vurgulanmıştır.¹¹³ Direktife göre din ve inançlara, engelliliğe, yaş veya cinsiyet temelli ayrımcılık, Avrupa Topluluğu metinlerin amaçlarına erişilmesini, özellikle istihdama ve sosyal korunmaya ulaşılmasını, hayat standartlarının yükseltilmesini, ekonomik ve sosyal birliği ve dayanışmayı ve kişilerin serbest dolaşımını olumsuz manada etkileyebilecektir dolayısıyla bu tür ayrımcı tutumlardan uzak durulmalıdır. Bunun yanında çalışma yerlerinde engellilere ilişkin olarak önlemler alınmalı, özellikle çalışma alanlarındaki malzemeler, çalışma saatleri, görev paylaşımları, eğitim olanakları engellilerin durumuna uygun hale getirilmelidir.¹¹⁴ 2000 yılında Avrupa Birliği Konseyi tarafından çıkarılan bu direktiften sonra yine engelli istihdamına ilişkin olarak önem arz eden “Engellilerin İstihdamının ve Toplumsal Bütünleşmelerinin Teşvik Edilmesi” Konsey ilke kararı 2003 yılında kabul edilmiştir. Bu ilke kararı doğrultusunda Avrupa Birliği Konseyi üye ülkeleri ve Avrupa Birliği Komisyonunu bazı konularda karar almaya çağırıştır. Bu kararlardan bazıları şunlardır: Engellilerle ilgili tüm organlarının iş birliği içerisinde çalışmasının sağlanması, engellilerin diğer bireylerle eşit hakları sahip oldukları dolayısıyla engellilerin toplumsal hayata katılımlarının sağlanması, engellilerin iş hayatına katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması bu konuda eşit muamele ilkesine riayet edilmesi, engelliler için yaşam boyu öğrenme teşvik edilmelidir.¹¹⁵

“Engellilerin İstihdamının ve Toplumsal Bütünleşmelerinin Teşvik Edilmesi” ilke kararında ayrıca; İstihdam ve çalışma hayatına yönelik olarak Avrupa Birliği tarafından daha önce kabul edilen Genel Çerçeve Direktifine uygun olarak Avrupa Birliği üye devletleri ulusal mevzuatlarında düzenlemeler yapmalıdırlar, bu konuda gerektiğinde Avrupa Birliği kurumları da ek tedbirler almakla mükelleftirler.

¹¹³ Council Directive 2000/78/Ec Of 27 December 2000 Establishing A General Framework For Equal Treatment In Employment And Accupation.

¹¹⁴ Council Directive 2000/78/Ec Of 27 December 2000 Establishing A General Framework For Equal Treatment In Employment And Accupation.

¹¹⁵ Council Resolution Of 15 July 2003 On Promoting The Employment And Social İntegration Of People With Disabilities (2003/C 175 /01), [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32003G0724\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32003G0724(01)), (13.03.2017).

Engellilere ilişkin olarak istatistiki verilerin toplanılması, Avrupa Birliği kurumlarının engelliler konusunda çalışmalar yapmasının teşvik edilmesi, eşit muamele ilkesinin tam olarak uygulanabilmesi için politika oluşturulmasının gerekliliği bir kez daha vurgulanmıştır.¹¹⁶

Engellilere ilişkin önem arz konulardan biri de sosyal yaşama uyum sağlama araçlarından biri olan kültürel faaliyetlere etkin şekilde katılmalarının sağlanmasıdır. Bu konuda Avrupa Birliği 6 Mayıs 2003 tarihinde aldığı ilke kararı doğrultusunda çeşitli adımlar atılmıştır. İlke kararında özellikle; engellilerin sanat ve kültür alanlarına katılımlarının sağlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında yine kültürel faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşlar gerek birlik tarafından gerekse de ulusal hükümetler tarafından desteklenmelidir. Yine engellilerin kültürel faaliyetlere, kültürel etkinliklere ulaşılabilirliklerinin sağlanabilmesi için gerekli ölçüde tedbirlerin alınması taraf devletlerin yükümlülüğü altındadır.¹¹⁷

Engelli bireylerin sosyal aktivitelere katılımlarının sağlanmasına yönelik olarak; Avrupa Birliği Bakanlar Komitesi tarafından 2013 yılında alınan engelli bireylerin, spor, kültür, turizm ve boş vakitlerini aktif şekilde değerlendirilmesini amaçlayan tavsiye kararı alınmıştır. Bu karar ile engellilerin sosyal hayata etkin katılımlarının önündeki engellerin tamamen kaldırılması amaçlanmıştır.¹¹⁸

Avrupa Birliği'nin son dönemlerinde çıkardığı düzenlemelerde de açıkça görüleceği üzere engelli bireylerin fiziki ve ruhsal iyileşmelerine ve meslek edinmelerine azami önem veren medikal model terk edilmeye başlanmıştır. Bunun yerine eşit haklar politikası kabul edilmiştir. Özellikle son on yılda birlik tarafından

¹¹⁶ Council Resolution Of 15 July 2003 On Promoting The Employment And Social İntegration Of People With Disabilities (2003/C 175 /01).

¹¹⁷ Council Of Europe Publishing, **Council Resolution Of 6 May 2003 On Accesibilty Of Cultural İnfrastructure And Cultural Activities For With Disabilities**, Official Journal C.134, 07.06.2003, s. 7-8.

¹¹⁸ 11 Aralık 2013 Tarihli Engelli Bireylerin Kültür, Spor, Turizm Ve Boş Zaman Etkinliklerine Tam, Eşit Ve Etkin Katılımının Sağlanması Yönelik Tavsiye Kararı metnin tamamına ulaşmak için bkz. <http://eurlex.europa.eu/search.html?qid=1489475218380&text=11%20December%202013%20disabiled&scope=EURLEX&type=quick&lang=en>, (14.03.2017).

eşit haklar politikası çerçevesinde hayatın her alanına engellilerin aktif katılımlarının sağlanması amaçlanmış ve bu yönde birçok karar alınmıştır.¹¹⁹

¹¹⁹ Atak, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları”, s.123.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLERE İLİŞKİN ALMANYA’DA UYGULANAN TEMEL DÜZENLEMELER

2.1. GENEL BİLGİ

Alman Hukuku’nda engelli insanların, yaşamda karşılaştıkları zorluğa karşı engellerini tamamen kaldırılmasını isteme ve/veya zorlukları önlemek amacıyla yardım ve destek alma hakkı vardır. Yasalardaki temel amaç engelliliğin etkilerini kaldırmak ve özellikle ticari ve sosyal hayata katılımlarını teşvik etmektir. Federal Hükümet kamu binalarını, caddeleri ve diğer kamu bina ve yapılarını engellilere uygun yapılmasına yönelik yasalar çıkarmıştır. Bunun yanında tren, otobüs ve havayolu ulaşımında engellilik durumu göz önünde bulundurulmuştur.¹²⁰

Engellilik durumlarına göre bu bireyler; ek vergi indirimi, toplu taşıma araçlarında ücret muafiyeti, bunun yanında radyo ve televizyon vergisinden de tamamen muaf tutulmaktadır.

2.2. ALMANYA’DA ENGELLİ HAKLARINA YÖNELİK TEMEL YASAL DÜZENLEMELER

- Neues Buch des Sozialgesetzbuches(SCB IX)(Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü)
- Behindertengleichstellungsgesetz (BGG) (Engelliler İçin Sosyal Eşitlik Yasası)

¹²⁰ Martin Kock, “Disability Law In Germany: An Overview Of Employment” , **German Law Journal**, (s.1373-1392), C.5, S.11, Charlottesville 2004,s.1373.

Bu iki temel düzenlemenin dışında Alman Anayasası'nın birinci Maddesinde devlet; her bir bireyin onuruna saygı göstermek ve onurunu korumakla yükümlü olup, her insan topluluğunun esası olan insan haklarını da kabul etmektedir.¹²¹ Bu hüküm de geçen “her birey” ifadesi açıktır ki engelli bireyleri de kapsamaktadır. Anayasasının 3'üncü maddesine göre; Engellilerin ayrımcılığa maruz bırakılamayacağı ve yasaların temel amacının engelli insanların ve ailelerinin normal koşullarda yaşamını idame etmeyi ve özellikle de toplumsal hayatta eşit katılımlarının sağlanması amaçlanmıştır.¹²² Bunun yanında Almanya'da Engelli kişilerin diğer bireyler karşısında eşit muamele görmesini bir başka deyişle ayrımcılığa maruz kalmamasını garanti altına almak amacıyla Alman Eşit Muamele Yasası(Allgemeines Gleichbehandlungs gesetz)(AGG)'nda da hükümler mevcuttur. Bu yasanın amacı ayrımcılık dolayısıyla oluşabilecek tüm mağduriyetleri gidermektir. Ayrımcılık doğurabilecek hususlardan bazıları; ırksal ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı, engelli olma, dini görüş, dünya görüşü, cinsel kimlik olarak sayılabilir.

Alman Genel Eşitlik Yasası(AGG) engellilik tanımı olarak Sosyal yasalar kitabının tanımını benimsemiştir. Buna göre; bulundukları yaşa bağlı tipik durumdan altı aydan daha uzun bir süre sapma gösterecek vücutsal fonksiyona, zihinsel yetiye veya ruhsal sağlığa sahip olan ve bu nedenle toplumsal yaşama katılımları olumsuz olarak etkilenen kişiler engelli olarak kabul edilirler.¹²³

Genel Eşitlik Yasasının kabul ettiği tanım incelendiğinde görülecektir ki engellilik derecesine bağlı bir ayırım yapılmamıştır. Yani ister ağır engelli olsun ister ağır engelli durumda olmasın ayrımcılığa karşı koruma noktasında herhangi bir fark yoktur. Bu nedenle kişinin engelli olup olmadığı her durumda ayrı ayrı değerlendirilip bir sonuca varılacaktır. Engelli kişilere yönelik pozitif ayrımcılık niteliğinde ki uygulamalar engelli olmayan kişilere karşı ayrımcılık yapıldığı anlamı

¹²¹ Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası(Grundgesetz), Türkçe metin için bkz. <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%202009-276.pdf>, (16.02.2017).

¹²² Kock, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1375.

¹²³ Alman Sosyal Güvenlik Yasası(SGB IX) m.2. Yasa kitabının tam metni hakkında bkz https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9/BJNR104700001.html, (16.02.2017).

taşımayacaktır. Bu yönde Avrupa Birliği Adalet Divanının¹²⁴ verdiği kararlar da mevcuttur. Buna göre; engelli olmayan bir çalışan engelli olan çocuğu nedeniyle, diğer çalışanların benzer bir durum karşısında gördükleri muameleden daha az avantajlı bir durumla karşılaştığında, engelli olma sebebine ve doğrudan olmasa da dolaylı bir mağduriyetle karşı karşıya kaldığı söylenebilecektir.¹²⁵

Alman Genel Ayrımcılık yasanın 19. Maddesinde ırka dayanan sebeplerden veya etnik köken, cinsiyet, din, engelli olma, yaş veya cinsel kimliğe dayanan bir mağduriyet, medeni hukuka dayanan borç ilişkilerinin kurulması, gerçekleştirilmesi ve sonlandırılması sırasındaki şu haller de yasaktır: Genellikle birey ayrımı yapmaksızın benzer koşullar altındaki çok sayıda durumda ortaya çıkan (kitlesel işler) veya borç ilişkisinin türüne göre birey ayrımının daha az önem taşıdığı ve benzer koşullar karşısında çok sayıda durumda oluşan veya Özel hukuka dayanan bir sigortayı konu edinen borç ilişkileri, Meskûn emlak kiralamasında; sosyal açıdan istikrarlı mesken sakini yapıları, dengeli yerleşim yapıları ve de ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dengelenmiş ortamlar yaratmak ve bunları devam ettirmek için eşitsiz muamele geçerlidir.¹²⁶

Engellilere tanınan pozitif ayrımcılık durumlarının ayrımcılık olarak kabul edilemeyeceği durumuna verilebilecek bir başka örnek aynı kanun da engelli kişilerin haklarını korumak amacıyla açılacak davalarda kendini göstermekte ve

¹²⁴ Avrupa Birliği Adalet Divanı; AB'nin ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun yargı kurumudur. 3 mahkemeden oluşur; Adalet Divanı, Genel Mahkeme ve Kamu Hizmetleri Mahkemesi. Bu mahkemelerin başlıca görevi Topluluk kurallarının hukukiliğini incelemek ve AB hukukunun tek bir şekilde yorumlanmasını sağlamaktır. Adalet Divanı 27 hâkim ve 8 kanun sözcüsünden oluşmaktadır. Hâkimler ve kanun sözcüleri, tekrar seçilebilmek üzere 6 yıllığına Üye Devletlerin hükümetleri tarafından mutabakatla atanmaktadır. Bu mevkie seçilecek olanlar kendi ülkelerinde en yüksek yargı makamlarına atanabilecek nitelik ve yeterliliğe sahip, bağımsızlıklarından asla şüphe duyulmayan kişilerdir. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.hsyk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/888c9e7e-1b0e-4230-b07e-b7c5102954a8.pdf>, (16.02.2017).

¹²⁵ Almanya Ayrımcılıkla Mücadele Birimi, **Genel Eşit Muamele Yasası(AGG) Rehberi Genel Eşit Muamele Yasası'na ilişkin açıklamalar ve örnekler**, DruckVogt GmbH, Berlin 2010, s.18.

¹²⁶ Almanya Ayrımcılıkla Mücadele Birimi, **Genel Eşit Muamele Yasası(AGG) Rehberi Genel Eşit Muamele Yasası'na ilişkin açıklamalar ve örnekler**, m.48.

açılacak bu davaların ayrımcılık yasağına aykırı olarak değerlendirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır(m. 23/4).

Alman Genel Eşitlik Yasası uyarınca; Irka dayanan sebeplerden veya etnik köken, cinsiyet, din, engelli olma, yaş veya cinsel kimliğe dayanan bir mağduriyet, medeni hukuka dayanan borç ilişkilerinin kurulması, gerçekleştirilmesi ve sonlandırılması sırasındaki ayrımcılık kesin olarak yasaklanmıştır(AGG m.19).¹²⁷

2.2.1. Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches(Alman Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm)

Sosyal Haklar Yasasının ilgili bölümünün amacı, engellilerin hayatlarında kendi verdikleri kararlara uygun olarak yaşamlarını rahatlıkla sürdürebilmelerini sağlamaktır. Bunun yanında fırsat eşitliğini sağlanması ve toplumsal katılımın sağlanmasında karşılaşılabilecek ayrımcılığın önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Buna ek olarak engelli kadın ve çocuklar ayrı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeleri; rehabilitasyon, iş hayatına ve sosyal hayata aktif katılım olarak sayabiliriz.¹²⁸

2.2.2. Behindertengleichstellungsgesetz (BGG) (Almanya’da Engelliler İçin Sosyal Eşitlik Yasası)

Engelliler için Sosyal Eşitlik Yasası’nın temel amacı gerek özel gerekse de kamusal alanlarda yaşamlarını en az yardımla veya hiç yardım alınmadan idamesinin sağlanmasıdır. Bu amacın sağlanabilmesi içinde çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlar;

Kamu otoriteleri karşısında engellilerin ayrımcılığa maruz bırakılmaması için çeşitli yasaklar konulması, özellikle kadın engellilerle ilgili üzere toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi, federal yönetim binalarına kolay ulaşımın sağlanması bunun yanında diğer yönetim binalarına ve bilgi ve teknolojik gelişmeler erişilebilirliklerinin sağlanması, seçimlerde engelli vatandaşların engel durumlarının

¹²⁷ Almanya Ayrımcılıkla Mücadele Birimi, **Genel Eşit Muamele Yasası(AGG) Rehberi Genel Eşit Muamele Yasası’na ilişkin açıklamalar ve örnekler**, s.47.

¹²⁸ Kock, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1375.

da göz önünde bulundurulması ve buna göre bazı önlemlerin alınması son olarak da restoranlara ve ulaşım araçlarına erişimin kolaylaştırılması sayılabilir.¹²⁹

2.3. ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN YETKİLİ KURUMLAR

Engellilerle ilgili hakların korunması ve uygulanması için temelde Almanya’da iki tane kurum mevcuttur. Bunlar: Integrationsamt (Entegrasyon ofisi) ve Bundesagentur für Arbeit(Federal İş Ajansıdır). Entegrasyon ofisinin amacı: Özellikle işyerlerin karşılaşılan zorluklar, ağır engelle sahip çalışanların tazminat payı dağıtımını yine bu kişilerle ilgili olarak işten çıkarılmasını engellemek amacıyla özel önlemlerin alınması son olarak da engellilerin istihdamının artırımının sağlanabilmesi için teşvik uygulamalarının sağlanması. Federal iş ajansı ise: Kariyer tavsiyesinde bulunur, işsiz engelli kişilerin işe yerleştirilmesinden sorumludur. Bununla birlikte ağır engelli işçilerin tespitini yapar. Ağır engelli işçilerle ilgili istihdam ve denetim önlemlerinin alınması da bu kurumun yetki alanı içerisinde.¹³⁰

2.4.Engellilikle İlgili Temel Bazı Kavramlar

Tanım: Almanya Sosyal Haklar Kitabı’nda engelli kişiler doğrudan tanımlanmamış ama engelli kişilerin tasnifi; psikolojik fonksiyon, mental yetersizlik veya fizyolojik sağlık bozuklukları olarak yapılmıştır.¹³¹

Engellilik Derecesi: Yasada engellilik derecesi olarak yüzde yirmiden ve yüzde yüze kadar olan oranlar belirlenmiştir. Bu dereceler Versorgungsamt olarak adlandırılan Bakım Daireleri tarafından belirlenmektedir(İlgili sağlık raporuna dayanarak). Bu kurum aracılığıyla kimin engelli olduğunun tespitinin yanında engel dereceleri de açıkça belirtilmektedir. Bunun yanında engellilik durumunun sabit olmadığının da söylenmesi gerekir şayet engel durumunda değişiklik olursa yani

¹²⁹ Kock, “Disability Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1375.

¹³⁰ Kock, “Disability Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1376.

¹³¹ Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches (SGB IX), 1’inci bölüm, m.2.

engel durumu artar, azalır veya tamamen ortadan kalkarsa kurum bunu tespitinden de sorumludur.¹³²

Ağır Engellilik Statüsü ve Ağır Engelli Olmadıkları Halde Özel Statüdeki Kişiler: Engel durumu yüzde elli veya daha yüksek olan kişiler ağır engelli olarak tanımlanmaktadır. Alman nüfusunun yaklaşık olarak yüzde sekizi ağır engellilik kapsamındadır. Bununla birlikte ağır engelli olmadıkları halde kanun tarafından özel olarak düzenlenmiş bir grup da mevcuttur.¹³³ Buna göre engel oranları yüzde otuz veya daha yüksek olan kişiler özel statüye sahiptir. Bu statüde şayet engelli kişi kendisine uygun çalışma alanı bulamazsa bu kişilerin istihdamı kamu kurumları vasıtasıyla yapılacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere %50 ve üzeri engel durumu olanlar ağır engelli statüsünde değerlendirilirler ve bu kişilere “Ağır Engelli Kimlik Kartı” verilir. Ağır engelli kişiler de yine kendi aralarında ayrıma tabi tutulmaktadır bu ayrımın temel amacı verilecek hizmetlerin niteliğinin ve kapsamının belirlenmesinde kolaylık sağlamasıdır. Bu bağlamda her engellinin kimliğinde çeşitli harfler bulunur. Bu konuda bazı örnekleri görmek faydalı olacaktır buna göre: Ağır engelli kimlik kartlarında “G” harfi bulunması engelli kişinin trafikteki hareket kabiliyetinin sınırlı olduğunu gösterir. Bu harf bacaklarda veya omurgada bulunan engelin bulunması ve bacaklarda var olan rahatsızlığın engellilik derecesinin % 50’nin altında olması ve bununda özellikle yürüme kabiliyetine etkide bulunması gerekmektedir. Engelli kimliğinde “GI” harfleri varsa engelli kişi ya az duymakta ya da hiç duymamaktadır. “B” harfi kimlik kartında yer alırsa engelli kişinin yanında refakatçi olması gerekliliğini belirtir. Yani “ B” harfi sahibinin yanında devamlı bir refakatçi bulundurması gerekiyor anlamına gelmektedir. Engelli kişinin refakatçisi de yerel ve

¹³³ Verein Niedersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, Ostfriesische Beschäftigungs und Wohnstätten GmbH, Hannover 2014, s.7.

uzun mesafe toplu taşıma araçlarından ücret ödemeye gerek kalmaksızın faydalanabilecektir.¹³⁴

Özel statüdeki insanlar genel olarak ağır engelli kişilerle aynı haklara sahiptirler ancak ağır engellilere tanınan ücretsiz tatil hakkı ve ücretsiz ulaşım haklarına sahip değildirler.

Ayrımcılığın Tanımı: Almanya’da sosyal haklarla ilgili düzenlemelere göre; engellilerle diğer insanlar arasında sırf engelinden kaynaklanan veya engelli insanların gördükleri tedaviler dolayısıyla sosyal hayata katılımlarının doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmeleri ayrımcılığı oluşturur.¹³⁵

Engelli Örgütlerinin Eylem Hakları: Gerek federal devlet düzeyinde gerekse de eyaletlerde haklarının ihlal edildiklerini düşünen engelliler, bireysel ya da oluşturdukları örgütler vasıtasıyla eylem yapabilmektedirler. Benzer haklar Engelliler için Ayrımcılıkla Mücadele yasasında da düzenlenmiştir. Özel yasalarda yer alan örgütlenme ve eylem yapma özgürlüğü genel düzenlemelerde yer alan haklarını sınırlandırıldığı anlamına gelmemektedir.¹³⁶

Engellilerin İstihdamı: Engellilerin istihdamı konusunu geniş bir yelpazede değerlendirmek mümkündür. Özellikle çalışma hayatına katılım, üretime katılım, sürdürülebilir ve kazançlı bir istihdam oluşturma temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engellilerin istihdamı konusunda engelliler için sağlanan ayrıcalıklar sayılmıştır. Bu ayrıcalıklar engel durumuna göre değişse de özellikle, nitelikli kariyer planlaması ve imkanı, işe yerleştirme hizmetleri, mesleki eğitim önlemleri, ulaşım yardımları, işverenler içinse eğitim yardımı ve entegrasyon ödeneği öngörülmüştür. Engelliler için öngörülen mesleki eğitim konusunu değerlendirdiğimizde yasalarda

¹³⁴ Verein Niedersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, s.10.

¹³⁵ Behindertengleichstellungsgesetz (BGG), m.7/2.

¹³⁶ BGG, m. 12.

genel olarak engelli veya engelli olmayan insanlar gerek kamuda gerekse de özel sektörde bu hakka sahiptirler. Ancak mesleki eğitim almak ciddi engele sahip insanlar için mümkün olmayabilmektedir. Bunun yanında genç yaştaki engelliler için özel mesleki eğitim merkezleri de kurulmuştur(Berufsbildungswerken, Berufsförderungswerken).¹³⁷

İstihdamın sağlanması amacıyla sunulan eğitim önlemlerine ilişkin bütün masraflar, rehabilitasyon masrafları, buna ek olarak özellikle eğitim sırasında ve başlangıç eğitiminde sosyal güvenlik primi Alman Hükümeti tarafından ödenmektedir.

Ağır engele sahip vatandaşlar için Sosyal Haklar Yasasının Dokuzuncu Bölümünde; ağır engellilerin sahip oldukları özel haklar, istihdamların sağlanması ve bu durumun korunması için çeşitli koruma önlemleri sayılmıştır. Buna göre; çalışma kotası belirlenmiş, işverenler için incelenmeye katlanma, ayrımcılık yapmama gibi ek yükümlülükler getirilmiştir. Bu bölümde engellilerin istihdam koşulları açıkça düzenlenmiş, işten çıkarılmalarının engellenmesi için özel önlemler alınmıştır.

Bir engelli kişinin ağır engelli olarak nitelendirebilmemiz için %50 ve üzeri engel durumu olması esas alınmıştır. Ancak engelli istihdamını teşvik amacıyla Almanya da %30 veya %40 oranında engeli bulunan ancak sürekli bir iş yapma imkânı bulamayan bu engelli bireyler yerel istihdam bürolarına başvuruda bulunarak engellilik durumlarının ağır engelli statüsünde değerlendirmelerini talep edebilirler. Bu yolla istihdam konusunda ağır engelli olarak kabulleri mümkün olabilecektir.¹³⁸

Ağır engellilerin iş gücü düzenlenmesi kısmındaki düzenleme uyarınca işyerinde yirmi ya da daha fazla işçi çalıştıran kamu sektörü ya da özel sektör işverenlerin çalışanların en az yüzde beşinin ağır engelli olarak tanımladığımız vatandaşlardan oluşması kanuni bir zorunluluk teşkil etmektedir. Şayet bu yasa

¹³⁷ SGB IX, m.33.

¹³⁸ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, Ankara 2013, s.15.

hükmü ihlal edilirse işverenler aylık para cezasına mahkûm edileceklerdir. Buna göre; yüzde beşten az ama yüzde üçten fazla ağır engelli çalıştırılmışsa aylık yüz beş Euro, yüzde üçten az ama yüzde ikiden fazla ise aylık yüz seksen Euro, yüzde ikilik kısma kadar yapılan istihdamlarda 260 Euro ceza kesilmektedir. Ödenen bu cezalar engelli kişiler ve engelli kişileri istihdam eden işverenler için kullanılacaktır. Bu ödenekler önemli bir kaynak oluşturmaktadır çünkü engelli istihdam oranları halen istenilen düzeye getirilememiştir. Alman Çalışma Ofisinin(Bundesagentur Für Arbeit) verilerine göre ağır engelli istihdam oranı yüzde 3,7 civarındadır.¹³⁹ Federal düzeyde ki ağır engelli çalıştırma oranı ise %6 olarak belirlenmiştir.¹⁴⁰

İşverenin İnceleme Yapma, Danışma ve Ayrımcılık Yapmama Yükümlülüğü:

Engelli personele, işin gereklilikleri, işe alınma şartları, istihdam koşulları ve benzeri durumlar dolayısıyla ayrımcılık yapılması yasaktır. Bu noktada Alman yasalarında pozitif ayrımcılık yapılmasının kesinlikle yasak olmadığını belirtmekte yarar olacaktır. Örnek vermek gerekirse; engelli kişi ile engelli olmayan kişinin istihdam konusunda denk sayılabilecek nitelikte olmaları durumunda istihdam için engelli kişi tercih edilmelidir.¹⁴¹

Tüm işverenler engellilerin durumunu işyeri temsilcilikleri(Vertrauensmann) ile görüşüp çalışma şartlarını ve fiziki koşullarını düzenlemesi gerekecektir. Bunun yanında işverenler kişinin ağır engelli olup olmadığını sormak ve buna yönelik gerekli araştırmaları yapmak hakkına sahiptir. Eğer çalışanın engellik durumu sona ermiş ya da ağır engellilik statüsü kaybedilmişse işverenin sözleşmeyi feshetme hakkı da saklıdır.¹⁴²

¹³⁹ Kock “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1379.

¹⁴⁰ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, s.16.

¹⁴¹ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, s.16.

¹⁴² Kock, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1380.

Sosyal Haklar Yasasının Dokuzuncu Bölümüne göre işveren engellilere yönelik engelleriyle ilgili olarak her türlü ayrımcılıktan sakınmalıdır. Şayet işveren bu kuralı ihlal ederse engellinin tazminat alma hakkı bulunmaktadır. Tüm bunların yanında tazminat hakkı tanındığı halde ayrımcılığa maruz kalan engellinin işe iadeyi talep hakkı bulunmamaktadır.

Engelli kişilerin işe seçilme aşamalarında, engelli personele engel durumuna göre teknik yardım da verilmelidir. Örnek vermek gerekirse sınavla çalışan alınacaksa sınavda kullanılacak puntolar büyük karakterli olarak yapılmalıdır. Gerektiğinde engel durumları göz önünde bulundurularak refakatçi de tayin edilmelidir.¹⁴³

Engellilerin İstihdam Koşulları: Ağır engelli bireylerin bilgi ve kapasitelerini en etkili şekilde kullanabilecekleri şekilde istihdamlarının sağlanması gerekmektedir. Bu durum işveren engelli bireyi ne çok ağır işlerde çalıştırması ne de kapasitesinin çok altında işlerde çalıştırması sağlık durumlarına en uygun işlerde istihdamlarının temini gerekliliği anlamını taşır. İşveren ayrıca çalışma ortamını oluşturmak ve gerekli ekipmanları tahsis etmek zorundadır.(oda, makine, alet, vb.) Bu durum engelli istihdamında sınırın aşılması anlamına gelmemektedir ve ayrıca işveren için de makul düzeyi aşan yük getirmesi beklenmemektedir.¹⁴⁴

İşveren bu yükümlülüklerini yerine getirmekten imtina ediyorsa kârın tamamı veya bir kısmı tazminat olarak alınabilecektir. Yine engelli bireyin çalışma kapasitesinin düşmesi durumunda işveren engellilik durumuna göre çalışma koşullarını düzeltmek zorundadır ancak bu durum işverene çok ağır ek yükümlülükler yüklenmesi anlamına gelmemektedir. Somut şartlara göre değerlendirilmenin yapılması ilgili kurumlarca yapılmalıdır. Engelli kişiler, çalışma koşulları ve diğer şartlar da uygunsa kısmı olarak da çalışabilirler. Çalışma saatleri engelli bireyin engel durumuna göre düzenlenmelidir. Hiçbir durumda çalışma

¹⁴³ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, s.16.

¹⁴⁴ SGB, 4. Bölüm.

saatleri bireyin sağılığını tehlikeye düşürecek şekilde düzenlenemez. Kısmi çalışma durumunda birey hastalık ödeneğı almaya hak kazanır ama işverenden ek ödeme yapması talebinde bulunması hakkı bulunmamaktadır.¹⁴⁵

Engelli kişilerin çalışma koşullarına uygun olarak Almanya’da “Engelliler Çalışma Atölyesi” de denilen korumalı iş yerleri¹⁴⁶ mevcuttur. Korumalı işyerlerine ilişkin olarak çeşitli ve farklı uygulamalar vardır. Şöyle ki; Avusturalya, İrlanda gibi ülkelerde görülen merkezi hükümet tarafından desteklenen ve bakanlık ya da ulusal kurumlar tarafından yürütölen sistem(Türkiye de kabul edilen ve uygulanan sistem), Belçika ve İspanya gibi ölkeler de yürürlükte olan yerel ve/veya bölgesel destekli sistem son olarak Danimarka ve Arjantin gibi ölkelerde kabul edilen karma sistem.¹⁴⁷

Almanya’da korumalı iş yerleri sistemi: Yeterlilik Bölümü, İşe alışma Bölümü, Çalışma ve Üretim Bölümlerinden oluşmaktadır. Buna göre; engelli kişiler çalışma istekleri var olup olmadığı yine engelli kişilerin üretime katılımların mümkün olup olmadıkları yeterlilik bölümünde tespit edilir. İşe alışma bölümü ise Engelli kişilerin aktif olarak istihdamlarını sağılamak amacıyla etkin bir eğitime maruz kaldıkları bölümdür. Son olarak çalışma ve üretim bölümünde, daha önce saydığımız bölümleri tamamlayan engelli kişiler çalışma piyasasında kendilerine uygun bir istihdam alanı bulamıyorlarsa bu çalışma alanlarında üretime katılmaları sağılanır.¹⁴⁸

Engellilerin İşten Çıkarılmasını Zorlaştıran Özel Önlemler: işveren engelli bireyi işten çıkarmadan önce şayet mümkünse başka bir bölümde çalışmasını teklif etmek zorundadır. Şayet engelli birey için uygun bir alan işyerinde mevcut değilse işveren işyerinde çeşitli düzenlemelerde bulunarak çalışma ortamı

¹⁴⁵ Kock, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1382.

¹⁴⁶ Türkiye de Engellilik durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdamı için 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da düzenlenen korumalı işyerlerinin yönetmeliğı yenilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. <http://www.sgkrehberi.com/haber/28070>, (06.02.2017).

¹⁴⁷ Cihan Selek Öz, Serdar Orhan , “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliğı Üzerine Bir Deneme”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, (s.36-48), C.3, S.2, Ankara 2012, s.8.

¹⁴⁸ Öz, Orhan, “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliğı Üzerine Bir Deneme”, s.8.

oluşturmalıdır. Tüm bunları yaptıktan sonra da anlaşma sağlanmazsa artık işverenin engelli birey için başka işyerinde yeni bir iş bulma yükümlülüğü bulunmayacaktır.¹⁴⁹

Ağır engelli bireylerin işten çıkarılmasına karşı alınan önlemlerden biri de işverenlerin doğrudan engelli bireylerin işlerine son verememeleridir. İşten çıkarılma yasal düzenleme gereği Entegrasyon Ofisinin onayı alındıktan sonra mümkün olacaktır. Bu korumalardan bir diğeri de engelli kişileri istihdam eden kurum ve/veya kuruluşlar özellikle göreve başladıktan sonraki 6 ay içinde iş akitlerine son verilmelerinin önüne geçmek için özel önlemler almasıdır.¹⁵⁰ Yukarı da değindiğimiz üzere bu oranlara uymayan işverenlere para cezaları kesilmektedir. Kesilen bu para cezaları ağır engelli kişilerin istihdamına yönelik projelerde kullanılmalıdır. Bu iş yerlerinde ayrıca beş veya daha fazla engelli kişilerden oluşan bağımsız temsilciler seçilecektir. Engellilerin çalışacakları ortamlar da engellilerin sağlıklı ve aktif şekilde çalışma hayatına katılabilecekleri şekilde dizayn edilmelidir. Bu nedenle gerektiğinde bu kişilere teknik yardım sunulması çalıştıkları kurumların sorumluluklarından birini oluşturur. Engelli kişilerin kendilerini geliştirme imkânının sunulması da işverenin görev alanına girmektedir. Bu bağlamda engelli çalışanlara meslek içi eğitim verilmesi gereklidir.¹⁵¹

2.5. ALMANYA'DA ENGELLİLERE İLİŞKİN SOSYAL VE EKONOMİK İÇERİKLİ DİĞER YASAL DÜZENLEMELER

Federal Almanya Cumhuriyet yasalarında engellilere yönelik birçok düzenleme mevcuttur. Lakin bu düzenlemelerin hepsinin bir arada bulunduğu bir kanun veya yasal düzenleme mevcut değildir. Dolayısıyla engellilere ilişkin düzenlemeleri kısaca belirtmek bu konuda önem arz etmektedir.

Alman Gelir Vergisi Kanunu(Einkommensteuergesetz)(EStG)gereği engelli kişilere ve onların aile fertlerine çeşitli kolaylıklar sağlanmıştır. Buna göre engelli

¹⁴⁹ Kock, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment”, s.1382.

¹⁵⁰ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, s.16.

¹⁵¹ Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, s.16.

kişilerin yaşamlarına ilişkin özel harcamalar gelir vergisinden muaf tutulmuştur. Çamaşır masrafları, bakım evi masrafları, özel seyahatler, hastalık masrafları gibi harcamalar örnek olarak sunulabilir.¹⁵²

Motorlu araç sahibi engelli kişiler Alman Motorlu Taşıt Vergisi Kanununa göre(Kraftfahrzeugsteuergesetz)(KraftStG), engelli bireyler engel durumlarını kayıt altına alarak ve gerekli yerlere bildirim yapmak suretiyle engel durumlarına göre ya az miktarda ya da hiçbir tutar ödemedi taşıt vergisinden muaf tutulurlar. Bu vergi muafiyetinden ve/veya kolaylığından yararlanmak isteyen engelli kişiler araç ruhsatı çıkartılırken veya sonrasında ilgili vergi dairelerine yazılı olarak başvuruda bulunmalıdırlar. Yine bu şartları sağlamakla birlikte henüz on sekiz yaşını doldurmamış engelli kişiler için ve bu kişilerin hareket özgürlüklerini artırmak amacıyla ya da yine engelli kişinin özel ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla ebeveynleri tarafından alınacak araçlar için de yine aynı vergi kolaylıkları sunulacaktır.¹⁵³

Her eyalette farklı başvuru şartları ve yardım miktarları olmak üzere göz uzvunda engeli bulunan engelli kişiler için Körler Parası Kanunu(Landesblindengeldgesetzsen) yürürlüğe konulmuştur. Benzer para yardımı için getirilen düzenlemeler duyma yitışinden engeli mevcut olan engelli kişiler için de mevcuttur.¹⁵⁴

Engelli kişiler yine Almanya da her haneden alınması zorunlu olan radyo ve televizyon vergisinden de muaftırlar bunun için yine engelli bireyin bu konuda yazılı başvuruda bulunması gerekecektir.¹⁵⁵

¹⁵² Einkommensteuergesetz(ESTG), m.33a, Bkz. <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/index.html>, (15.02.2017).

¹⁵³ Kraftfahrzeugsteuergesetz (KraftStG), m.3a ve m.17, Bkz. <https://www.gesetze-im-internet.de/kraftstg/BJNR005090927.html>, (15.02.2017).

¹⁵⁴ Landesblindengeldgesetzsen, Kuzey vestvalya eyaleti körlerle ilgili eyalet düzenlemesi için bkz. Nordrhein-Westfalen: Gesetz über die Hilfen für Blinde und Gehörlose (GHBG), <http://www.dbsv.org>, (15.02.2017).

¹⁵⁵ Bu vergi muafiyeti ilgili detaylı bilgi için Bkz. https://www.rundfunkbeitrag.de/buergerinnen_und_buerger/formulare/befreiung_oder_ermaessigung_beantragen/index_ges.html, (15.02.2017).

Alman Federal Yasalarına göre çocuk parası kural olarak çocuk on sekiz yaşını dolduruncaya kadar ödenir. Lakin çocuk engelli ise ebeveynlere engelli çocukları için ödenecek tutarda engelli kişinin yaşına dikkat edilmeyecektir. Engelli çocuk parası alınabilmesi için: Engel durumunun yirmi beş yaşından önce ortaya çıkmış olması ve engelli kişinin tek başına yaşamını idame edemiyor olması gerekir.¹⁵⁶ Alman Federal Cumhuriyeti sürekli sayılabilecek bir oranda iş gücü kaybı yaşamış olan kişilere Yaşam İdame Yardımı veya sigortası (Grundsicherung) vermektedir. Tam iş gücü kaybı ise; bireyin yaşlılık veya herhangi bir engeli olması durumunda istihdam konusunda ve uygun istihdam şartlarında günlük en az üç saat çalışamaz durumda olmasını ifade eden kavramdır. Yaşam idame sigortası engelli ve yaşlı kişilere ilişkin sosyal bir araçtır. Ve Alman Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü(Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches)'de kendisine düzenleme alanı bulmuştur. İlk defa oturulan bir evin iç döşeme ihtiyaçları (mobilya, buzdolabı, çamaşır makinası gibi), kişi gebe ise gebelik ve doğum ihtiyaçları da bu yardım içerisinde sayılmıştır. Yaşam İdame Yardımı, gerek kendi evlerinde yaşayan insanlara gerek bir bakım evinde yaşayanlara gerekse de aile bireyleriyle yaşayan insanlara verilir. Başvuru sahibi ailelerin gelirinin yıllık olarak 100.000 Euro olması durumunda engelli kişi bu yardımdan faydalanamayacaktır.¹⁵⁷

Alman Yasalarına göre bakım hizmetleri de çeşitli ayrımları tabi tutulmuşlardır. Bunlar:

- **Tıbbi Bakım Amacıyla Evde Yapılan Hasta Bakımı:** Tıbbi zorunluluğun gereklerine göre ilgili doktor veya doktorların onayıyla sunulan hizmettir. Bu hizmet özel olarak evde bakım hizmeti eğitimi almış hemşireler tarafından verilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Bundeszentralamt für steuern, **Merkblatt Kindergeld**, Familienkasse, Almanya 2016, s.10.

¹⁵⁷ Bundesverband Für Körper Und Mehrfachbehinderte Menschen e.V, **Mein Kind ist behindert – diese Hilfen gibt es**, Düsseldorf 2010, s.37.

¹⁵⁸ Verein Niedersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, s.14.

- **Ayakta Bakım Hizmeti:** Bu bakım hizmetine dâhil olan hizmetlerden bazıları; engelli kişinin yemeğinin hazırlanması, engellinin kıyafetlerinin giydirilmesi ve çıkartılmasıdır.¹⁵⁹
- **Gündüz Bakım Evi Hizmeti:** Bakıma muhtaç belgesi olan kişiler için, şayet kendi evlerinde bakımları yapılamıyorsa, gündüz bakım evleri hizmetlerinden faydalanabileceklerdir. Bu bakım evlerinde gerekli destekler ve sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Gerekli durumlarda toplu etkinlikler de yapılabilmektedir. Bakıma muhtaç engelliler bu yöntemle kendilerine ait evlerde yaşar ve uyurlarken gündüzleri de bu bakım evleri vesilesiyle başka insanlarla vakit geçirme imkânlarına sahip olmaktadır.¹⁶⁰
- **Kısa Süreli Bakım Hizmeti:** Şayet bakım hizmeti ev ortamında kısa bir dönem için gerçekleştirilemiyorsa bakıma muhtaç kişilerin bir bakım evinde veya özellikle kısa dönemli bakım yapan kuruluşların verdiği kısa dönem bakım hizmetlerinden faydalanabileceklerdir. Bu bakım hizmetinin süresi en fazla dört hafta olarak kabul edilmektedir. Kısa süreli bakım hizmeti genellikle herhangi bir hastaneden yatıp çıktıktan sonra, ya da evde bakım hizmeti alan kişinin bu hizmetlerden çeşitli nedenlerle faydalandırılmadığı durumlarda söz konusu olmaktadır.¹⁶¹
- **Bakıma Muhtaç Engelli Kişiler İçin Yapılan Konut Türleri:** Bakıma muhtaç kişiler için inşa edilen bu yaşam evlerinde diğer bakım hizmetlerine oranla daha özgür bir yaşam standartları mevcut olmaktadır. Bu hizmetten kişi tek başına yararlanabileceği gibi birkaç

¹⁵⁹ Verein Nidersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, s.14.

¹⁶⁰ Verein Nidersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, s.15.

¹⁶¹ Verein Nidersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, s.15.

bakıma muhtaç engelli bileşerek de talep de bulunabilmektedir. Yine gerekli görüldüğünde bakıcı tutulması da bu hizmetin bir kolunu oluşturmaktadır.

Topluma Kazandırma Yardımı adı altında engelli kişilere, mümkünse engellerinin ortadan kaldırılması bu mümkün değilse engellilerin sorunlarına çözüm bulunması ve topluma entegrasyonları amaçlanır. Bunun sonucu olarak engelli kişilerin toplumsal yaşamını kolaylaştırmak, mümkünse engellerine uygun istihdam alanları oluşturmak amaçlanmıştır. Özellikle 18 yaşını doldurmamış engelli çocuklar için bazı topluma kazandırma yolları olarak: Erken destek yardımları, çocuk yuvası, okul yardımı(Pratik Beceri Edinme Yardımları, İletişim Kurma Desteği, konut yardımları, Destekli Konut Yardımları, Toplumsal ve Kültürel Hayata Katılım Yardımları, Yardım Gereçleri) sayılabilir.¹⁶²

Engelli kişilerin ikamet ettikleri konutlarında rahatça yaşayabilmeleri için bu alanların engellerine uygun olarak dizayn edilmiş olması gereklidir. Bu önlemlerin sağlanabilmesi için çeşitli düzenlemeler getirilmiştir.¹⁶³

Tüm sayılan sosyal yardımlara ilişkin olarak sosyal yardım kuruluşları, hastalık sigortaları, tedarik kurumları ve emeklilik sigortalarına karşı açılacak davalarda görevli mahkeme sosyal haklarla ilgili uyuşmazlıklara bakan mahkemelerdir(sozialgericht). Kural olarak geçerli itiraz süresi içerisinde yazılı itiraz, yetkili kuruma yapılır. Karar, yazılı yasal haklar bildirimi içeriyorsa, itiraz, belge ele geçtikten sonra, bir ay içerisinde yapılmalıdır. Karar böyle bir bildirim içermiyorsa, bir sene içerisinde itiraz yapılabilir. İtirazın yasal zaman içerisinde yapıldığını ispat edebilmek için, yazışmaların, iadeli taahhütlü (Einschreiben mit Rückantwort) yapılması önem arz etmektedir. İtirazda, kural olarak yasal zamanında yapılmışsa neden göstermek zorunluluğu yoktur. İlk etapta sosyal sorumlu kurumun karar belgesine itiraz edildiğini bildiren bir açıklama yeterli görülecektir. Yapılan bu

¹⁶² Bundesverband Für Körper Und Mehrfachbehinderte Menschen e.V. , **Mein Kind ist behindert – diese Hilfen gibt es**, s.45.

¹⁶³ Sozialgesetzbuch Neuntes Buch(SGBIX), https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgb_9/gesamt.pdf, (15.02.2017).

itiraz sonucunda alınan karara karşı kararı alan kuruma dava açılabilir. Bu davayı açabilmek için tebligat tarihinden itibaren bir yıllık süre mevcuttur.¹⁶⁴

2.6. BERLİN EYALETİNDE ENGELLİLERE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Berlin Eyaleti'nde¹⁶⁵ Federal Almanya Cumhuriyeti'nin engelliler ilgili yasal düzenlemelerin yanında temel düzenleme olarak Berlin Eyaleti Eşit Haklar Yasası(Berliner Landesgleichberechtigungsgesetz)(LGBG)da gösterilebilir. Bu yasa Berlin de 28.09.2006 Tarihinde kabul edilmiş,15.12.2010 Tarihinde bazı değişiklikler yapılmış son olarak 29.12.2010 Tarihinde değiştirilmiş şekli ile yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁶

Berlin Eyaleti'nin nüfusu 3,5 milyon civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık olarak 6 yüz bin kişisi herhangi bir engele sahiptir. Bu istatistiklere bakıldığında engellilerin nüfus içerisinde ki yoğunlukları ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁷

Berlin Eyalet Eşit Haklar Yasası toplam 17 madde ve 4 bölümden oluşmaktadır. Genel Hükümler bölümünde kanunun amacı olarak Berlin Eyalet

¹⁶⁴ Açılabilir sosyal dava ile ilgili detaylı bilgi için bkz. http://fasd-fz-koeln.de/cms/upload/downloads/mediathek/SGB_IX_-_Frauke.pdf, (15.02.2017).

¹⁶⁵ Demokratik, sosyal ve hukuk devleti olan Almanya, federal cumhuriyet sistemiyle yönetilmektedir. Federal Almanya Cumhuriyeti kendi yönetim mekanizmasına sahip olan 16 eyaletten oluşmaktadır(Bu Eyaletlerden biri de Berlin eyaletidir ve Başkentle aynı adı taşımaktadır). Siyasi yapı olarak her eyalet, Almanya genelinde geçerli kanunları uygulamakta ve kendi içlerinden seçtikleri milletvekilleri tarafından Berlin'deki Parlamentoda temsil edilmektedirler. Anayasa ve kanunlar ortak olmakla birlikte her eyaletin kendine ait uygulamaları için farklı mevzuatı da bulunmaktadır. Anayasayla, temel haklar, kişilik hakları, insan haysiyeti, insan hakları, özgürlükler ve sosyal güvenlik garanti altına alınmıştır. Alman siyasi sisteminin en üst kademesinde Cumhurbaşkanı bulunur. Cumhurbaşkanı parlamentonun çoğunluk oyuyla 5 yıl için seçilir. Başbakan, halkın oylarıyla seçilen milletvekillerinin oluşturduğu parlamentonun çoğunluk oyuyla belirlenir. Başbakan da kendi bakanlarını atar. Yönetim politikasını belirleyen başbakan geniş yetkilerle donatılmıştır. Mein Sprach und Integrationsbegleiter, **Informationen Über Deutschland**, İsmanig 2011, s.272.

¹⁶⁶ Yasanın tam metni, kabul tarihi ve yürürlüğe girmesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. <https://www.berlin.de/sen/soziales/berliner-sozialrecht/land/rv/lgbg.html>, (23.02.2017).

¹⁶⁷ Landesamt Für Gesundheit und Soziales, **Berliner Ratgeber Für Menschen Mit Behinderung**, Berlin 2016, s.2.

Anayasası'nın 11'inci maddesinde¹⁶⁸ de yer alan engelli kişilerin engelli olmayan bireyler karşısında eşit muameleye tabi tutulmaları gerekliliği ve herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaların önüne geçilmesi zorunluluğu gösterilmiştir. Yasanın amacını belirleyen hükmün devamında; Berlin Eyaletinde faaliyet gösteren tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu yararına çalışan vakıflarla dernekler engelli bireylerin uğrayabilecekleri ayrımcılığa engel olmak, ayrımcılık söz konusuysa bu durumu ortadan kaldırmak ve engelli kişilerin yaşam standartlarını engelli olmayan kişilerle eşit şartlarda bulundurmakla mükelleftirler. Bu mükellefiyetler ayrıca Berlin Eyaletinde bulunan özel şirketler için de geçerli olacaktır.¹⁶⁹

Engelli yasasından faydalanabilecekler kural olarak şunlardır: herhangi bir durum dolayısıyla bedensel zorluklar yaşayanlar, zihinsel sağlık problemleri olanlar ve altı ay veya altı aydan fazla yaşama katılma noktasında zorluk yaşayanlar. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere yaşlılık dolayısıyla karşılaşılabilecek zorluklar engellilik kapsamı içerisinde değerlendirilemeyecektir. Engel dereceleri ise kural olarak %20 ile %100 arasında verilecek oranlarla belirlenmektedir. Sağlık çalışanları tarafından bu oranlar belirlenmektedir. Bu oranlamada %50 ve daha fazla oranda engelli olduğu tespit edilen bireyler ağır engelli olarak adlandırılmaktadır.¹⁷⁰

İlgili hükme göre; hiç kimse engelliliği dolayısıyla ayrımcılığa maruz bırakılamaz gerek merkezi kanunlar gerekse Berlin Eyalet Senatosu tarafından alınan kararla engelli kişilerin gelişimi ve toplumsal hayata ve iş hayatına katılımlarını sağlanması son olarak engelli bireylerin kendi kararlarına uygun olarak yaşamlarını sürdürmelerini mümkün kılacak düzenlemeler yaparlar.¹⁷¹

¹⁶⁸ Berlin Eyalet Anayasası(Verfassung von Berlin), orijinal metin için bkz. <https://www.berlin.de/rbmskzl/regierender-buergermeister/verfassung/artikel.41548.php>, (03.03.2017).

¹⁶⁹ Berlin Eyalet Eşit Haklar Yasası(Berliner Landesgleichberechtigungsgesetz)(LGBG), m.1.

¹⁷⁰ Interkulturelles Beratungs und Begegnungs Centrum e. V., **Wegweiser für Menschen mit Behinderung**, Berlin 2016, s.6.

¹⁷¹ LGBG, m.2.

Adı geçen yasanın 3'üncü maddesinde Alman Federal Anayasasının düzenlemesine paralel olarak düzenlenmiş ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir. Buna göre, başta hukuka aykırı her türlü eşit olmayan fiil şeklinde ayrımcılığın esas noktasını çizilmiş hükmün devamında ise hukuka aykırı eşit olmayan fiil den anlaşılması gerekenin ne olduğu vurgulanmıştır. Engellilik ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan ve engelliliğin var olan şartlarından kaynaklanan haller hukuka aykırı eşit olmayan fiil olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında fiilin, engellin kaçınılmaz olarak görmezden gelinmesi ya da engelli kişilerin hali hazırdaki çıkarları için yapılmış olan fiiller hukuka aykırı eşit olmayan fiil olarak tanımlanamayacaktır.

Hukuki bir sorunla karşılaşıldığında kişinin engellinden ötürü bu sorunun meydana geldiği konusunda bir şüphe varsa engelli kişi söz konusu olayla ilgili doğruyu beyan eden kişi olarak kabul edilecektir. Böylece hukuki sorunun karşı tarafı ayrımcılığın yapılmadığını ya da yapılan fiilin hukuka aykırı eşit olmayan fiil olmadığını ispatlamakla mükellef olacaktır.¹⁷²

Berlin Eyalet Eşit Haklar Yasası madde 4'te engellilik kavramı engelli kişi temel alınarak yapılmıştır. Yasaya göre engelli kişiler; fizik koşulları, ruhsal yeterlilikleri ya da psikolojik sağlığı(altı ay veya altı aydan daha uzun sürmelidir) ve yaşam standartları zorlaşan ve dolayısı ile toplumsal hayata karışmaları zorlaşmış kişilerdir.

Engellik tanımından sonra bu kişilerin devlet nezdinde kayıt altına alınması usulü üzerinde durmakta fayda vardır. Buna göre engelli birey Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches(Alman Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm) 69'uncü maddesine göre Versorgungsamt(Bakım Dairesi)¹⁷³ne başvuruda bulunarak engel durumlarını detaylı bir şekilde belirtildiği belgeleri almalıdır. Kural olarak bu belge %50 ve daha fazla engel durumu olan bireylere verilmektedir. İlgili maddenin

¹⁷² LGBG, m.3.

¹⁷³ Almanya'da sosyal işler ve ağır engelli kişilerin sorunlarıyla ilgilenmek ve ağır engelle sahip kişilere engelli belgesi vermekle görevli kuruma "Versorgungsamt" olarak adlandırılmaktadır. <http://www.bagbbw.de/service/lexikon/eintraege/versorgungsamt/>. (28.05.2017).

devamında da belirtildiği üzere engellik durumuna yeni bir engel ekleniyorsa ya da engel oranında herhangi bir değişiklik söz konusu ise dilekçe verilerek Bakım Dairelerine başvuruda bulunulmalıdır.¹⁷⁴

Engelli bireylere verilen engelli kartlarında bireyler engel durumlarına göre çeşitli harfler kullanılarak tasnif edilmektedir. Buna göre ulaşım bakımından günlük yaşamda ciddi zorluklar yaşayan bireyler için ilgili kartlarda “G” harfi kullanılır. Bu kişiler için çok ciddi şekilde ulaşım indirimi uygulanmaktadır. Bunun yanında şayet bu birey kendi taşıtını almak isterse bu durumda kendisinden taşıt vergisi de alınmayacaktır. “aG” harfleri kartında bulunan engelliler genelde yürüme engelli daha ciddi seviyelerde olan kişilerdir. Bu kişiler sadece başkasının yardımıyla yürüyebilirler ve/veya çok ciddi bir çaba sarf ederek yürüyebilen engellilerdir. “aG” harfli kartta sahip kişiler toplu taşıma araçlarından uygun bir ücretle faydalanabilir, engelli park yerlerinden faydalanabilir ve bu kişilerde taşıt vergisi vermekten muaf tutulurlar. “GI” harfleri işitme engeli olan kişiler için kullanılır işitme engelliden kasıt ise ağır işiten ya da hiç işitmeyen ve konuşma konusunda da engeli bulunan kişilerdir. Bu kişiler toplu taşıma araçlarından ücretsiz olarak faydalanır, gerek duydukları takdirde bakım yasasında yer alan haklar için talepte bulunabilirler. “H” harfi ise günlük yaşamda kendi hayatını tek başına idame etme konusunda zorluk yaşayanlar için kullanılır. Bu bireylerde yine toplu taşıma araçlarından ücretsiz yararlanılır şayet özel araç alacaklarsa vergi muafiyetinden yararlanırlar. “RF” harflerini alacak bireyler: kural olarak % 80 engelli bulunanlar, şayet tamamen görme engelli ise ya da görme oranı açısından % 60 kayıp yaşayanlar, işitme engelli ciddi oranda olan ve işitme cihazıyla dahi duyma imkânına sahip olmayanlar, savaş mağdurları veya bakıma muhtaç olan kişiler¹⁷⁵, ilgili kanun hükümleri içerisinde bakım desteği alanlar¹⁷⁶. “RF” harfleri engelli kartında bulunan bireyler radyo ve

¹⁷⁴ SGB XI, m. 69.

¹⁷⁵ SGB XII, Bölüm 7.

¹⁷⁶ Latenausgleichsgesetz(LAG), m.267. Kanunun tam metni için bkz. <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/lag/gesamt.pdf>, (28.05.2017).

televizyon vergisinden¹⁷⁷ muaf tutulur ve telefonla konuşma ücretlerinde indirim uygulanır. “T” harfli engelli kartına sahip bireyler de ciddi oranda olağan yaşamın akışına katılmakta zorluk yaşayabilecek olan bireylerdir. Dolayısıyla bu bireyler için Berlin Eyalet yönetimi engelli servisinden yararlanma hakkı tanımıştır. Bu bireyler her ihtiyaç duyduklarında bu haklarını kullanabileceklerdir.¹⁷⁸

Hükmün devamında daha öncede sıklıkla üzerinde durduğumuz kavramlardan biri olan erişilebilirlik üzerinde durulmuştur. Binalarda, ulaşım araçlarında teknik tüketim mallarında, bilgiye erişim sistemlerinde, sesli ve görüntülü bilgi kaynakları ve iletişim yönlendirmelerinde ve buna benzer günlük hayatın diğer alanlarında herhangi bir yardıma gerek olmaksızın erişilebilirlikleri sağlanmış olmalıdır. Denilerek ilgili kamu kurum, kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarına bir yükümlülük getirilmiştir.¹⁷⁹

Berlin Eyalet Senatosunda engelli bireylerin haklarının korumasını üstlenen eyalet engelli görevlisi seçilir. Engelliler için eyalet görevlisinin görev süresi kural olarak beş yıldır. Seçilen kişinin bir daha seçilmesi mümkündür. Engelliler için eyalet görevlisi görevi dolayısıyla herhangi bir sınırlamaya bağlı olmaksızın ve görev alanıyla ilgili olarak bağımsız faaliyette bulunur. Eyalet görevlisi engelli bireylerle engelli olmayan bireyler arasında eşit hayat standartlarının sağlanmasına ön ayak olmalıdır.(bu eşitliğin mümkün olduğunca toplumsal hayatın tüm alanlarında gerçekleşmesini sağlamak temel görevi olarak belirtilmiştir). Bu temel görevinin yanında Berlin Eyaleti’nin inşasında engelli kişilerin durumlarının göz önünde bulunmasını sağlamakla da görevlidir. Engelliler için eyalet görevlisi kanun tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirirken engelli kadınların ve engelli

¹⁷⁷ Almanya’da her hane için bir kişi tarafından verilmesi yeterli olan ve aylık ödenen radyo ve televizyon vergisi bulunmaktadır. Bu vergi sadece reşit kişiler için uygulanır. Aynı hanede birden fazla kişi yaşıyorsa, bunlardan sadece birinin radyo-televizyon primi için kaydolması yeterlidir. Bu kişi primi tüm hane için öder. Özellikle aileler, nikâhsız yaşayan çiftler ve ev arkadaşlığı şeklinde oturanlar bakımından bu uygulama kolaylık sağlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. https://www.rundfunkbeitrag.de/e175/e199/Informationsflyer_Buergerinnen_und_Buerger_tuerkis_ch.pdf, (28.05.2017).

¹⁷⁸ Interkulturelles Beratungs und Begegnungs Centrum e. V., **Wegweiser für Menschen mit Behinderung**,s.12.

¹⁷⁹ LGBG, m.4a.

erkeklerin hayat koşullarındaki farklılıkları dikkate alması ve cinsiyete dayalı dezavantajlılık durumunun ortadan kaldırılmasını da temin eder. Engelli görevlisi kendisine verilen görevleri ilgilendiren konularda senato toplantılarına katılır(Başta kanun ve tüzükler olmak üzere şayet engellilerin entegrasyonu ile ilgiliyse diğer düzenlemelerin toplantılarına da katılır). Eyalet engelli görevlisinin görevini daha etkin şekilde ifa etmesi amacıyla Berlin de bulunan devlet kurum ve kuruluşlarıyla bunlara benzer şekilde faaliyet gösteren kamuya yararlı dernek ve vakıflar gerekli tüm kolaylığı sağlamakla mükelleftirler. Eyalet engelli görevlisi engelliler için oluşturulan komisyon ve/veya komisyonlarla beraber çalışır ve komisyondan çıkan kararların en geç altı hafta içerisinde uygulanmasını sağlar. İlgili herkes bu kişiye başvurarak engelli hakları ihlalini bildirebilir. Berlin Eyaleti'nde faaliyet gösteren her kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamuya yararlı dernek ve vakıflar eyalet engelli görevlisine talep edildiği takdirde engelli bireylerin kişisel verilerinin gizlenmesi kuralına riayet ederek engelli bireylerle ilgili gerekli bilgileri vermekle yükümlüdürler. Engelliler eyalet görevlisi, engellilere ilişkin olarak herhangi bir ayrımcılıkla karşılaştığı takdirde ilgili kurum ve kuruluşlardan derhal ayrımcılığa sebebiyet veren durumun kaldırılmasını talep eder.¹⁸⁰

Berlin Eyaleti'nde eyalet engelli görevlisinin yanı sıra bir de engelliler eyalet komisyonu kurulur. Bu komisyonda eyalet engelli görevlisinin temel görevi: Engelli bireylerin şikâyetlerini dile getirme, tavsiyede bulunma ve engelli bireylerin korunması için gerekli diğer önlemleri almaktır. Engelliler eyalet komisyonunun görev süresi eyalet engelli görevlisinin süresiyle aynıdır yani beş yıldır. Eyalet engelliler komisyonuna tüzel kişiliği bulunmayan fakat kamu yararına çalışan birlikler tarafından on beş üye seçilir. Söz konusu birlikler engelli haklarının korunması için açıklama yapma, tavsiyede bulunma ya da engellilerin yaşamlarını kolaylaştırmaya çalışan birliklerdir. Bu kurumlar tarafından seçilen üyelerin komisyon toplantılarında oy verme hakları mevcuttur. Bu üyelerinin yanı sıra komisyonda; Berlin Eyalet engelliler görevlisi, Entegrasyon Kurumu temsilcisi, ilçe

¹⁸⁰ LGBG, m.5.

temsilcileri, Berlin-Branderburg İş Kurumu temsilcisi, tüzel kişiliği olmayan engellilere yardım etmek amacıyla kurulmuş gönüllü birliklerin temsilcisi, Berlin Eyalet Spor Federasyonu temsilcisi, İşveren temsilcisi, Berlin Senatosunun entegrasyon ve göçten sorumlu temsilcisi, ağır engellileri temsil etmek amacıyla belirlenen temsilci bulunur. Engelli komisyon kararlarının tümü eyalet engelli görevlisinin bilgisine sunulmaktadır. Komisyon ayrıca eyalet engelli temsilcisinin toplantılarda hazır bulunmasını da isteyebilmektedir. Eyalet engelliler komisyonu ayrıca faaliyetlerini nasıl gerçekleştireceğine dair yönetmelik hazırlar ve üyeleri içerisinde salt çoğunlukla bir başkan seçer. Komisyon üyeleri görevlerini yerine getirirlerken ücret almazlar. Asıl ve yedek üyeler seçildikleri kurum ve kuruluşlarının tekliflerine dayalı olarak Berlin Eyalet Senatosu tarafından gerekli hizmet alanlarında görevlendirilirler.¹⁸¹

Berlin Eyalet yetkililerine verilen bir başka görev de engelli kişilerin veya herhangi bir engele sahip olmayan diğer bireylerin birlikteliklerini güçlendirmek için gönüllü olarak gerçekleştirilen sosyal faaliyetlerin desteklenmesidir.¹⁸² Engelli bireylere sağlanması gereken hizmetler biri de engellilerin daha rahat fiziki hareketler sergileyebilmelerini sağlamak amacıyla Berlin Eyaletin de toplu taşıma işlevi gören tüm araçların engellilere göre dizayn edilmesi zorunluluğudur. Şayet toplu taşıma ile ulaşımı zor olan bir sosyal katılım projesine ulaşım talebi engelliler tarafından gelirse bu durumda da ilgili birimler bu ulaşimleri sağlamalıdır.¹⁸³

Engelli bireyler ile engelli olmayan bireyler arasında doğabilecek ayrımcılığın yasaklanmasının yanın da engelli kadın bireylerle engelli erkekler arasında da kural olarak bir ayrım yapılması söz konusu olmamaktadır. Lakin bu kanunun da beyan ettiği üzere Berlin toplumunda engelli kadınların gerçekten eşitlikleri garanti altına alındığı gibi engelli kadınlara yönelik olarak

¹⁸¹ LGBG, m.6.

¹⁸² LGBG, m.8.

¹⁸³ LGBG, m.9.

gerçekleştirilecek pozitif ayrımcılık uygulamaları da desteklenmelidir. Bu durumun eşitliğe aykırı olduğu ileri sürülemeyecektir.¹⁸⁴

Adı geçen kanunun 11. Maddesinde raporlama başlığı altında çeşitli düzenlemeler öngörmüştür. Buna göre Berlin Senatosu, Berlin Eyalet Meclisini her dört yılda bir bilgilendirmekle mükelleftir. Buna ek olarak senato; engelli temsilcilerinin her yıl sundukları raporları da Berlin Eyalet meclisine sunmakla görevlidir. Senatonun eyalet meclisine sunmakla yükümlü olduğu konular şunlardır: Engelli bireylerin kamu kurumlarında veya diğer kamuya açık alanlarda karşılaştıkları engelleri kaldırılmaları hususundaki gerekli tedbirlerin alınması veya gerekli düzenlemelerin yapılmasını içeren düzenlemeler, eyalet engelli temsilcisinin hâkimiyet alanında bulunan ve Neuntes Buch des Sozialgesetzbuches¹⁸⁵(Alman Sosyal Yasalar Kitabı) madde 71 ve madde 73'e ilişkin düzenlemeler ve son olarak cinsiyete bağlı engellerin ortadan kaldırılmasına ilişkin düzenlemelerin tamamı.

Berlin Eyalet Eşit Haklar Yasasının ikinci bölümünde hiç duymayan veya duyma zorluğu çeken bireylerle ilgili düzenlemeler içermektedir. Bu bölüm toplam üç maddeden oluşmaktadır(12, 13 ve 14'üncü maddeler). 12'nci maddesi iletişim şekilleri başlığı taşımaktadır. Madde metninde Alman işaret dilinin¹⁸⁶ kendine has bir dil olduğu ve bu işaret dilinin iletişim araçlarından biri olduğu belirtilmiştir. 12'nci maddenin devamında ise; duyma engeli olan kişiler(doğuştan duyma özürlü, sağır veya çok ağır işitenler veya konuşma özürlü kişiler) kamusal alanlarda kamusal haklarının gerçekleşmesi bakımından zorunluluk taşıdığı hallerde Alman işaret dili veya bu amaca yönelik diğer iletişim biçimleri ile haberleşme hakkına sahiptir. Bu durumlarda kamu kurumları işaret dili tercümanı veya durumun gerektirdiği diğer

¹⁸⁴ LGBG, m.10.

¹⁸⁵ Adı geçen yasa kitabının tam metni için, http://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9/, (27.05.2017).

¹⁸⁶ İşaret dili, işitme engellilerin kendi aralarında iletişim kurarken, el hareketlerini ve yüz mimiklerini kullanarak oluşturdukları görsel bir dildir. İşaret dilleri de sözlü diller gibi bir gramer yapısına sahiptir. Sanılanın aksine sözlü dillerden daha basit bir yapıda değildir. Her ülkenin kendi işaret dili vardır. Örneğin Amerika'da kullanılan işaret dili (ASL) ile Almanya'da kullanılan işaret dili (Deutsche Gebärdensprache) birbirlerine benzemezler. Bu iki dil, İngilizce ile Almanca kadar farklıdır. <http://www.dilforum.com/forum/showthread.php/65227-%C4%B0%C5%9Faret-Dili-Nedir>, (27.05.2017).

iletişim yollarını sağlamakla ykmldrlere. Söz konusu durumlara ilişkin olarak iletişim yardımı yönetmeliğinde yapılması gerekenler detaylı olarak anlatılmıştır.¹⁸⁷ Berlin Eyalet Senatosu duymayan ya da konuşamayan ebeveynlerin onların engelsiz çocukları hakkında dilekçeye dayalı olarak okulla olan iletişimlerinde kullanılacak işaret dili veya diğer yöntemlerden doğacak masrafların karşılanması konusunda düzenleme yapmaya yetkili ve sorumludur.

13’üncü madde engelli kişilerin eğitimle ilgili olup “Ders” başlığını taşımaktadır. Madde metninin içeriğine baktığımızda; özel pedagojik destek amaçlı okullarda dersler işaret dili, yüksek sesin eşlik ettiği işaret dili, yazı kullanılarak yapılır. Çocuklarda yüksek sesle iletişim için gerekli aletlerin kullanılmadığı durumlarda erkenden işaret dilinin öğretilerek çocuklar iletişim ve eğitim imkânına kavuşturulurlar. Karma okullarda dersler yüksek sesin eşlik ettiği işaret dili veya işaret dili ile de sunulur. Bu işaret eğitiminin nasıl verileceğine ve bu işaret dilini öğretecek öğretmenlere ilişkin yönetmelik ise 18 Ağustos 1982 yılında Alman Resmi Gazetesinde yayımlanmıştır.¹⁸⁸

İkinci bölüm 14’nc madde ile sona ermektedir bu madde de engelli bireyleri ilgilendiren konularda tercümanlık ve çevirmenlik hizmeti sunacak kişilerin eğitimine yönelik düzenlemeler mevcuttur. Kanunun uygulayışını göstermek ve ilgili konuları detaylandırmak amaçıyla 2 Temmuz 1990 tarihinde tercümanlık sınav yönetmeliği(Verordnung ber die Staatliche Prüfung für Übersetzer und Übersetzerinnen) yayınlanmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Tam ismi Verordnung zur Verwendung von Gebärdensprache und anderen Kommunikationshilfen im Verwaltungsverfahren nach dem Behindertengleichstellungsgesetz (Kommunikationshilfenverordnung - KHV) olan yönetmelik toplam 5 maddeden oluşmaktadır ve 17.07.2002 tarihinde yrrlğe girmiştir. Metnin tamamı için; <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/khv/gesamt.pdf>, (27.05.2017).

¹⁸⁸ <https://www.berlin.de/lb/behi/ueber-uns/der-landesbeauftragte/gesetzliche-grundlagen/>, (27.05.2017).

¹⁸⁹Toplam 22 maddeden oluşan bu yönetmelikte: Genel Hükümler, sınav Prosedürü, test tamamlanması ve nihai hükümler olmak üzere dört bölüm vardı. Birinci bölüm: Sınav ofisi, kabul şartları, yetkilendirme başvurusu, kabul kararı, sınav gereksinimleri, inceleme kurulu, aidat başlıklarını taşıyan maddelerden oluşmaktadır. İkinci bölüm: testin yürütülmesi, transkript, hariç tutma, düzenleyici çalışma, ev işi, yazılı sınavların değerlendirilmesi, n konferanslar, sözlü sınav,

Gerek Alman Federal yasaları gerekse de Berlin Eyalet yasalarında var olan ve dolayısıyla Berlin Eyaletinde yaşayan engelli vatandaşlara yönelik pratik uygulamalar hakkında şunlar söylenebilir: Şayet engelli bir birey görmede zorluk yaşıyor veya görme yetisine tamamen sahip değilse ya da yürüme zorluğu çekiyorsa. Bu kişiler için ayrı bir belge düzenlenir. Bu belgeye sahip engelli bireyler için çeşitli trafik kurallarının kullanımında esneklik gösterilmektedir. Bunun üzerine dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de park ücreti olacaktır kural olarak 24 saati geçmeyen araç parklarında engellilerden ücret alımı söz konusu olmayacaktır.¹⁹⁰

Berlin Eyaleti'nde erişilebilirliğin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle şehir merkezinde bulunan merkez tren garının engelli bireyler göz önünde bulundurularak inşa edilmesi, engelli kişiler için konuşan asansörler inşa edilmesi, müzelerin ve turizm amaçlı kullanılan gemilerin engellilerin de yararlanabilecekleri şekilde çeşitli düzenlemelerin yapılması bu çalışmalar arasında sayılabilir.¹⁹¹

Berlin Eyaleti'nde engelli bireyler için farklı ikamet seçenekleri sunulmaktadır. Bu seçenekler tespit edilirken engel durumu ve engelinin özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır. Yurtta bakım, diğer engelli bireylerle hayatlarını sürdürebilecekleri ortak konutlar, engelliye refakat edecek kişi ile beraber engellinin kalabileceği konutlar, engellilere göre dizayn edilmiş konuk evleri engellilerin konut ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuşlardır.¹⁹² Neuntes Buch des

sözlü sınavın değerlendirilmesi başlıklarını taşıyan maddelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm: muayenelerin değerlendirilmesi, genel sonuç, duyuru, dosya inceleme, tekrar testi, sertifika, istifa etme, yasak davranışlar başlıklarını taşıyan maddelerden oluşmaktadır. Son olarak dördüncü bölüm ise nihai bölüm olup yürürlük maddesini içerisinde barındırmaktadır. Metnin orijinali için bkz.

<http://gesetze.berlin.de/jportal/?quelle=jlink&query=DolmPrV+BE&psml=bsbeprod.psml&max=true&aiz=true>, (27.05.2017).

¹⁹⁰ Interkulturelles Beratungs und Begegnungs Centrum e. V., **Wegweiser für Menschen mit Behinderung**, s.13.

¹⁹¹ <http://tr.euronews.com/2013/11/25/avrupa-da-engelliler-icin-berlin-modeli>,, haberinden aktaran, Doğan Bıçkı, Hayal Yetkin Şale, Duygu Ak, “Herkes İçin Erişilebilir Kentler: Muğla Örneği”, **International Journal Of Social Science**, S.51, (s.449-470), s.457, makalenin tamamı için bkz. <http://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=3652>, (29.05.2017).

¹⁹² Interkulturelles Beratungs und Begegnungs Centrum e. V., **Wegweiser für Menschen mit Behinderung**, s.13.

Sozialgesetzbuch (Alman Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölüm) de detaylı olarak açıklandığı üzere engelli bireylerin bakım sigortalarından¹⁹³ da yararlanmaları sağlanmalıdır. Bu bakım sigortalarından faydalanmak için bilirkişi raporu alınır. Bilirkişi raporlama yaparken engelli bireyin engel durumuna göre çeşitli derecelendirmelerde bulunur. I. Bakım derecesinde bulunanlar, önemli derecede bakıma ihtiyaç duyan bireyleri, II. Bakım Derecesinde bulunanlar, yoğun şekilde bakıma ihtiyaç duyan kişileri, III. Bakım Derecesinde bulunan engelliler ise daha yoğun bir bakıma ihtiyaç duyan engelli bireyleri ifade eder. I. Bakım derecesinde bulunan engelli bireylere aylık yaklaşık 225 Euro bakım parası ve aylık 440 Euro'ya kadar bakım servisi masrafı ödenir. II. Bakım Derecesinde bulunan engelli bireye; aylık yaklaşık 430 Euro bakım parası ve 1040 Euro'ya kadar bakım servisi parası ödenir. Son olarak III. Bakım Derecesinde bulunan engelli kişilere aylık yaklaşık olarak 685 Euro bakım parası ve aylık 1510 Euro'ya kadar bakım servisi parası ödenir. Çok ağır vakalarda 1510 Euro olan tutar 1918 Euro'ya kadar da çıkabilmektedir.¹⁹⁴

¹⁹³ Günlük yaşamda yıkanmak, tras olmak, tuvalete gitmek; yemek hazırlamak, yemek yemek; yürümek, merdiven inip çıkmak, alış veriş yapmak, çamaşır, bulasık yıkamak, ev temizlemek gibi alışlagelmiş ve yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan hareketleri devamlı olarak, ya da en az 6 ay süreyle yapamayan ve bu hareketleri yapabilmek için büyük ölçüde başkalarının yardımına ihtiyacı olanlar, bakıma muhtaç sayılırlar ve bu ihtiyaçlarının karşılanması için Bakım Sigortası Kasasından (Pflegekasse) yardım talep edebilirler. Sigortalının bakıma muhtaç olup olmadığı, Bakım Sigortası Kasasına başvurusu üzerine Hastalık Kasası (Krankenkasse) uzmanlarınca tespit edilir. http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=10&Itemid=66, (29.05.2017).

¹⁹⁴ http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=10&Itemid=66,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE İLİŞKİN TEMEL YASAL DÜZENLEMELER VE BU DÜZENLEMELERİN İNCELENMESİ

Türkiye İstatistik Kurumu¹⁹⁵ ve T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı¹⁹⁶ tarafından 2002 de yapılan ve sonuçları 2003 tarihinde açıklanan “Türkiye Özürlüler Araştırması” verilerine göre engelli oranının toplam nüfusa oranı %12.29 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olan kişilerin oranı %2.58 iken devamlı surette bir hastalığa duçar olanların oranı ise %9.70 olarak tespit edilmiştir¹⁹⁷. Türkiye’de engellilere ilişkin olarak yapılan en kapsamlı araştırma niteliği taşıyan bu araştırma ya göre Türkiye’de oran olarak en yüksek engellilik oranı %1.25 ile ortopedik engelli grubuna aittir. Aynı araştırmaya göre görme engellilerin oranı %0,6, işitme engellilerin oranı %0,4,

¹⁹⁵ Türkiye İstatistik Kurumu merkezi Ankara’da bulunan 18 Kasım 2005 Tarihinde “Devlet İstatistik Kurumu” yerine kurulan kurumdur. Türkiye genelinde 26 Bölge Müdürlüğü mevcuttur. Bilimsel bir alan olan istatistik biliminin Türkiye’deki uygulayıcısıdır. https://www.turkcebilgi.com/t%C3%BCrkiye_istatistik_kurumu, (19.01.2017).

¹⁹⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulmasına ilişkin 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 08.06.2011 tarihinde, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne (SHÇEK) bağlı Özürlü Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığının birleştirilmesiyle Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 03.05.2013 tarih ve 28636 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6462 sayılı Kanunla Genel Müdürlüğün adı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Eskiden Başkanlığa bağlı olan Özürlüler İdaresi Başkanlığı lav edilmesi sonucu kurulan Engelli ve yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. <http://eyh.aile.gov.tr/kurumsal/kurum-hakkinda>. (19.01.2017).

¹⁹⁷ TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, (19.01.2017).

ruhsal ve kronik bir hastalığa sahip olanların oranı ise %9,7. Son olarak birden fazla engeli olan bireylerin oranı ise %11,4'tür.¹⁹⁸ Engellilere ilişkin bir diğer temel veri ise 2014 yılında açıklanan "Türkiye'de Ulusal Engelliler Veri Tabanına" kayıt yapılan engelli birey sayısıdır. Buna göre bu veri tabanına kayıtlı engelli sayısı 1.869.521 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakamın 1.075.271 rakamı engelli erkek bireylerin sayısına, 794.250 rakamı ise engelli kadın birey sayısına denk gelmektedir.¹⁹⁹

3.1. TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK MEVZUAT VE DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye'de engelli kişilere yönelik başta 1982 Tarihli 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sı başta olmak üzere birçok düzenleme mevcuttur. Engellilere yönelik bu düzenlemelerden bir kısmı aşağıda sayılacaktır. Bu sıralama yapılırken kronolojik sistem temel alınmıştır.

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu.²⁰⁰
- 205 Sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu.²⁰¹
- 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun.²⁰²
- 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu.²⁰³
- 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu.²⁰⁴
- 657 Sayılı Devlet Memurları kanunu.²⁰⁵

¹⁹⁸TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, (23.01.2017).

¹⁹⁹ Seyyar, *Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*, s.49.

²⁰⁰ T.C. Resmi Gazete(RG), 06.01.1961, Sayı 10700.

²⁰¹ RG, 09.01.1961, Sayı 10702.

²⁰² RG, 02.05.1961, Sayı 10796.

²⁰³ RG, 23.02.1963, Sayı 11342.

²⁰⁴ RG, 02.07.1965, Sayı 12038.

- 854 Sayılı Deniz İş Kanunu.²⁰⁶
- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu.²⁰⁷
- 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.²⁰⁸
- 2330 Sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.²⁰⁹
- 2453 Sayılı Yurt Dışında Görevli Personele Nakdi Tazminat Verilmesi ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.²¹⁰
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu.²¹¹
- 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu.²¹²
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu.²¹³
- 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu.²¹⁴
- 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun.²¹⁵
- 4123 Sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun.²¹⁶

²⁰⁵ RG, 23.07.1965, Sayı 657.

²⁰⁶ RG, 29.04.1967, Sayı 12586.

²⁰⁷ RG, 11.08.1970, Sayı 13576.

²⁰⁸ RG, 10.07.1976, Sayı 156642.

²⁰⁹ RG, 06.11. 1980, Sayı 17152.

²¹⁰ RG, 23.04.1983, Sayı 17321.

²¹¹ RG, 27.05.1983, Sayı 18059.

²¹² RG, 18.10.1983, Sayı 1819.

²¹³ RG, 02.11.1984, Sayı 18563.

²¹⁴ RG, 12.04.1991, Sayı 20843.

²¹⁵ RG, 27.11.1994, Sayı 22124.

²¹⁶ RG, 25.07.1995, Sayı 22354.

- 3816 Sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması Ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelik.²¹⁷
- 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.²¹⁸
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu.²¹⁹
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu.²²⁰
- 4736 Sayılı Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.²²¹
- 4857 Sayılı İş Kanunu.²²²
- 5233 Sayılı Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun.²²³
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.²²⁴
- 5253 Sayılı Dernekler Kanunu.²²⁵
- 5378 Sayılı Engelliler Ve Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.²²⁶
- Özel Eğitim Yönetmeliği.²²⁷

²¹⁷ RG, 13.08.1992, Sayı 21314.

²¹⁸ RG, 06.06.1997, Sayı 23011.

²¹⁹ RG, 04.01.1999, Sayı 23866.

²²⁰ RG, 08.12.2001, Sayı 24607.

²²¹ RG, 19.01.2002, Sayı 24645.

²²² RG, 10.06.2003, Sayı 25134.

²²³ RG, 27.07.2004, Sayı 25535.

²²⁴ RG, 12.10.2004, Sayı 25611.

²²⁵ RG, 23.11.2004, Sayı 25649.

²²⁶ RG, 07.07.2005, Sayı 25868.

- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.²²⁸
- Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği.²²⁹
- 5774 Sayılı Başarılı Sporculara Aylık Bağlanması İle Devlet Sporcusu Unvanı Verilmesi Hakkında Kanun.²³⁰
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği.²³¹

6462 Sayılı kanun ile daha önce yayınlanan kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde yer alan “özür”, “sakat”, “sakatlık”, “özürlülük” gibi kelimeler “Engel”, “engellilik ”gibi ifadelerle karşılanması zorunluluğu getirilmiştir.²³²

5378 Sayılı Kanuna göre: Engelli doğuştan ya da sonradan herhangi bir sebeple bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yetilerini çeşitli ölçülerde kaybetmesinden ötürü sosyal hayata adapte olma ile yaşamını devam etmesi için gerekli olan ihtiyaçlarını gidermekte çeşitli zorluklarla karşılaşan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetleri gibi çeşitli hizmetlere ihtiyaç duyan birey olarak tanımlanmıştır.²³³

Almanya’da engelli kavramının tanımını Alman Ağır Engelliler Yasası’nın(Schwerbehindertengesetz) 3. Maddesinde görmekteyiz. Bu tanım Türkiye’deki yasal düzenlemelerle kısmen benzerlik göstermektedir. Buna göre engelli kişi: Doğuştan gelen veya sonradan oluşan herhangi bir nedene bağlı bedensel, zihinsel, ruhi, duyu kaynaklı veya sosyal yeteneklerini belli oranlarda kaybedilmesinden dolayı sosyal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını

²²⁷ RG, 31.05.2006, Sayı 26184.

²²⁸ RG, 16.06.2006, Sayı 26200.

²²⁹ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

²³⁰ RG, 09.07.2008, Sayı 26931.

²³¹ RG, 06.01.2011, Sayı 27807.

²³² RG, 03.05.2013, Sayı 28636.

²³³ RG, 01.07.2005, Sayı 25868.

karşılama hususunda güçlükleri olan ve tüm bunlardan ötürü koruma, bakım, iyileştirme, danışmanlık gibi destek hizmetlere ihtiyaç duyan bireydir.²³⁴

3.2. TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARININ TASNİFİ

3.2.1. Sağlık, İş ve Sosyal Güvenlik Konularına İlişkin Engelli Hakları

Engelli bireyler diğer kişilere oranla sağlık açısından daha fazla risklere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin sağlık hakları düzenlenlerinken bu hassas durum göz ardı edilmemelidir.²³⁵

2002 Tarihinde gerçekleştirilen “Özürlüler Araştırması” verilerine göre engelliler içinde sadece yarısı engelleri ile ilgili olarak tedavi imkânları aldıklarını beyan etmişlerdir. Bu oran bakım hizmetlerinde ve rehabilitasyon hizmetleri için ise sadece %5.9 oranındadır.²³⁶

Türkiye’de engellilerin sağlık haklarıyla ilgili olarak farklı kanunlarda dağınık olarak yer alan kanun maddeleri, yönetmelikler ve genelgeler mevcuttur. 5378 Sayılı “Özürlüler Kanunu” olarak anılan, “Özürlüler ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ilgili alanda düzenlenmiş en kapsamlı kanun olarak sayılabilecektir.²³⁷

Mevzuatımıza göre engellilerin bazı haklardan yararlanılabilmesi için bazı ölçütler getirilmiştir. Buna göre 30 Ekim 2005 Tarih ve 25981 Sayılı Resmi Gazete de yayımlanan ve yürürlüğe giren “Özürlüler Veri tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülük Bilgisinin Nüfus Cüzdanında Yer Almasına Dair Yönetmelik” bir bireyin engelli olarak adlandırılabilmesi için %40 ve üzerinde engel durumunun olması

²³⁴ Schwerbehindertengesetz (SchwbG), <http://behinderung.org/gesetze/Schwbg.htm>, (23.01.2017).

²³⁵ Serpil İnan, Gülsen Ceyhan Peker, Filiz Ak, Zehra Dağlı, “Engellilik, Türkiye’de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış”, **TAF Preventive Medicine Bulletin**, C. 12/6, s.725.

²³⁶ TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, (19.01.2017).

²³⁷ İnan, Peker, Ak, Dağlı, “Engellilik, Türkiye’de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış”, s.726.

gerekecektir. Bu oran bulunurken sağlık kurulu²³⁸ raporları temel alınmaktadır. Yönetmelikte geçen bu ölçütün tek başına sağlıklı bir değerlendirme olduğu söylenemez. Engellilere yönelik hizmetler sunulurken engelli bireylerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulması ve fırsat eşitliği temelli yaklaşım daha uygun bir ölçüt olacaktır.²³⁹

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa göre toplam gelirleri göz önünde bulundurulduğunda engelli kişiye düşen aylık gelir tutarı şayet içinde bulunduğu asgari ücret miktarının 2/3'ünden daha az çıkması durumunda bakıma muhtaç engellilere durumlarına göre resmi bakım kurumu, özel kurumu ya da engelli bireylerin ikametgâhlarında bakım hizmeti verilir. Sunulacak bakım hizmeti her bir engelli kişi için toplam giderlerin üst limiti yine aynı kanunda iki aylık net asgari ücret tutarını geçmemesi gerektiği beyan edilmiştir.(Ek m.7)²⁴⁰

Terörle mücadele dolayısıyla herhangi bir engeli ortaya çıkanlar ya da vefat edenlerin dul ve yetimleri için 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununda bazı güvenceler getirilmiştir. Buna göre; mağduriyet yaşayan kişiler emekli sandığı tarafından kendilerine verilen bilgilendirici kartlar ibraz edildiği takdirde tüm kamu kurum ve kuruluşlarına ait hastanelerde ücretsiz olarak tedavi edilirler(m.21).²⁴¹ Aynı hükmün devamında terörle mücadele nedeniyle malul olanların eksilen vücut organlarını söz konusu olması durumunda bu organlar yurt içinde veya yurtdışında yapay olanları ile tamamlatılmaya çalışılır. Bu tamamlatılma yapılırken zamanın en

²³⁸Özürlü sağlık kurulu; iç hastalıkları, göz hastalıkları, kulak-burun-boğaz, genel cerrahi veya ortopedi, nöroloji veya ruh sağlığı ve hastalıkları uzmanlarından oluşur. Değerlendirilecek özür, birinci fıkrada sayılan uzmanlık dallarının dışında ise ilgili dal uzmanının da kurulda bulunması şarttır. Kurulda bulunan hekimler birbirlerinin yerine karar veremezler. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130330-4.htm>, (27.01.2017).

²³⁹ İdil Işıl Gül, **Fiziksel Engellilerin Uluslararası Hukukta Korunması ve Uluslararası Standartların İç Hukukta Yansıması**, (Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006), s.236.

²⁴⁰ RG, 27.05.1983, Sayı 18059.

²⁴¹ Emekli Sandığı Maliye Bakanlığına bağlı olarak kurulmuş bir kurum iken, 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu ile bu kurum Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Sosyal Güvenlik Kurumuna devredilmiştir. Aynı kanun ile Bağ-Kur, Ssk ve Emekli Sandığı tek çatı altında toplanmıştır. Devlet memuru sıfatını taşıyan çalışanlar malullük, yaşlılık ve ölüm halinde sigortalarının karşılanması amacıyla kurulmuştur. Emekli Sandığı Kanununa göre ölen devlet memurlarının maaşları eşlerine ve çocuklarına, anne babalarına dul ve yetim aylığı adı altında ödenir. <http://www.sgkhakkinda.com/emekli-sandigi-nedir/#axzz4X3jYdu7a,i>, (28.01.2017).

son teknik usulleri uygulatılır. Şayet önceden takılmış yapay organları varsa ve bu organların tamire ihtiyaçları varsa tamir ettirilir. Yine eğer var olan yapay organlarının tamamen değişimi gerekiyorsa bu da yine devlet tarafından gerçekleştirilir.²⁴²

Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelikle, Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Kanunun 12'inci maddesinde düzenlenen ve ödeme gücü olmayan vatandaşların ve engelli bireylerin sağlık uygulamalarından faydalanabilmeleri bakımından bazı imtiyazlar öngörülmüştür. Buna göre kendilerine engelli aylığı bağlanan engelliler ve yeşil kart sahibi bireyler sağlık ayrıcalıklarından faydalanabilecektir. Kural olarak kendilerine yeşil kart verilen bireyler; yeşil kartlarını teslimden itibaren 1 yıl için kullanabilirler. Bu bir yıl geçtikten sonra yeşil kartlar vize edildikten sonra tekrar kullanabileceklerdir.²⁴³

Sosyal güvenliğe ilişkin bazı koruyucu hükümler de Sosyal Hizmetler Kanununun 9'uncu maddesi temel alınarak oluşturulan "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği" dir. Buna göre özel bakım merkezleri ihtiyaç olduğu takdirde bakıma muhtaç engelli bireylerin ikametgâhında hizmet verecektir. Bu hizmetin sunulabilmesi için bakım merkezinde en az üç çalışan olmalıdır bunların iki tanesi idari personel bir tanesi ise sağlık personeli olmak zorundadır. Kanuna göre oluşturulmuş merkez değerlendirme kurulu²⁴⁴ şayet uygun görürse yine bu kurulun denetim ve gözetiminde olmak üzere bu hizmetler bakıcı personel tarafından da yerine getirilebilir(m.41).²⁴⁵ Benzer düzenleme aynı tarih ve

²⁴² RG, 12.04.1991, Sayı 20843.

²⁴³ RG, 13.08.1992, Sayı 21314.

²⁴⁴ İl ve ilçelerde birden fazla kurulacak merkez sayısı ilin tüm yerleşim birimlerini kapsayacak şekilde hizmet bölgelerine ayrılarak belirlenir. Hizmet bölgesi, hizmet bölgesi kapsamına alınabilecek ilçe veya ilçelerin coğrafi konumu, ulaşım imkânları ve ulaşılacak en yakın merkeze uzaklık, sosyal ve demografik yapısı ile hizmetin sunumunda işbirliği yapılabilecek kurum ve kuruluşların varlığı gibi hususlar ile valiliğin görüşü dikkate alınarak Bakanlık tarafından belirlenir. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm>, (30.01.2017).

²⁴⁵ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

aynı sayılı Resmi Gazete 'de ile yayımlanan “Bakıma muhtaç Engellilere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği” in de de mevcuttur.²⁴⁶

Özel bakım merkezleri, hizmet verdikleri engelli kişilerin %3 oranında bakımlarını ücretsiz olarak gerçekleştirmek zorundadırlar. Peki, bu oranın içine dâhil edilecek engelli kişileri kim belirleyecektir? “Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği” ilgili hükmün devamında buna açıklık getirilmiştir. Buna göre; bu kişilerin belirlenmesi bakıma muhtaç engelliler arasından sosyal hizmetler il müdürlüklerince yapılacaktır(m.45). Yeterli oranda ücretsiz bakıma muhtaç engelli birey merkeze kabul edilmediği takdirde özel bakım merkezi 5 iş günü için kapatılır veya bunun yerine merkezin hak edişlerinde 5 günlük kesinti yapılır(m.56). Geçici kapatma cezası uygulanan merkez geçici kapatmayı gerektirecek bir başka eylem yaparsa ya da geçici kapatmayı gerektirecek eylemini devam ettirirse bu durumda özel bakım merkezi 10 günden az olmamak kaydıyla kapatılacaktır. Tüm uyarılara rağmen eksikliklerini gidermeyen ve üçüncü kez geçici kapatma cezası almasına rağmen aynı konularda eksikliği tespit edilen özel bakım merkezleri doğrudan kapatılır(m.59).²⁴⁷

Özel bakım merkezinde verilecek hizmetleri temel olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlar Kişisel bakım hizmetleri ve psiko-sosyal destek hizmetleridir. Engelli bireylere yönelik bireysel bakım hizmetlerinin içine özellikle; banyo yaptırılmaları, tırnaklarının kesilmesi, dişlerinin fırçalanması, beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi, elbiselerinin giydirilmesi ve çıkartılması, odanın temizlenmesi gibi hizmetler girmektedir. Engelli bireylere yönelik psiko-sosyal hizmetlere gelindiğinde ise; bakıma muhtaç engelli kişilerin bu durumlarının bireyin ailesi tarafından kabul edilmesinin sağlanması, bakıma muhtaç engellinin engel durumunu ve yerleştirildiği ortamı kabullenmesine, bilgilenmesine ve gelişim alanlarında desteklenmesine yönelik kişisel ve grup çalışması yöntemiyle verilecek hizmetler, bakıma muhtaç engellinin sosyal hakları ve kendilerine tanına mevcut

²⁴⁶ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

²⁴⁷ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

kaynakların kullanılmasına yönelik gerek bireysel gerekse de grup olarak çalışmaların sağlanması gibi hizmetleri kapamaktadır(m.32).²⁴⁸

Yönetmelikte düzenlenen gerek kişisel bakım hizmetleri gerekse de psiko-sosyal hizmetler açıktır ki tahdidi olarak sayılmamıştır. Dolayısıyla benzer diğer hizmetleri de bu madde hükmünün içerisine dâhil etmek mümkün olacaktır.

Gerek özel bakım merkezlerinde gerekse de kamu kurumu bakım merkezlerinde hizmet verilecek engellilerin tespiti 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 7'nci madde hükmüne dayanılarak çıkartılan “ Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” ile tespit edilecektir. Bakıma muhtaç engellilerin tespiti için gerekli incelemeler engelli bireyin ikametgâhı göz önünde bulundurularak ilçe sosyal hizmetler müdürlüğü veya il sosyal hizmetler müdürlüğü tarafından gerçekleştirilecektir(m.7).

İnceleme yapılırken bazı belgeler istenmektedir. İl veya ilçe sosyal hizmetler müdürlüğünce istenen belgeler: Vukuatlı nüfus kayıt örneği, ikametgâh belgesi, sağlık kurulu raporu, kendisinin veya ailesinin sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmadığına dair belgeler, gelir durumuna ilişkin beyanı ve ilgili belgeler, iki adet vesikalık fotoğraf, öğrenim durumunu gösteren belge veya sureti, engellinin vasisi var ise, vesayete ve vasi atanmasına ilişkin mahkeme kararı, anne babanın boşanmış olması hâlinde, boşanmaya ilişkin mahkeme kararıdır(m.6).²⁴⁹

Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik; bakıma muhtaç engelli bireyin veya engelli kişinin vasisinin resmi veya özel bakım merkezinden bakım almak istememesi durumunda veya engellinin engel durumuna uygun bakımını yerine getirecek bir akrabasının olmaması durumunda ne olacağına dair de bir çözüm bulmuştur. Buna göre vasinin engelli kişinin bakımını üstlenmeyi talep etmesi ve bakım hizmetleri

²⁴⁸ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

²⁴⁹ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

değerlendirme heyetinin²⁵⁰ uygun görmesi ile vasi olacak kişi bu yönetmeliğinin sağladığı kolaylıklardan faydalanabilecektir. Dolayısıyla engelli kişinin bakımı için bu kişiye de bu hizmetinin karşılığı olarak bakım ücreti verilebilecektir.²⁵¹

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeler Kanununun ek 1'inci maddesi dayanak alınarak yürürlüğe konulan Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği engelli kişilerin hayatını kolaylaştırmaya yönelik sosyal güvenlik içerikli hükümleri içeren bir düzenlemedir. Buna göre yönetmelik hükümleri çerçevesinde kurulacak birimler aracılığıyla özellikle bakıma ihtiyaç duyan engelli kişilere ve yaşlı kişilere durumuyla bağlantılı olarak bakım hizmeti sunulur ve gerektiğinde bu hizmeti bizzat ilk elden değil de satın alma suretiyle ilgili kişilere ulaştırılır(m. 8). Aynı hükmün devamı da yine bir yükümlülük içermektedir. Buna göre; ihtiyaç duyulması durumunda engelli kişiler özel araçlarla bulundukları yerden hastaneye, okula veya rehabilitasyon merkezine götürülmelidirler(m.8).²⁵²

Tam da bu noktada büyükşehir belediyeleri ile ilgili bazı örnekler vermekte faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda yukarıda değindiğimiz hükümlerin uygulamaları yakından görülmüş olacaktır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi, doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan herhangi neden ve/veya nedenlerle (fiziksel, sosyal veya ruhsal vb.) engel durumu ortaya çıkan kişilere çeşitli hizmetler sunmaktadır. Ancak bu hizmetlerden yararlanılabilmesi için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Bunlar; Engelli Sağlık Kurulu Raporu(%40 ve üzeri vücut fonksiyon kaybı olduğunu belgeleyen, görme, işitme-konuşma, ortopedik ve zihinsel engelliler ile ruhsal veya süregelen rahatsızlığı olan bütün engellilere hizmet verilmektedir)veya Başbakanlık engelli kimlik kartı, 1 adet

²⁵⁰ Bakım hizmetleri değerlendirme heyeti; sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişimci, tabip, hemşire veya sağlık memuru unvanına sahip kişiler arasından farklı mesleki unvanlara sahip üç kişiden Vali onayıyla oluşturulur. Bakım hizmetleri değerlendirme heyetinin il müdürlüğü kadrosundan görevlendirilmesine öncelik verilir. Bakım hizmetleri değerlendirme heyetinin başkanı il müdürlüğüne belirlenir.
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060730.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060730.htm>, (30.01.2017).

²⁵¹ RG, 30.07.2006, Sayı 26244.

²⁵² RG, 16.08.2006, Sayı 26261.

vesikalık fotoğraf, nüfus cüzdanı fotokopisidir.²⁵³ Koşullar sağlandığında belediye tarafından verilecek hizmetler; sosyal hizmetler, psikolojik destek hizmetleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, acil yardım hizmetleri, temizlik ve bakım hizmetleri, her türlü ev içi tamirata, ekonomik destek hizmetleri, rehberlik, refakat hizmetleri gibi hizmetler.²⁵⁴

Yerel yönetimler bakımından engelli hakları konusunda inceleyeceğimiz bir başka örnek İstanbul Büyükşehir Belediyesidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi engellilerin hakları konusunda hizmet vermek üzere “Engelliler Müdürlüğü”²⁵⁵ kurmuştur. Bu müdürlüğün kuruluş amacı olarak; engelli kişilerin daha iyi bir duruma gelmelerini sağlamak, yaşam standartlarını yükseltmek, üretime katkıda bulunmak gibi konular sayılabilir.²⁵⁶ Bu noktada İstanbul’da yaşayan engelli bireylere; sosyal rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri, psikolojik destek hizmetleri, eğitim hizmetleri, fizyoterapi ve sporla rehabilitasyon hizmetleri, istihdam destek hizmetleri gibi hizmetler sunulmaktadır.²⁵⁷ Görüldüğü üzere bu hizmetlerin hepsi çok yönlü hizmetler kategorisinde değerlendirebileceğimiz hizmetlerdir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin bir başka hizmeti de engellilere yönelik projeler gerçekleştirmesidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi; sihirli eller projesi, küçük adımlar erken eğitim projesi, bu yaz birlikte gülelim AB projesi, “İş’te Engel

²⁵³ <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/engelli-hizmetleri>, (31.01.2017).

²⁵⁴ <https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/engelli-hizmetleri>, (31.01.2017).

²⁵⁵ İstanbul sınırları içerisinde ikamet eden ve tam teşekküllü bir hastaneden %40 veya üzeri vücut fonksiyon kaybı olduğunu belgeleyen bir sağlık kurulu raporu olan görme, işitme, konuşma, ortopedik ve zihinsel engelli ile ruhsal rahatsızlığı veya süregelen hastalığı olan bütün engellilere hizmet vermek amacıyla kurulmuştur. Bu hizmetler, idari hizmetlerin yürütüldüğü Yeşilköy İstanbul Büyükşehir Belediyesi engelliler müdürlüğü de dâhil olmak üzere toplam 24 merkez ile 9 irtibat bürosunda verilmektedir. <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/engellilermudurlugu/Pages/AnaSayfa.aspx#.WJC65FOLTIU>, (31.01.2017).

²⁵⁶ <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/engellilermudurlugu/Pages/AnaSayfa.aspx#.WJC65FOLTIU>, (31.01.2017).

²⁵⁷ <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/engellilermudurlugu/Pages/AnaSayfa.aspx#.WJC65FOLTIU>, (31.01.2017).

Yok Gençler” istihdam projesi, erişilebilir turizm engelsiz İstanbul projesi gibi projeler ortaya konmuştur.²⁵⁸

Engellilerin sağlık ve sosyal güvenlik haklarına ilişkin bir başka gereklilik kendilerinin de kullanabilecekleri tekerlekli sandalye teçhizatın sağlanabilmesidir. Buna göre Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu, Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Genel Sağlık Sigortası İşlemleri Yönetmeliği hükümleri temel alınarak yürürlüğe konulan Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği’ne göre ayakta duramayacak ve/veya yürümek açısından hastalığa duçar olan engelli kişilere, ilgili uzman hekimlerce belgelenmesi durumunda tekerlekli sandalye temin edilir.²⁵⁹ Engelli bireye teslim edilecek sandalye şayet motorsuz nitelikte ise kolluklarının çıkarılabilir olması, ayakları ve arkalıği ayarlanabilir, katlanabilir ve gerektiğinde baş ve boyun desteği eklenebilir nitelikte olmalıdır. Tekerlekli sandalye kural olarak kişiye beş yıl için verilir. Bu süreden önce yenilenmek istenilen sandalye bedeli sosyal güvenlik kurumu tarafından karşılanmayacaktır.²⁶⁰

Maliye Bakanlığı “Tedavi Yardımına İlişkin Uygulama Tebliği” uyarınca sağlık kurulu raporunda %40 ve üzerinde engelli tespit edilen kişiler dış tedavilerini gerek resmi kurumlarda gerekse de özel dış tedavisi uygulayan kurumlarda ücretsiz olarak yapabileceklerdir(m.11).²⁶¹ Bu durum da eleştiriye açık bir durumdur. bu koşullar altında %40’tan az engeli olan bireylerin mağduriyeti doğabilecektir.

Engellilere ilişkin bir başka güvence Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu²⁶² Genel Müdürlüğü 2008 Tarihli ve 7 Sayılı Genelgesinde mevcuttur. Buna göre bakıma muhtaç engellilerin kalacak bir yerinin olmaması, kendisine bakacak

²⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. <http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/engelliler/mudurlugu/Pages/AnaSayfa.aspx#.WJC65FOLTIU>, (31.01.2017).

²⁵⁹ RG, 25.03.2010, Sayı 27532.

²⁶⁰ RG, 25.03.2010, Sayı 27532.

²⁶¹ RG, 29.04.2006, Sayı 26153.

²⁶² Başbakanlığa bağlı Çocuk Esirgeme Kurumu 2011 Tarihli yasal düzenlemeden sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı bir genel müdürlük olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü adını almıştır. Türkiye’de yoksul ve korunmaya muhtaç çocuklara ve ailelere bakım, eğitim, sağlık, kültür hizmetlerini sistemli bir biçimde sunmak için oluşturulmuş bir kurumdur. https://www.turkcebilgi.com/sosyal_hizmetler_ve_%C3%A7ocuk_esirgeme_kurumu#bilgi, (31.01.2017).

kimsenin bulunmaması, hayati tehlikesinin bulunması, bakım hizmeti veren kişilerin ilgili evraklarının tamamlanması sürecinde engelli kişiye bakamayacak kadar zor şartlar altında bulunması gibi acil durumlarda, engellinin evraklarının tamamlanması beklenmeksizin ilgili valiliğin kabulü ile Sosyal Hizmetler kuruluşuna yerleştirilmek zorundadır.²⁶³ Bu düzenleme ile bakıma muhtaç çocukların sokaklarda zor şartlarda yaşam sürdürmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Engelli bireylerin sağlık hizmetleri taleplerinin daha aktif bir şekilde mağdur edilmeden karşılanması için 2010 Tarih ve 7 Sayılı Sağlık Bakanlığı Genelgesi yürürlüğe girmiştir. Buna göre; sağlık kuruluşlarında engellilerin kullandıkları araçların rahat hareket edebilmesini sağlayacak iç ve dış mimaride düzenlemeler yapılmalıdır. Yine sağlık kuruluşlarında engelli ve yaşlı hastalara yönelik olarak gerektiğinde refakatçi personel temin edilebilecektir. İşitme engelli hastalarla iletişimi sağlamak amacıyla işaret dili bilen personel istihdamı sağlanacaktır. Engelli kişilerin sağlık kuruluşlarına kayıt ve kabul işlemleri yapılırken özel durumlarına uygun şekilde gerekirse oturtularak işlemleri kolaylaştırılacaktır. Şayet engelli bireyin geldiği sağlık kuruluşunda tedavisi sağlıklı olarak gerçekleştirilemiyorsa başka sağlık kuruluşuna transferi sağlanacaktır. Sağlık kuruluşlarının otopark kısmı varsa buralarda engellilerin rahatlıkla kullanabilecekleri şekilde dizaynları yapılacaktır. Son olarak engellilerin evde bakım hizmetlerinin sağlanabilmesi için her ilde ihtiyaca cevap verecek sayıda engelli nakil aracı temin edilerek ilgili kişilerin hizmetine sunulacaktır.

Sağlık Bakanlığı tarafından engelli kişilerin sağlık hizmetlerinden daha kolay ve etkin faydalanmalarını sağlayabilmek amacıyla aile hekimlerine de mesuliyet getirmiştir. Buna göre; aile hekimi, evde takibi zorunlu olan engelli, yaşlı, yatalak gibi sağlık bakımından benzeri durumlarda bulunan kişilere evde veya gezici sağlık

263

[http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54f6bfa2369de5214cf853fb/\(2008-13\)%20KORUNMAYA%20MUHTA%C3%87%20%C3%87OCUKLAR.pdf](http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54f6bfa2369de5214cf853fb/(2008-13)%20KORUNMAYA%20MUHTA%C3%87%20%C3%87OCUKLAR.pdf), (31.01.2017).

hizmetlerinin yürütülmesi sırasında kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, tanı, tedavi, rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerini sunmakla yükümlüdür(m.4).²⁶⁴

3.2.2. Eğitim Hakkına İlişkin Engelli Hakları

Türkiye’de engelli haklarının niteliği konusuna girilmeden önce bazı istatistiki bilgilerin paylaşılması önem arz etmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen “Türkiye Özürlüler Araştırması” verilerinde engelli kişilerin eğitim durumuna ilişkin bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu araştırmada engellilerin okuryazarlık ve tamamlanmış eğitim bakımından eğitim durumları araştırılmıştır. Altı yaş ve üstü engellilerde okuma yazma bilmeyen bireylerin oranı; ortopedik, görme, işitme, dil ve zihinsel engellilerde % 36,33 iken, devamlı hastalığı olan engelli bireylerde bu oran % 24,81 olarak tespit edilmiştir.²⁶⁵ İfade edilen bu oranlar engelli bireyler bakımından istenilen eğitim seviyesine ulaşamadığını göstermektedir.

Tamamlanmış eğitim durumlarına göre yapılan değerlendirmede, Tamamlanmış eğitim yaşı yirmi beş yaş olarak kabul edilmiştir. Bu ön kabulden sonra araştırmada eğitime ilişkin bazı verilere ulaşılmıştır. Buna göre; yirmi beş yaş üstü okur yazar olmayan engellilerin oranı % 36.37, okur yazar olan engellilerin oranı % 63.62, okuma-yazma bildiği halde herhangi bir okulu bitirmemiş engellilerin oranı % 7.69, ilkokul bitirmiş engellilerin oranı % 40.97, ortaokul veya dengi meslek okulunu bitirmiş engellilerin oranı % 5.64, liseyi bitirmiş veya lise dengi bir okuldan mezun olmuş engellilerin oranı % 6.90, yüksekokuldan mezun olmuş engelli bireylerin oranı % 2.42 olarak tespit edilmiştir.²⁶⁶

²⁶⁴ RG, 25.05.2010, Sayı 27591(5258 Sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun ve 181 Sayılı Sağlık Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname dayanak alınarak hazırlanan, Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği).

²⁶⁵TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, (19.01.2017).

²⁶⁶ TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276, (19.01.2017).

Türkiye’de Hukuki düzenlemeler açısından engellilerin temel eğitim ve öğretim haklarının güvence altında olduğu söylenebilir. Fakat bu durum engellilerin eğitim istatistiklerine yeterince yansımamaktadır. Özellikle engelli kişilerin eğitim seviyeleri ve mesleki bilgi seviyelerinin yeterli oranda gelişmemiş olması engelli bireylerin istihdam problemini de artırmaktadır.²⁶⁷

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, uluslararası düzeyde belli ilkeler çerçevesinde ve en önemlisi bir “Hak” olarak eğitimi düzenleyen ilk önemli belge niteliği taşımaktadır.²⁶⁸

2709 Sayılı 1982 Tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Eğitim Hakkıyla ilgili 42’nci maddesinde açıkça kimsenin eğitim²⁶⁹ ve öğrenim²⁷⁰ hakkından yoksun bırakılamayacağı düzenlemiştir. Madde hükmüne göre öğrenim hakkının kapsamının kanunla yapılacak düzenleme ve/veya düzenlemelerle gerçekleştirileceği beyan edilmiştir.²⁷¹ Madde metninden yer alan “Kimsenin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacağı” ifadesi açıkça gösteriyor ki engelli bireyleri de içine almaktadır. Bu bağlamda engellilere yönelik eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli yasal düzenlemeler getirilmiştir.

5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 15’inci maddesinde Engellilerin eğitim hakkının hiçbir gerekçe ile engellenemeyeceğini, engelli bireylerin engel

²⁶⁷ Serdar Orhan, **Türkiye’de Özürlü Dostu Sosyal Politikalar(Durum Analizi ve Öneriler)**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 34

²⁶⁸ Selda Çağlar, **“Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri”**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2009), s.72.

²⁶⁹ Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme. Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.588852747737c4.90359149, (25.01.2017).

²⁷⁰ Herhangi bir meslek, sanat veya iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5888527a51de13.84916368, (25.01.2017).

²⁷¹ RG, 20.10.1982, Sayı 17844.

durumlarına göre engelli olmayan bireylerle eşit şekilde eğitim hakkına sahip olması gerektiği beyan edilmiştir. Madde hükmünün devamında yükseköğretim kurumları kendi bünyelerinde engellilerin eğitimlerini sağlıklı bir şekilde devam etmelerini sağlamak için Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin kurulması emredilmiştir.²⁷²

5378 Sayılı Yasaya göre, engelli bireylere yönelik eğitim hakkının engellenemeyeceğinin yansıra 13'üncü maddesinde ise engellilere yeteneklerine göre mesleğini seçme ve bu meslekle ilgili eğitim alma hakkının da kısıtlanamayacağını düzenlemektedir. Bu bağlamda Engelli bireyler yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işe kanalize edilmeli, gerek görüldüğü durumlarda mesleki rehabilitasyon hizmeti de sunulmalıdır.²⁷³

5378 Sayılı Yasada işitme engellilere yönelik özel bir düzenleme getirilmiştir. Bu yasa hükümlerine dayanılarak Türk Dil Kurumu tarafından özel işaret dili sistemi kurulmuş ve bu amaçla Türk İşaret Dili Sözlüğü oluşturulmuştur.²⁷⁴ Engellilerin her türlü eğitim ve kültürel materyal ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kabartma kitapların basılması, sesli kitapların çoğaltılması, gerekli görüldüğünde alt yazılı filmler gibi hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığına görevler yüklenmiştir.²⁷⁵ Dolayısıyla ilgili bakanlıklar engellilere yönelik bütün görevlerini eksiksiz bir şekilde gerçekleştirmekle sorumludur.

²⁷² “Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezi” yönetmeliği yasada beyan edildiği üzere kurulmuş ve bu merkezi düzenleyen yönetmelik 20.06.2006 tarihli ve 26204 sayılı Resmî Gazete ‘de yayınlanmıştır. Daha sonra aynı konuda Yüksek Öğretim Kurulu Tarafından 14.08. 2010 Tarihli 27672 Sayılı Resmi Gazete de eski tarihli yönetmeliği ilga eden yeni bir yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14214&sourceXmlSearch=&MevzuatIlski=0>, (26.01.2017).

²⁷³ RG, 07.07.2005, Sayı 25868.

²⁷⁴ Türk İşaret Dili Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullardaki işaret dili sözlüğü ihtiyacını karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu sözlükte 1986 kelime ve deyim yer almaktadır. Sözlükte kelimelerin anlamı verilmemiştir bunun yerine işaret dilindeki karşılıkları yer almıştır. Ayrıca her kelime için resim ve el biçimi de verilmiştir. Sözlükte gündelik yaşamda en çok kullanılan kelimelere yer verilmiştir. Ayrıca sözlük hem basılı olarak yayınlanmış hem de ağ ortamında kullanıcıların hizmetine sunulmuştur.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=264, (26.01.2017).

²⁷⁵ RG, 07.07.2005, Sayı 25868.

İşitme ve konuşma engeli olan kişilerin yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla 2828 Sayılı 1983 Tarihli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kanununda da bazı düzenlemeler mevcuttur. Bu kanuna göre gerek işitme gerekse de konuşma engeli olan bireylere tercümanlık hizmeti sunulmalıdır. Bu bağlamda gerektiği durumlarda ilgili personele işaret dili de öğretilmelidir.²⁷⁶

1739 Sayılı 1973 Tarihli Milli Eğitim Temel Yasası eğitim sistemini tasnif ederken iki temel bölüm temel almıştır. Bu bölümler “Örgün Eğitim” ve “Yaygın Eğitim” dir. Örgün eğitimi de kendi içerisinde: Okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim son olarak yükseköğretim olarak ayrılmıştır. Yaygın Eğitim terimi ise örgün eğitim faaliyetlerinin kapsamına girmeyen eğitim faaliyetlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Temel Yasasına göre yaygın ve Örgün eğitimin birbirini tamamlar nitelikte olması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla eğitime ilişkin düzenlemelerde örgün ve yaygın eğitim kurumları arasında geçişlerde izin verilmesi ve bu bağlamda birbirleriyle uyumlu bir eğitim sisteminin oluşturulması zorunluluğu doğmuştur.²⁷⁷ Gerek örgün eğitim gerek yaygın eğitim hizmetinden engelli kişiler aktif bir şekilde yararlandırılmalıdır.

Eğitim Öğretim sisteminin olağan düzeni içerisinde eğitilmeleri uygun görülmeyen engellilerin eğitim alanı “Özel Eğitim” olarak isimlendirilmiştir. Özel eğitim normal okulların bir bölümünde sürdürülebilir ya da bunun yerine özel eğitimin verilebileceği spesifik alanlar tercih edilebilir.²⁷⁸ Özel eğitime yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğe göre; özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler, eğitim sistemine uygun olarak, engellilik hallerinin mümkünse ortadan kaldırılması ya da etkilerin azaltılması, yeteneklerinin ortaya çıkarılması, sosyal hayata

²⁷⁶ RG, 27.05.1983, Sayı 18059.

²⁷⁷ RG, 24.06.1973, Sayı 14574.

²⁷⁸ Çağlar, **Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri**, s.70.

uyumlarının sağlanması gibi amaçlarla yasaya uygun kurulan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim görebileceklerdir.(m.5).²⁷⁹

Özel Eğitimle ilgili olarak 573 Sayılı 1997 Tarihli Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname bu konuda önem arz etmektedir. Buna göre özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitimi kendilerine has bir şekilde hazırlanan eğitim programı çerçevesinde ve benzer engellere sahip bireylerle birlikte gerektiğinde ayrı özel bir okul ve/veya kurumda sürdürülmelidir.(m. 13, m. 14.) Bunun yanında Düzenlemenin 18’inci Maddesine göre birden fazla özürlü olan bireyler için özel eğitim kurumlarında hususi olarak hazırlanmış sınıflar açılabilir. Düzenlemenin 27’inci hükmü ile Milli Eğitim Bakanlığı’na; resmi okul ve kurumlarda eğitim ve öğretim gören engelli bireylerin eğitimlerini aktif şekilde tamamlamaları için gerekli tüm araç ve gereçleri sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.²⁸⁰

Özel eğitime ilişkin yapılan bir başka düzenleme de 222 Sayılı 1961 Tarihli İlköğretim ve Eğitim Kanunun da yer almaktadır. Bu kanunda da yine özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için özel eğitim sınıflarının açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda düzenlemenin 12’nci maddesine göre ilköğretim çağındaki olan engelli bireylere yönelik önlemler alınması gerekliliği belirtilmiştir.²⁸¹ Kanunun 52’nci maddesinde ise velilere çeşitli yükümlülükler getirilmiş ve korunması altında bulunan engelli kişilere sağlıklı eğitim verilmelerini sağlamaları amaçlanmıştır.²⁸²

Milli Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumların Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelikte özel eğitim kurumlarında görev yapacak öğretmenlere ilişkin veriler düzenlenmiştir. Adı geçen yönetmeliğe göre özel eğitim kapsamında açılan okul öncesi sınıflardaki çocuk sayılarına göre öğretmen sayısı belirlenecektir. Bu bağlamda eğitim gören çocuk sayısı yediye kadar olan bu

²⁷⁹ RG, 06.01.2011, Sayı 27807.

²⁸⁰ RG, 06.06.1997, Sayı 23011.

²⁸¹ RG, 12.01.1961, Sayı 10705.

²⁸² Bayram Seyhan, Gülümser Gültekin Akdoğan, “Ulusal Yasalar Ve Yönetmelikler İle Uluslararası Sözleşmeler Açısından Engelli Çocukların Eğitim Hakkı”, **Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi “Erken Müdahale”**, Ankara, 12.05.2015, s.157.

okullarda bir, yedi ile on üç öğrenci olan durumlarda iki, on üç den on dokuz a kadar öğrenci sayısı olan eğitim kurumlarında üç öğretmen kadrosu tahsis edilmelidir. Bu sayılar göz önünde bulundurularak zihinsel engelli öğretmenler norm kadrosu²⁸³ bir katı artırılabilir(m.10).²⁸⁴

Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği de engelli bireylerin eğitimlerini içerir hükümler ihtiva etmektedir. Yönetmeliğe göre büyük şehir belediyeleri bünyesinde kurulan “Engelli Hizmet Birimleri”²⁸⁵ mesleki iyileştirme ve eğitim programları amacıyla başvuruda bulunan engelli bireylere gerekli eğitimleri vermekle yükümlüdür. Bu birimlerin bu yolla engellilerin çalışma yaşamına entegrasyonlarının sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca bu birimler üniversiteler, özel niteliğe sahip eğitim ve benzeri kurumlar ile gerektiğinde ortak çalışmalar yaparak engelli kişilere yönelik toplum temelli programlar düzenlemektedirler. Son olarak Engelli Hizmet Birimleri kendilerine başvuran gerek engelli gerekse de aile fertlerine yönelik eğitim, danışmanlık, rehberlik gibi amaçlarla eğitsel toplantılar yapabileceklerdir.(m.8)²⁸⁶

Engelli bireylerin gerekli eğitimi almaları için çeşitli yasal düzenlemeler içeren mevzuatımız engelli bireylerin aldıkları eğitim neticesinde kendilerine uygun bir meslekte istihdam edilmelerini içerir düzenlemelere yeterince yer verilmemiştir.

²⁸³Norm kadro, kamu kurum ve kuruluşlarının hizmetlerin yürütümü için ihtiyaç duydukları personelin nitelik, sayı, sahip olacağı unvan ve derece olarak tespit edilmesi ve standart hale getirilmesidir. <http://www.egitimhane.com/norm-kadro-ile-ilgili-hersey-k54149-0.html>, (26.01.2017).

²⁸⁴ RG, 10.08.1999, Sayı 23782.

²⁸⁵ Engelli Hizmet Birimi, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun 21 inci maddesi gereğince, büyükşehir belediyelerinde belediye meclisi kararı ile norm kadro ilke ve esaslarına uygun olarak kurulur. Birim, meclis kararında gösterilmek kaydıyla büyükşehir belediyesinin nüfus, ihtiyaç ve bütçe imkanlarına göre bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, eğitim, danışmanlık, bakım, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri ile özürliülerin yaşamlarını kolaylaştırıcı hiyerarşik kademelerden meydana gelir. Birim, büyükşehir belediye başkanı veya genel sekreterin belirleyeceği esaslar çerçevesinde kuruluş şemasında gösterilen genel sekreter yardımcısı veya ilgili diğer amire bağlı olarak çalışır. Birimde; norm kadro ilke ve esasları çerçevesinde sosyal çalışmacı, psikolog veya psikolojik danışmanlık ve rehberlik uzmanı, eğitmen, teknik öğretmen görevlendirilmesi asıldır. Bunun dışında birimde ihtiyaca göre diğer teknik, idari ve yardımcı hizmetler alanında personel görevlendirilebilir. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060816.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060816.htm>, (30.01.2017).

²⁸⁶ RG, 16.08.2006, Sayı 26261.

Eğitim ve istihdam konularının işlendiği düzenlemelerden biri Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmeliktir. Adı geçen bu yönetmeliğe göre Türkiye İş Kurumu²⁸⁷, mesleki faaliyetlerin ihtiva ettiği nitelikler ile engelli bireylerin özellikleri göz önünde bulundurularak, yine engelli kişilerin istekleri de göz ardı edilmeksizin en uygun iş ve/veya mesleği seçmeleri sağlanır. Gerektiğinde engelli bireylerin seçmiş oldukları mesleğe yönelik eğitimler de verilir. Bu konuda kurum tarafından iş danışmalığı verilebilecektir.²⁸⁸ Bu hizmet bizzat ilgili kurum tarafından ya da ilgili kurum koordinatörlüğünde verilir.

3.2.3. Mali Konulara Yönelik Engelli Hakları

Engellilere yönelik hukukumuzda yer alan alanlardan biri de ekonomik ve istihdam konularıdır. Bu alanda da derli toplu tüm ilgili hükümlerin bir arada olduğu yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili hükümleri farklı mevzuat hükümlerine bakarak inceleme zorunluluğu doğmuştur.

Gelir Vergisi Kanununa göre vergilendirme yapılırken kural olarak engel oranı göz önünde bulundurulur. Buna göre çalışma gücünün en az %80'ini kaybetmiş bulunan engelli bireyler birinci derece olarak, çalışma gücünün asgari %60'ını kaybetmiş bulunan çalışan engelli ikinci derece, çalışma gücü kaybı en az %40'ını kaybetmiş engelli kişiler ise üçüncü derece olarak kabul edilmiştir. Yukarıda ifade edilen oranlara göre birinci derece sayılan kişilere yani engel durumu çalışma gücünü en çok etkileyen kişilere daha fazla gelir vergisi indirimi yapılacaktır. Birinci dereceden sonra en fazla ayrıcalık ikinci sınıf ve son olarak üçüncü derece de olan bireylere ayrıcalık tanınacaktır(m.9).²⁸⁹ Yine 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununa göre; ölüm, sakatlık, hastalık ve işsizlik gibi sebeplerle verilen tazminat ve yapılan

²⁸⁷ Türkiye İş Kurumu; İstihdamın korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini yürütmek üzere kurulmuştur. Kurum, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 25.06.2003 Tarihinde kabul edilen ve 25.07.2003 tarih ve 25159 Sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4904 Sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile kurulmuştur. <http://www.iskur.gov.tr/KurumsalBilgi/Kurum/Tarihce.aspx>, (27.01.2017).

²⁸⁸ RG, 25.04.2009, Sayı 27210.

²⁸⁹ RG, 06.01.1961, Sayı 10700.

yardımlarla yardım sandıkları tarafından statüleri gereği kendi üyelerine verilen benzer nitelikteki yardımlardan da gelir vergisi alınmayacaktır(m.25).²⁹⁰

Benzer düzenleme Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununda da mevcuttur. Buna göre engel oranları %90 ve daha fazla olan engellilerin isimlerine kayıtlı taşıtlar ile diğer engellilerin, engel durumlarına uygun hale getirilmiş özel olarak donatılmış araçlar motorlu taşıtlar vergisinden istisna tutulmuştur.²⁹¹ Emlak Vergisi Kanunu'na göre engelli bir bireyin konutundan emlak vergisi alınamayacaktır. Bu vergi istisnasının uygulanabilmesi için kanunda bazı şartlar sayılmıştır. Buna göre bu konutun; brüt 200 m²'yi geçmemesi ve tek konut olması gerekir.²⁹²

Engellilerin bazı alanlarda vergiden muaf olacaklarını içerir bir başka hüküm 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanununda yer almaktadır. Buna göre; engelli bireyler eğitimleri, meslekleri, günlük hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla üretilmiş her türlü araç gereç ve özel bilgisayar programları için katma değer vergisi²⁹³ ödemeyeceklerdir. Vergiden istisna edilmiş bu tür işlemlerle ilgili fatura ve benzeri ilgili belgelerde gösterilen katma değer vergisi, mükellefin vergiye tabi işlemleri üzerinden hesaplanarak ödenmesi gereken katma değer vergisinden indirilir. Vergiye tabi işlemlerin mevcut olmaması veya hesaplanan verginin indirilecek vergi tutarından az olması hallerinde indirilmeyen katma değer vergisi, Maliye Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından tespit edilecek esaslar doğrultusunda ilgililere teslim edilecektir. Son olarak yaşlı ve engelli bakım ve huzurevlerini işletmek veya yönetmek amacıyla ve bu amaçlara uygun olarak alınan hizmet ve mallar "Sosyal Amaç Taşıyan İstisnalar" kapsamına alınarak katma değer

²⁹⁰ RG, 06.01.1961, Sayı 10700.

²⁹¹ RG, 23.02.1963, Sayı 11342.

²⁹² RG, 11.08.1970, Sayı 13576.

²⁹³ Katma Değer Vergisi yani KDV, yapılan mal ve hizmet teslimlerinde, mal veya hizmeti teslim alanın, teslim edene ödediği vergi türüdür. Katma değer vergisi dolaylı bir vergidir. "KDV" de Katma değer vergisinin kısa adıdır. Mal ve hizmet teslimi yapan tacirler teslim sırasında fatura vb. belgeler düzenlerler. Belge üzerinde görünen mal ve hizmet bedeli ile KDV tutarını, teslim ettikleri kişilerden tahsil ederler. Bu KDV'ye hesaplanan KDV denir. Kendileri mal ve hizmet aldıklarında ise karşı tarafa mal ve hizmet bedeli ile KDV tutarını öderler. Bu KDV ise ödeme yapan için indirilecek KDV kapsamındadır. Her dönem için hesaplanan KDV tutarları ve matrahları ve indirilecek KDV tutarları toplanır. <http://www.muhassebedersleri.com/genel-muhassebe-1/kdv-beyanname.html>, (01.02.2017).

vergisinden istisna tutulacaktır.²⁹⁴ Yine 4458 Sayılı Gümrük Kanunun 167'nci maddesine göre malul ve engellilerin kullanıma özgülenmiş eşyalar gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.²⁹⁵ Dikkat edileceği üzere KDV ve Gümrük Kanununda yer alan istisna ve muafiyetlerde engel oranı belirtilmemiştir.

Engelliler yönelik vergi muafiyetlerinden ayrı olarak “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” na göre; kanun ve yönetmeliklerde düzenlenen diğer yükümlülükleri yerine getiren engelli kişilere aylık bağlanacaktır. Bu aylık verilirken engel oranına göre tüm vücut fonksiyon kaybı oranı %40 ile %69 arasında olanlar “engelli” olarak kabul edilmiş, %70 ve üzerinde olanlar ise “başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli” olarak kanun tarafından yapılan ayrıma uygun olarak ödenecek tutar tespit edilecektir.²⁹⁶

Ülkemizde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar çalıştırdıkları personel kadrolarına göre %3 oranında engelli kişi istihdam etmek zorundadırlar. %3 oranı kurum ve kuruluşların taşrada çalışan personeli de dikkate alınarak hesaplanır. Yine çalıştırılan engelli personelle ilgili bilgiler üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığına²⁹⁷ bildirilmelidir. Dolayısıyla kanunda sayılan oranın altında engelli personel çalıştıran kurum ve kuruluşların denetimi de yine Devlet Personel Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir(m.50).²⁹⁸

Mamurlara ilişkin olarak getirilen %3 lük oranın yanında İş Kanunu ve diğer ilgili mevzuatta belli oranda engelli işçi istihdamı da yapılmalıdır. Buna göre; işverenler, elli veya elliden fazla işçi çalıştırdıkları özel söktüre ait işyerlerinde %3,

²⁹⁴ RG, 02.11.1984, Sayı 18563.

²⁹⁵ RG, 04.11.1999, Sayı 23866.

²⁹⁶ RG, 10.07.1976, Sayı 15642.

²⁹⁷ 17.12.1960 tarihinde 160 sayılı Kanunla Başbakanlığa bağlı Devlet Personel Dairesi kurulmuştur. 1984 yılına gelindiğinde Devlet Personel Dairesi Başkanlığı, 08.06.1984 tarihli ve 217 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenmiş, Devlet Personel Başkanlığı adı ile yine Başbakanlığa bağlı olarak yeniden kurulmuştur. 1980'lerden bu yana kamu kurum ve kuruluşlarının kaldırılması, özelleştirilmesi veya bazı kadroların iptal edilmeleri durumunda açığa çıkan personelin diğer kamu kurumlarına atanması da bu Başkanlık tarafından yapılmaktadır. <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal>, (06.02.2017).

²⁹⁸ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, RG, 23.07.1965, Sayı 12056.

kamu kurum veya kuruluşu niteliği taşıyan işyerlerinde ise %4 engelli işçi istihdam etmek zorunluluğu vardır. Aynı il sınırları içerisinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda istihdamıyla ilgili olarak belirlenecek oran toplam çalıştırdıkları işçi sayısına göre belirlenecektir. İstihdamı gereken engelli işçilerin tespiti Türkiye İş Kurumu aracılığıyla sağlanacaktır(m.30).²⁹⁹ Tarım ve orman işlerin icra edildiği, (51 ve daha fazla işçi çalıştırmak kaydıyla) özel sektöre ait işyerlerinde %3 engelli kişiyi, aynı nitelikteki kamuya ait iş yerlerinde %4 engelli ve %2 eski hükümlü işçiyi istihdamla sorumludurlar. Bu istihdam hakkı tanınırken engelli bireyin engel durumuna göre en uygun iş kolları seçilmelidir.³⁰⁰ İlk defa devlet memuru olarak atanacak engellilere yönelik olarak da ilgili kamu kurum veya kuruluşların taşradaki teşkilatları da dâhil olmak üzere tüm istihdam kadrolarının kanunla paralel olarak %3'lük oran belirlenmiştir. Boş kadro olmadığı gerekçesiyle bu oran göz ardı edilemeyecektir bu durumda gerekirse unvan değişikliği yapılacak ve engellilere ilişkin yeterli kadrolar temin edilecektir.³⁰¹ Engelli kişiler ve eski hükümlü kişinin talebi olması halinde, kendi iş yerlerinde kısmi süreli çalışma yapan işveren tarafından engelli veya eski hükümlü kişilerin istekleri üzerine kısmi süreli iş sözleşmesi³⁰² ile de istihdam edilebilirler.³⁰³

²⁹⁹ 4857 Sayılı İş Kanun, RG, 10.06.2003, Sayı 25134.

³⁰⁰ 4857 Sayılı İş Kanunu ve Türkiye İş Kurumu Kanununa dayanılarak çıkarılan 06.02.2017 Tarih ve 27210 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yurt İçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090425-3.htm>, (06.02.2017).

³⁰¹ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununa Dayanılarak çıkarılan 16.09.2004 Tarih ve 25585 Sayılı Resmi Gazete ile ilan edilen Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları İle Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25585_1.html, (06.02.2017).

³⁰² 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 13. Maddesi uyarınca, işçinin normal haftalık çalışma süresinin tam süreli çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlendiği sözleşmeye Kısmi Süreli İş Sözleşmesi denir. Çalışma süresi İş Kanunun 63. Maddesi gereği en çok 45 saat olarak belirlenmiştir. Yukarıda değinilen 13. Maddede emsal işçiden söz edilmiş olmakla, kısmi süreli iş sözleşmesinin belirlenmesinde esas alınacak haftalık normal çalışma süresi, tam süreli iş sözleşmesine göre belirlenecektir. 45 saatlik süre azami süre niteliğindedir. <http://ismahkemesi.com/2015/02/kismi-sureli-is-sozlesmesi-nedir-sonuclari-nelerdir/>, (06.02.2017).

³⁰³ 4857 Sayılı İş Kanunu, Türkiye İş Kurumu Kanunu ve İşsizlik Sigortası Kanununa dayanılarak çıkarılan 25.04.2009 Tarih ve 27210 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik.

Engelli kişilerin istihdamına yönelik olarak çıkartılan ve pozitif ayrımcılık örneği sayabileceğimiz uygulamalardan biri de; engelli personel istihdamı için normal personel alımından farklı olarak üst yaş sınırının bulunmamasıdır.³⁰⁴ Devlet memuru olmak için aranan 35 yaş koşulu engelli kişiler için gerekli değildir. 35 yaşını doldurmuş engelli bireyler de memur olarak atanabilmektedirler.

Zorunlu istihdama örnek oluşturması bakımından önem arz eden Deniz İş Kanununa göre denizcilik faaliyetlerinde bulunan şirketlerde de engelli kişi çalıştırma zorunluluğu vardır. Fakat devlet memurları kanundan farklı olarak burada çalıştırılanların hangi oranda istihdam edileceği yönünde herhangi bir rakam bulunmamaktadır.³⁰⁵

Engelli kişiler işe alınma, iş seçimi, teknik değerlendirme gibi safhaların hiçbirinde herhangi bir ayrımcı tutuma maruz bırakılamazlar. Çalışır halde olan ya da iş başvurusunda bulunan engelli kişilerin çalışma hayatlarında karşılaşılabilecekleri zorluklar çalıştıkları kurum ve kuruluşlar tarafından gerekli her türlü önlemlerle engellenmelidir. Sahip oldukları engellerden ötürü iş gücüne dâhil edilmeleri zor olan engelli kişilerin çalıştırılmaları, korumalı iş yerleri öncelikli olmak üzere kurum ve kuruluşlarca sağlanır.³⁰⁶

Güven ve asayişini korumakla görevli olanlar görevlerini ifa ederken malul kalırlarsa bu kişilere malullük aylığı bağlanacaktır. Buna göre; 2330 Sayılı Nakdi Tazminat Ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna göre; sakatlanarak bağlı oldukları sosyal güvenlik mevzuatına göre emekliye sevk edilenlere görev malullüğü aylığı ödenecektir. Emekli aylığı almakta iken engelli duruma düşen kişilerin aldıkları aylık ücretler görev malullüğü aylığı olarak ödenmeye devam edilir. Şayet ölüm hadisesi meydana gelirse bu durumda görev malullüğü aylığı, kişinin dul ve yetim

³⁰⁴ Başbakanlık Personel ve Prensipleri Genel Müdürlüğü 23.06.2006 Tarihli ve 2006/15 Sayılı Genelge. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (06.02.2017).

³⁰⁵ RG, 29.04.1967, Sayı 12586.

³⁰⁶ Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 07.07.2005 Tarih ve 25868 Sayılı Resmi Gazete, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>, (06.02.2017).

çocuklarına intikal ettirilecektir.³⁰⁷ Bu düzenlemeye paralel olarak 2453 Sayılı Yurt Dışında Görevli Personele Nakdi Tazminat Verilmesi Ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun gereği; yurt dışında sürekli görev veya her türlü geçici görev dolayısıyla bulunan Türk uyruklu kamu personelinin, bu görevlerinden dolayı yurt dışında maruz kaldıkları olaylar nedeniyle ölen, sakat kalan ya da yararlanan bireylere de yine bu kanunun diğer hükümleri uyarınca aylık ödenecektir.³⁰⁸ Uluslararası anlaşmalar uyarınca başka ülkelerde görevlendirilen ile yabancı ülkeler veya uluslararası alanlarda yapılan eğitim, tatbikat veya hareket sırasında ölen, engelli duruma düşen kişilere de aylık bağlanacaktır(m.1).³⁰⁹

Özelleştirme³¹⁰ hükümlerine uygun olarak özelleştirilen bir kurumda çalışan engelliler yapılan bu işlem sonucunda şayet işini kaybederlerse bu durumda engelli kişilere iş kaybı tazminatı iki kat şeklinde ödenmelidir. İş kaybı nedeniyle ödenecek tazminat ve sağlanacak diğer işlemlerle ilgilenecek kurum; Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğüdür. Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanununun sağladığı hak ve hizmetlerden yararlanabilmenin şartı olarak, hizmet sözleşmesinin sona erdiği tarihten itibaren otuz gün içinde Türkiye İş Kurumuna başvurulması belirlenmiştir(m.21).³¹¹

4123 Sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanunun kapsamına giren yörelerde tabii afet nedeniyle hayatını kaybeden yurttaşların birinci derecedeki yakınlarına ve engelli kalanlara gelir vergisi kanunda belirlenen ilkeler doğrultusunda Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek miktarda yardım yapılabilecektir. Belirlenen meblağ

³⁰⁷ RG, 06.11.1980, Sayı 17152.

³⁰⁸ RG, 23.04.1981, Sayı 17321.

³⁰⁹ RG, 23.04.1981, Sayı 17321.

³¹⁰ Özelleştirme: Devlete ait taşınır ya da taşınmaz malların teklif alma ya da ihale yoluyla satışını yapma, özelleştirmek işi veya durumudur. Teoride ve pratikte tamamen açıklığa kavuşturulmuş bir kavram değildir. Özelleştirme sadece kamu iktisadi teşebbüslerinin özel bir kurum kuruluşa satışı değildir. Özelleştirme iktisadi, mali, sosyal ve siyasal sebeplerle milli ekonomi içerisinde kamu iktisadi faaliyetlerinin sınırlandırılması veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamaların bütünüdür. <https://www.turkcebilgi.com/%C3%B6zelle%C5%9Firme>, (02.02.2017).

³¹¹ RG, 27.11.1994, Sayı 22124.

Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar doğrultusunda Başbakanlık fonları tarafından ödenecektir.³¹²

Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanununda sayılan eylemler veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler dolayısıyla zarar gören gerçek kişilerin yaralanması, engelli duruma düşmesi veya ölüm olayına maruz kalmaları durumunda uğradıkları zararlar ile ölüm halinde cenaze için harcanan giderler karşılanır. Şayet zarar gören kişi özel hukuk tüzel kişisi niteliğinde ise bu durumda tüzel kişiliğin zararları sulh³¹³ yoluyla karşılanacaktır(m.9).³¹⁴ Bu kanunda belirtilen ve engellilere ödenecek miktarların tespit edilebilmesi için Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yönetmelik'e başvurulmalıdır.³¹⁵

Terör olayları nedeniyle gerçekleştirilen olaylar nedeniyle oluşan mağduriyetlerin giderilmesi amacıyla; şehit veya çalışamayacak derecede malul olan kamu görevlileri varsa eşleri, yoksa çocuklarından biri oda yoksa kardeşlerinden biri devlet tarafından istihdam edilecektir. İstihdam edilmek isteyenler terör olayının meydana gelmesinden itibaren 15 yıl içerisinde başvuruda bulunmak durumundadırlar. Şayet olayın gerçekleştiği tarihte kişi 18 yaşını doldurmamışsa bu durumda 15 yıllık süre 18 yaşının doldurulması anından itibaren başlayacaktır(m.8).³¹⁶

İstihdama yönelik Başbakanlık tarafından yayınlanan genelge tüm ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına gönderilmiş buna göre; engelli memur istihdam etmek

³¹² RG, 25.07.1995, Sayı 22354.

³¹³ Sulh olma, kural olarak görülmekte olan bir davanın taraflarının, karşılıklı anlaşmalarıyla dava konusu uyuşmazlığa kısmen ya da tamamen son verilmesidir. Sulh tanımdan da anlaşılacağı üzere değil tarafların anlaşması sonucu oluşan hukuki bir kurumdur. <http://hukukdestegi.com/tr/2016/02/16/davada-sulh-olmak-ne-demektir/>, (02.02.2017).

³¹⁴ RG, 27.07.2004, Sayı 25535.

³¹⁵ RG, 20.10.2004, Sayı 25619.

³¹⁶ 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanununa dayanılarak çıkartılan ve 29.03.1996 Tarih ve 22595 Sayılı Resmi Gazete de yayımlanan Terör Eylemleri Nedeniyle Şehit ve Malul Olanların Yakınlarının ve Çalışabilecek Durumdaki Malullerin Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdamı Hakkında Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/08/20070822-2.htm>., (06.02.2017).

amacıyla sınav düzenleyen kamu kurum kuruluşları sınava başvuruda bulunan engelli adaylardan iş talep formu ve sağlık raporu fotokopisi dışında başka hiçbir belge istenemeyecek ve engelli adaylardan başvuru ücreti de alınamayacaktır. Yine ilgili başbakanlık genelgesi uyarınca engelli kişilere yönelik sağlık ve tıbbi rehabilitasyon hizmetlerine gereken önem verilmelidir. Kanun gereği ağır engelli sayılan kişilere öncelikli hizmet verilmelidir. Şayet engelli hastanın herhangi bir sosyal güvencesi yoksa da sağlık hizmeti verilmeli ve tedavilerine gayret gösterilmelidir.³¹⁷ Bunun yanında Sağlık raporu verilen engelli bireylerden bağış ya da evrak parası adı altında herhangi bir ücret talep edilemeyecektir. Muayene, tetkik vb. gibi işlemler dolayısıyla ortaya çıkan masraflar ise; engelli kişi herhangi bir kamu kurum veya kuruluşunda çalışması durumunda bu kurum ve kuruluşlarca karşılanır. Şayet herhangi bir sosyal güvenlik üyeliği varsa bu sosyal güvenlik kurumunca karşılanır. Eğer engelli kişinin herhangi bir sağlık güvencesi yoksa engellinin bu durumda yukarda da değindiğimiz üzere yine herhangi bir ücret talep edilemeyecektir.³¹⁸

Bakıma muhtaç engellilere yönelik özel bakımları yönetmelik çerçevesinde hizmete açılan ve faaliyet gösteren özel bakım merkezinde yatılı olarak kalan ve yaşamlarını sürdürmek için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından karşılanan bakıma ihtiyaç duyan engelli kişilerin kıyafet ve harçlık ihtiyaçları Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü aracılığıyla karşılanacaktır(Ek m.2).³¹⁹ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürlüğüne bağlı yaşlı bakım merkezleri³²⁰, Engelli danışma merkezlerinde³²¹ yatılı olarak kalan engelli kişilerin bulunduğu ilin müdürü aracılığıyla bu merkezlerde kalan kişilerin giyim ve tedavi ihtiyaçları karşılanacaktır.

³¹⁷ 03.12.2002 Tarihli ve 2002/58 Sayılı Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü Genelge. <https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/2002-58.pdf>, (02.02.2017).

³¹⁸ Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü 03.03.2004 Tarih ve 3539 Sayılı Genelge. http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/mev/mev_gen/tedavi_hiz/ozurlu_saglik_Kurulu_Raporu.pdf, (02.02.2017).

³¹⁹ 30.07.2006 Tarih ve 26244 Sayılı Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26244_2.html, (02.02.2017).

³²⁰ Detaylı bilgi için bkz. <http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/yasli-bakim-hizmetleri/yasli-bakim-hizmetleri>, (03.02.2017).

³²¹ Detaylı bilgi için bkz. <http://eyh.aile.gov.tr/kuruluslarimiz/kuruluslarimiz-engelli/genel-mudurlugumuze-bagli-bakim-rehabilitasyon-ve-aile-danisma-merkezleri>, (03.02.2017).

Bunun yanında aynı müdürlük bu merkezlerde kalan engelli bireyler de dahil bakıma muhtaç olan kişiler için 6-12 yaş aralığında bulunanlar için 600 TL, 13 yaş ile 18 yaş arası engelli kişilere 900TL, 18 yaş ve üzeri engelli kişilere ise aylık 900 TL ödenir.³²² Bununla birlikte daha önce de değindiğimiz üzere Büyükşehir Belediyeleri de kendi bünyelerinde kurdukları engelli hizmet birimleri vasıtasıyla kendi yönetim alanları içerisinde yaşayan ve ekonomik durumları yetersiz olan engelli kişilere yönelik ayni ve nakdi yardım yapmaktadırlar.³²³

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin öğrenim gördüğü resmi okul ve kurumlarda eğitim ve öğretim hizmetlerinin daha etkin bir şekilde verilmesi amacıyla gerekli araç ve gereçler milli eğitim bakanlığı tarafından karşılanır. Yine adı geçen bakanlık bu okullarda görülen eğitim sırasında yiyecek ve giyecek masraflarının karşılanmasını da üstlenmektedir. Şayet engelli kişilere yönelik olarak verilen bir eğitim programı düzenlenmişse ve engelli kişilerin aileleri bu programlara iştirak etmişse bu durumda sayılan haklardan engelli kişilerin aileleri de yararlandırılacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı ayrıca engelli bireylerin, özel eğitim okul ve kurumları ile özel sınıflarındaki gündüz eğitim kurumlarına ücretsiz ulaşımının sağlanabilmesi için gerekli her türlü tedbiri almakla sorumludur.³²⁴

Sosyal güvencesi bulunmayan veya geliri net asgari ücret miktarını geçmeyen engelli bireylerin yiyecek ihtiyaçları illerde valilik, ilçelerde ise kaymakamlıklar

³²² 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu dayanak alınarak çıkartılan, 19.08.1993 Tarih ve 21673 Sayılı Resmi Gazetede ilan edilen Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Genel Müdürlüğü Engellilerin Tespiti, İncelenmesi, Bakım ve Rehabilitasyonuna Dair yönetmelik, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100903-4.htm>, (03.02.2017).

³²³ Büyükşehir Belediyesi Kanununa dayanılarak 16.08.2006 Tarih ve 26261 Sayılı Resmi Gazete de ilan edilen Büyük Şehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10589&MevzuatIliski=0&sourceXmlSe> arch=, (03.02.2017).

³²⁴ Milli Eğitim Temel Kanunu, Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Devlet Memurları Kanunu, Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamelere dayanılarak hazırlanan ve 31.05.2006 Tarih ve 26184 Sayılı Resmi Gazete de yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeli_gi_son.pdf, (03.02.2017).

aracılığıyla kurulan aşevleri hizmetleri tarafından sağlanır.³²⁵ Annesi ya da babasını yitirmiş ihtiyaç sahibi çocuklar ile %40 ve üzeri oranda engel durumu olanlar; herhangi bir sosyal güvenceye sahip değillerse ve herhangi bir geliri yoksa ya da mahkeme kararı veya kanunla bakıma alınmamış ise, gelir getirici taşınır ve taşınmaz herhangi bir malı bulunmuyorsa, böyle bir malı olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin muhtaçlara verilen aylığı geçmiyorsa her ay ödenmek üzere bir miktar para ödenecektir. 18 yaşından küçük engelli çocuklara, kendilerine bakmakla yükümlü anne ve babalarına da yukarıda sayılan şartları taşımaları halinde aylık bağlanacaktır. Fakat bu durumda her aile de yalnızca bir kişiye aylık ücret ödenebilir.³²⁶

3.2.4. Ulaşım İlişkin Engelli Hakları

Engellilere ilişkin sosyal politikalardan biri de ulaşım ilişkin sosyal politikalardır. Engellilere ilişkin yaptığımız diğer tasniflerde olduğu gibi bu başlık altında da ilgili hükümlerin toplu olarak verildiği bir düzenleme bulunmamaktadır. Bundan dolayı ilgili düzenlemeler tek tek incelenmeye çalışılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları(TCDD)³²⁷ indirim kuralları gereği Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından verilen ücretsiz seyahat kartı³²⁸ veya yine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından engellilere verilen engelli kimlik kartını alıp bunu kuruma ibraz edenler için ücretsiz olarak seyahat hakkı vardır.³²⁹

³²⁵ 5737 Sayılı Vakıflar kanuna dayanılarak çıkarılan ve 27.09.2008 Tarih ve 27010 Sayılı Resmi Gazete ile ilan edilen Vakıflar Yönetmeliği, <http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/vakiflar-yonetmeli>, (03.02.2017).

³²⁶ 5737 Sayılı Vakıflar kanuna dayanılarak çıkarılan ve 27.09.2008 Tarih ve 27010 Sayılı Resmi Gazete ile ilan edilen Vakıflar Yönetmeliği, <http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/vakiflar-yonetmeli>, (03.02.2017).

³²⁷ TCDD'nin açılımı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları şeklindedir. TCDD, Türkiye Cumhuriyeti'nde taşımacılığını düzenler, işletir ve kontrol eder. Devlete ait bir kurum olan TCDD bugünkü anlamda adını 1927 yılında almıştır. Osmanlı Devleti zamanında yabancılar tarafından yapılan demir yolları, Cumhuriyetin ilk yıllarında alınmış ve bu kurumun yönetimine verilmiştir. <http://www.webokur.net/forum/tcdd-acilimi-nedir.25371/>, (07.02.2017).

³²⁸ Engelliler için sağlık kurulu raporuyla % 40 ve üzerinde engelli olduğunu belgeleyen Türk vatandaşlarının kendileri, ağır engellilerin ise kendileri ile birlikte birden fazla olmamak üzere beraber seyahat ettikleri refakatçilerine verilen kart. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140304-3.htm>, (06.02.2017).

³²⁹ <https://yolcu.tcdd.gov.tr/indirimler/>, (06.02.2017).

Ücretsiz seyahat hakkında yararlanma konusunda usul ve esaslar 04.03.2014 tarihli ve 28931 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren ve Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından düzenlenen “Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği” ile belirlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre indirimsiz seyahat; 65 yaşını doldurmuş kişiler için sahip oldukları kimlik kartlarıyla, engelli kişiler ise aile ve sosyal politikalar bakanlığı il müdürlükleri tarafından ilgili kişiye verilen engelliler kimlik kartı vasıtasıyla yararlanacaklardır.³³⁰

Hava yolları ile seyahat etmek isteyen engelli kişiler için de bazı indirimler düzenlenmiştir. Buna göre Türk Hava Yolları³³¹ % 40 ve üzeri oranda engelli olan engelli yolculara promosyon biletler³³² hariç olmak üzere tüm iç hat biletlerde % 20 indirim ve tüm dış hat biletlerde % 25 indirim sağlamaktadır. Engelli kişilerin bu indirimden faydalanmaları için % 40 ve üzeri oranda engelli olduğunu gösteren bir belgeyi ibraz etmeleri gerekmektedir. Bunun yanında engelli yolcuların söz konusu hava yolculuklarından yirmi dört saat öncesinden haber vermeleri kaydıyla Türk Hava Yolları tarafından kendilerine tekerlekli sandalye de tahsis edilecektir.³³³

4736 Sayılı Kamu Kurum Ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal Ve Hizmet Tarifeleri İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun uyarınca

³³⁰ <http://eyh.aile.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/engelli-kimlik-karti>, (07.02.2017).

³³¹ 20.05.1933 Tarihinde Türk Hava Yolları, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı ‘Hava Yolları Devlet İşletmesi’ adıyla kurulmuştur. İlk filosu, 2 King Bird (5 koltuklu), 2 Junkers F-13 (4 koltuklu), 1 ATH-9 (10 koltuklu) uçaklarından oluşmaktaydı. 1938 yılında ‘Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü’ adı ile Ulaştırma Bakanlığı’na bağlanmıştır. 1956 yılında Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı 60 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. 1990 yılında özelleştirilecek kurumlar listesinde yer almıştır ve aynı yıl Ekim ayında % 1.55 oranında halka arz edilmiştir. 2004 yılında % 23 oranındaki ikinci halka arz süreci de tamamlanan Türk Hava Yolları, 2006 yılında % 25 oranındaki üçüncü özelleştirilme süreciyle özel şirket statüsüne kavuşmuştur. Yine 01.04.2008’de Türk Hava Yolları, dünyanın en büyük uçuş ailesi olan “Star Alliance” havayolu ittifakı üyesi oldu. 23.04.2008 tarihinde Türk Hava Yolları’nın alt markası Anadolu Jet faaliyete başlamıştır. Türk Hava Yolları, 2005 yılında 14,1 milyon, 2006’da 16,9 milyon, 2007’de 19,6 milyon, 2008’de 22,5 milyon, 2009’da 25,1 milyon, 2010’da 29,1 milyon, 2011’de 32,6 milyon, 2012’de 39 milyon, 2013’de ise 48,3 milyon yolcu taşımıştır. <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/kurumsal/basin-odasi/sikca-sorulan-sorular>, (07.02.2017).

³³² Promosyonlu bilet; satın alındıkları andan itibaren herhangi bir iptal, iade ve değişiklik yapılamayan bilettir. Bu biletler genellikle sınırlı sayıda koltuk için geçerlidir. Genellikle havayolları bu biletlerde tek taraflı değişiklik yapma haklarını saklı tutarlar. <https://www.enuygun.com/ucak-bileti/sikca-sorulan-sorular/promosyonlu-bilet-nedir/>, (07.02.2017).

³³³ <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/seyahat-bilgileri/sikca-sorulan-sorular/rezervasyon/indirimler>,

belediyeler ve belediyeler tarafından kurulan müessese ve işletmeler, toplu taşıma hizmetleri sunarlarken engelli, yaşlı, öğrenci ve basın hizmetlerini ifa eden kişilere indirimli tarifeler uygulamak noktasında yetkili durumdadırlar.³³⁴ Yine büyükşehir belediyeleri ile diğer belediyeler, şehir içinde bizzat sundukları yahut denetimlerinde sunulan toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin erişebilecekleri şekilde gereken tedbirleri almakla mükelleftirler. Engellilerin toplu taşıma hizmetlerinden yararlanabilmeleri için gerekli tedbirleri almak da yine bu kurumların görevidir.³³⁵ Büyükşehir belediyeleri engelli hizmet birimleri, ihtiyaç duyulması halinde engellilerin engel durumuna uygun araçlarla bulundukları yerlerden gitmek istedikleri ya da gitmek zorunda oldukları hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşımını sağlanmalıdır.³³⁶

Terörle mücadele kapsamında engelli duruma gelen, bu mücadele sonucunda dul kalan eşleri, emekli sandığı³³⁷ dışındaki sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olarak çalışmayan ve bu kuruluşlardan aylık almayan kız çocukları, çalışarak hayatını kazanamayacak derecede malul ve muhtaç olan erkek çocukları ve onların reşit olmayan çocukları ile anne ve babaları, yurt içinde devlet demir yollarında, deniz yollarında, deniz yolları şehir hatlarında ve belediye toplu taşıma araçları ile belediye

³³⁴ RG, 19.01.2002, Sayı 24645.

³³⁵ 5378 Sayılı Engelliler Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG, 07.02.2017 Tarih ve Sayı25868. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>, (07.02.2017).

³³⁶ 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa dayanılarak çıkarılan ve 16.08.2006 Tarih ve 26261 Sayılı resmi gazetede yayımlanan Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10589&sourceXmlSearch=&MevzuatIlli ski=0>, (07.02.2017).

³³⁷ Emekli Sandığı; Maliye Bakanlığına bağlı bir kurum olarak kurulmuştur. Asıl amacı memur statüsünde çalışan kişilerin sosyal güvencesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. 16.05.2006 Tarihinde yürürlüğe giren 5502 Sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Sosyal Güvenlik Kurumu kurulmuş ve Emekli Sandığına verilen yetkiler bu kuruma devredilmiştir. Böylece BAĞ-KUR, SSK ve Emekli Sandığı da bir çatı altında toplanmış olmuştur. <http://www.sgkhakinda.com/emekli-sandigi-nedir/#axzz4XzPaKcd3>, (07.02.2017).

tarafından kurulan şirketler veya özel firmalar aracılığıyla yaptırılan toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalandırılmalıdırlar.³³⁸

³³⁸ 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu RG, 12.04.1991 Tarih ve Sayı 20843. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.3713&MevzuatIliski=0&sourceXmlSeach=&Tur=1&Tertip=5&No=3713>, (07.02.2017).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK İLE MUKAYESE EDİLDİĞİNDE TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI VE GELİŞİM DURUMU

Bu başlık altında genel olarak engellilerin durumu resmedilmeye çalışılacaktır bu konuda başta uluslararası düzenlemeler sonra Almanya ve en son Türkiye’nin durumu yukarıdaki detaylı açıklamalar ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Dünya Sağlık Örgütü(World Health Organization) verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %10’nu engelli iken, 2011 yılında yayımlanan Dünya Engellilik Raporu’nda bu oran %15’lere kadar artmıştır. On beş yaş ve üstü kişilerde her hangi bir engele sahip olan kişi sayısı Dünya Sağlık Araştırmasına(World Health Survey) göre 785 milyondur (Dünya nüfusunun yaklaşık %15,6’sı). Küresel Hastalık Yüğü(Global Burden of Disease) çalışmasına göre ise bu sayı 975 milyon(Dünya nüfusunun yaklaşık %19,2’si) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler de göstermektedir ki dünyada engelli nüfusu artmaktadır.³³⁹

Türkiye Avrupa Birliği(AB) ve Birleşmiş Milletler(BM) protokol ve antlaşmalarının birçoğunu imzalamış ve böylece antlaşmalara taraf olmuştur. Yürürlükteki anayasamızın 90’ıncı maddesi uyarınca usulüne uygun şekilde yürürlüğe konulmuş uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir ve bu metinler

³³⁹ Kaya, **Engelli İnsanın hakları**, s.113.

aleyhine Anayasa Mahkemesine de gidilemeyecektir dolayısıyla bu metinler bağlayıcı niteliktedirler.³⁴⁰

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 Tarihinde 217 A(III) sayılı kararla ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1'inci maddesine göre: Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmış olup birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranırlar.³⁴¹ Dolayısıyla engelli kişiler de eşit, hür, onurlu bireylerdir ve ayrımcılığa maruz bırakılmamalıdır.

Engelli kişilerin insan haklarına ilişkin çalışmaların dünyada özellikle son yirmi yılda hız kazandığı söylenebilir. Fakat engelli kişilerin cinsiyetinin, engelli kişilerinin hakları konusunda ne derece ve nasıl etkili olduğu konusunda aynı hızda bir gelişimin olduğu söylenemeyecektir.³⁴² Bu durum uluslararası antlaşmaların ruhuna aykırılık teşkil etmektedir.

21. yüzyılda kabul edilen ilk insan hakları belgesi olma niteliği taşıyan Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası sözleşme engelli hakları bakımından mihenk taşlardan biridir. Sözleşme ile engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımlarının artırılması amaçlanmış bunun yanında özellikle kamusal nitelik taşıyan hizmetlerin erişilebilir olması, kanun önünde engelliler ile diğer kişiler arasında eşitliğin sağlanması gibi konular detaylı olarak işlenmiştir. Adı geçen sözleşmenin genel ilkeler bölümünde engellilerin kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıkları da dâhil olmak üzere, kişilerin doğuştan sahip

³⁴⁰ RG, 18.10.1982, Sayı 2709.

³⁴¹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 Sayılı Resmi Gazete' de yayınlanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin tam metni ve detaylı bilgi için, <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>, (17.04.2017).

³⁴² Lina ABU HABİB, "Woman and Disability Don't Mix: Double Discrimination and Disabled Woman Rights", **Gender and Development**, C. 3, S.2, , C.3, S.2, California 1995, s.49. makalenin tam metninin çeviri için Hatice OSUNLUK, Bahadır UĞURLU, "Özürlü Kadınlar ve Ayrımcılık" Öz- Veri Dergisi, Mayıs 2005.

oldukları onura ve bireysel özerliklerine saygı gösterilmesi, farklılıklara saygı gösterilmesi ve engelliliğin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi, fırsat eşitliği, kadın ve erkek arasında eşitlik, engelli çocukların gelişen kapasitelerine saygı duyulması ve engelli çocukların kendi kimliklerini koruyabilmeleri için bu kişilerin haklarına saygı duyulması gerekliliği vurgulanarak sözleşmenin bir nevi amacı da formülize edilmiştir.³⁴³

Dünya Sağlık Örgütü(WHO) ve Dünya Bankası(World Bank)³⁴⁴ tarafından gerçekleştirilen ve 2011 tarihinde yayımlanan Dünya Engellilik Raporu(World Report on Disability) bazı öneriler barındırmaktadır. Bu önerilerden bazıları şunlardır: Engellilerin ana politikalar, sistemler ve hizmetlere ulaşılabilirlikleri sağlanmalı, engeli bireyler için özgün programlar ve hizmetlere yatırımlar yapılmalı, Ulusal engellilik stratejileri ve aksiyon planı oluşturulmalıdır, Engelli olan bireyler onlara yönelik uygulamalardan yararlanmaları sağlanmalı, engellilere yönelik insan kaynakları hizmetleri geliştirilmeli, engellilere ilişkin yeterli finansman sağlanmalı ve bu bireylerin alım gücü geliştirilmeli, engelliliğe ilişkin kamusal farkındalıklar artırılmalı, engellilerle ilgili sağlıklı veriler toplanmalı son olarak engellilere yönelik araştırmalar güçlendirilmeli ve bu araştırmalar desteklenmelidir.³⁴⁵

Engelliliğe ilişkin çıkarılan mevzuat ile veya pratik yaşamda yaşamlarını kolaylaştırmak amacıyla yapılan uygulamaları göz önünde bulundurularak oluşturulan ve 2002-2013 tarihleri arasında kapsayan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanan “Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma Son 10 Yılın

³⁴³ Kaya, **Engelli İnsanın Hakları**, s.37.

³⁴⁴ 1944 yılı sonrası, Avrupa’nın yeniden imarına yönelik olarak kurulan “International Bank For reconstruction and Development” adı altında kurulan uluslararası bir örgüttür. Daha çok gelişmekte olan ülkelere uzun vadeli proje kredileri sağlamaktadır. Son yıllarda görev tanımları içerisinde gelişmekte olan ülkelerin dış borçları ve yoksullukla mücadele kavramları dâhil olmuştur.
http://web.archive.org/web/20110803192956/http://www.tcmb.gov.tr:80/yeni/gen_sek/sozluk.htm#dunyabankasi, (21.02.2017).

³⁴⁵ Aydan Oral, Gülseren Akyüz, Dilşad Sindel, Resa Aydın, “**Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı**”, Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation/Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, C.58, S.3, İstanbul 2012, s.257.

Raporu” adlı rapor bu yıllar arasında engelli haklarının gelişim durumuna ışık tutmaktadır.³⁴⁶

Bu süre zarfında Türkiye, engellilik alanında bağlayıcı nitelikte uluslararası belge niteliğinde olan ve engellilerin, ayrımcılıkla mücadele ana ekseninde hak ve özgürlüklerinden tam ve eşit yararlanmasını ve kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasını öngören yukarıda ilgili alanda detayları verilen Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesini 30.03.2007 tarihinde imzalanmıştır. Böylece Sözleşmeyi ilk imzalayan ülkeler arasında yer almıştır. Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol de imzalanmış olup protokolün onaylanması süreci devam etmektedir. Böylece, Türkiye’nin engelli politikalarının sözleşme çerçevesinde oluşturulması kabul edilmiştir.

On yıllık süre içinde atılan en önemli adımlardan biri de 2010 yılında yapılan anayasa değişikliğidir(10’uncu madde). Buna göre engellilere ilişkin alınacak önlemler eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacaktır. Bu hükümle engelli bireylere pozitif ayrımcılık yapılması anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır.³⁴⁷

Engelli hakları konusunda ülkemizde atılan önemli adımlarından bir diğeri de 2014 yılında kabul edilen 6518 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Kanun ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur.³⁴⁸ Adı geçen kanun ile 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun ismi değiştirilerek Engelliler Hakkında Kanun adını almıştır. Bunun yanında bu kanun ile engelli bireylere sağlanan sosyal yardım, bakım, özellikle şehirlerarası ulaşım konularında iyileştirici tedbirler getirilmiştir. Yine bu kanunda üzerinde durulması gereken hususlardan biri de engellilerin karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısında ayrımcılığın önlenmesi için çeşitli adımlar atmasıdır. Ayrımcılığa ilişkin olarak yasada yer alan dolaylı ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, makul uyumlaştırma gibi kavramların temelinde 2006 yılında kabul

³⁴⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu”, Ankara 2013, s.7.

³⁴⁷ RG, 18.10.1982, Sayı 2709.

³⁴⁸ RG, 19.02.2014, Sayı 6518.

edilen Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme bulunduğu açıktır.³⁴⁹

Son yıllarda gerçekleşen gelişmelerden biri engellilerin hayat şartlarını daha iyi bir noktaya taşımak ve hizmetleri daha etkin bir şekilde sunabilmek amacıyla öncelikle bir bakanlık çatısı altında(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü yapılandırılmıştır. Engelli memurlara ilişkin bazı çalışma koşulları yeniden düzenlenmiş, gece nöbeti ve vardiyası verilmemesi, engelli memurların mesai ve dinlenme sürelerinin diğer memurlardan farklı belirlenmesi imkânı sağlanmıştır.

Engellilerin diğer bireylerle adil bir rekabet ortamında yarışabilmelerini sağlamak amacıyla Devlet Memurları Kanunu değiştirilerek engellilere yönelik ayrı ve merkezi bir sınav getirilmiştir. Bu sınav Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı(EKPSS) olarak adlandırılmaktadır.³⁵⁰ Adı geçen bu sınav ile bir sene içerisinde yaklaşık olarak 14.000 engelli kişi memur olarak istihdam edilmiştir. Bu bağlamda, 2002 yılı itibariyle engelli kontenjanında memur olarak çalışan engelli sayısı 5.777 iken bu rakam 2013 yılı Haziran ayında bu sayı 32.021 olarak tespit edilmiştir. Bu sayılar ve Devlet Personel Başkanlığı'nın 2016 Mayıs verileri göz önünde alındığında 9.995'i kadın ve 33.156'sı erkek engelli olmak üzere, toplam; 43.151 engelli memur istihdam edilmektedir. Engellilere yönelik bu rakamların hizmet sınıflarına göre dağılımları da şu şekildedir; Genel İdare Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 4.870, Erkek; 14.030) 18.900, Sağlık ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 806, Erkek; 938) 1.744, Teknik Hizmetler Sınıfı: (Kadın; 304, Erkek; 1.669) 1.973, Eğitim Öğretim Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 1.354, Erkek; 2.768) 4.122, Avukatlık Hizmetleri Sınıfı: (Kadın; 22, Erkek; 51) 73, Din Hizmetleri Sınıfı:

³⁴⁹ AKBULUT, ÖZGÜL, TEZCAN, “Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı”, s.24.

³⁵⁰ EKPSS ve kura yolu ile engellilerin devlet memurluğuna alınması şartları, 07.02.2014 Tarih ve 28906 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı Ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik ile düzenlemiştir. EKPSS, Ortaöğretim, ön lisans ve lisans mezunu engellilerin engel grupları ve eğitim durumlarına göre yapılan ve sonuçları devlet memurluğu ile kamu kurum ve kuruluşları işçi kadrolarına alınmaları için yapılan merkezi sınavdır. <https://memurunyeri.com/kpss/kpss-diger/656-omss-ile-ilgili-sik-sorulan-sorular.html>, (07.02.2017).

(Kadın; 109, Erkek; 1.111) 1.220, Mülki İdare Amirliği Hizmetleri Sınıfı: (Erkek; 1), Yardımcı Hizmetler Sınıfı: (Kadın; 2.530, Erkek; 12.588) 15.118.³⁵¹

Özel sektörde engelli istihdamı konusuna gelindiğinde yine çeşitli rakam ve tespitlerle karşılaşmaktayız. 2002-2013 yılları arasında ve hatta günümüze kadar; engelli istihdamını geliştirici tedbir ve teşvikler kabul edilmiştir. Kota kapsamında çalıştırılan engellilerle, korumalı işyerlerinde çalıştırılan engellilerin sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının, kontenjan fazlası isteğe bağlı çalıştırılan engellilerin sigorta primine ait işveren hissesinin ise yüzde ellisinin hazine tarafından karşılanması sağlanmıştır. Böylelikle özel sektörde de engelli istihdam oranının artırılması amaçlanmıştır. Bu sayede yıllara göre istihdam sayıları artmıştır. Kamuda ve özel sektörde engelli kotasında istihdam edilen yıllık işçi sayısı 2002 yılı sonunda 10.883 iken bu rakam 2013 yılı Temmuz ayı itibariyle 23.384'e yükselmiştir. Ayrıca, engelli çalıştırmakla yükümlü işyerinde çalışan engelli işçi sayısı 2008 yılında 66.363 iken, 2013 Haziran ayı itibariyle 93.056'ya yükselmiştir.³⁵²

Engelli istihdamı konusunda Avrupa Konseyinin 2000 yılında aldığı İstihdam ve Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve Direktifi bağlayıcı niteliğe sahiptir. Avrupa Konseyi direktifle engellilere yönelik istihdam alanlarında karşılaşılabilecek ayrımcılığın önüne geçilebilmesi için; çalışma alanlarında engellilere yönelik tedbirlerin alınması, engellilerin istihdamının artırılabilmesi için çalışacakları alanlarla ilgili makul eğitimlerin sunulması, iş sahalarının engellilere uygun hale getirilmesi gibi hükümler getirmiştir.³⁵³

Engellilerin istihdamına ilişkin Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmelerden biri de Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) tarafından hazırlanan Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşmedir. Bu sözleşmede çeşitli ilke

³⁵¹ Ahmet Ünlü, "2016 Yılı Mayıs Ayına Göre Kamu Personel Sayıları", **Yeni şafak Gazetesi**, 05.04.2016, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetunlu/2016-y%C4%B1%C4%B1-may%C4%B1s-ay%C4%B1na-gore-kamu-personel-say%C4%B1lar%C4%B1-2029063>, (25.04.2017).

³⁵² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, "**Türkiye'de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu**", s.9.

³⁵³ Direktifin tam metni için Bkz., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ>, (18.04.2017).

kararları kabul edilmiştir. Bu bağlamda yetkili makamların engellilerin iş bulmaları, buldukları işi korumaları ve işlerinde yükselmeleri için gerekli tedbirleri almakla mesuldürler(m.7). Yine sözleşmeye göre kırsal alanlarda ve uzak yerleşim yerlerinde engelli bireyler için mesleki iyileştirme ve istihdam servislerin sağlanması gerekmektedir(m.8).Sözleşme tarafı olan her devlet engellilere mesleki rehberlik, mesleki eğitim verecek danışmanların eğitimi için gerekli tedbirleri almalıdır(m.8).³⁵⁴

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda gerçekleştirilen “Korumalı İşyerleri Projesi” normal koşullarda çalışma ortamları bulmaları hayli güç olan engelli kişilere istihdam ortamları oluşturulması amaçlanmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren eğitim kurum-kuruluşları, üniversiteler, kamu kurum-kuruluşları, sendika, meslek örgütleri gibi sivil toplum kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilere, zihinsel engelliler, ruhsal ve duygusal engellilere yönelik korumalı işyeri projelerine kuruluş sermayesi olarak engelli çalıştırmayan işverenlerden kesilen cezaların oluşturduğu Ceza Paraları Fonundan karşılanmaktadır. Bu kurumlara kuruluşlarından itibaren 150 bin TL lik hibe yardımı verilmektedir. Bu hibe yardımından ayrı olarak engelli bireylerin kuruluş tarihlerinden itibaren bir yıllık maaşlarının ödenmesi bu fon aracılığıyla sağlanmaktadır.³⁵⁵

Engelli kişilerin kendi yaşamlarını idame etmeler amacıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı işbirliğinde “Girişimci Engel Tanımaz” başlıklı bir proje gerçekleştirilmiştir. Böylece engelli bireylerin istihdam konusunda bakanlıklar arası bir işbirliği oluşturulmuş ve engellilerin çalışma hayatlarındaki etkinliklerin artırılması amaçlanmıştır. Çalışamayacak durumda olan engelli kişilere ilgili kanun gereği verilen aylık maaş oranları %200 ile %300 arasında artırılmıştır. Bunun yanında isteğe bağlı olarak erken emeklilik hakkı tanınmıştır. Yukarıda vergilendirmeye ilgili engelli haklarında belirttiğimiz üzere

³⁵⁴ Sözleşmenin tam metni için Bkz., <http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>, (18.04.2017).

³⁵⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu”, s.9.

brüt 200 m² geçmeyen ve sadece bu niteliğe sahip tek evi emlak vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca engellilerin yaşadığı konutlarda yaşamlarını kolaylaştırıcı önlemler de alınmıştır. Engelliliği dolayısıyla bakıma muhtaç bütün engellilere bakım hizmeti adı altında hizmetler sunulmuştur. Engellilere yönelik evde bakım veya özel bakım hizmetleri için yapılan harcamaların ödemeleri yapılmıştır. 2002 yılında 2.647 engelli bakım evlerinde sıra beklerken şu anda bakım için sıra bekleyen engelli bulunmamaktadır. Bakım hizmetlerinin kalitesini artırmak için, engelli ve yaşlı bireylere bakım hizmetini veren bakım elemanlarına eğitim şartı getirilmiş ve verilecek bu eğitim sonucunda sertifika alınmaları sağlanmıştır. Son olarak bu konuda bir istatistiki bilgiyi sunmakta fayda olacaktır; 2002 yılında 30 engelliye bir bakım elemanı düşerken, 2013 itibariyle 6 engelliye 1 bakım elemanı düşmektedir.³⁵⁶ Evde bakım hizmetlerinden 2007 yılı sonunda yaklaşık 30.638 kişi yararlanırken 2013 Haziran ayı itibariyle bu sayı 421.093'e ulaşmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sunulan Evde bakım hizmetinden yararlanan engelli kişiler şayet isterlerse bakım ücretleri hazine tarafından karşılanarak özel bakım merkezlerinde bakım görme haklarına sahiptirler. Engelli vatandaşlara bakım hizmeti sunulan kurum veya kuruluşlara her bir engelli kişi için net bir asgari tutar kadar ödeme yapılacaktır. Bu bağlamda yaklaşık 153 Özel Bakım Merkezinde 10.389 engelli kişiye bakıldığı için devlet tarafından ödeme yapılmıştır. Engellilere yönelik olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından Umut Evleri projesi³⁵⁷ yürürlüğe konulmuştur. Bu evlerin sayısı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı verilerine göre 33 tür. Umut evlerinde yaklaşık olarak 464 engelli kişiye hizmet sunulmaktadır. Bu engellilerin yaş durumları, engel durumları(zihinsel, bedensel) göz önünde bulundurularak hizmet sunumları yapılmaktadır. Yukarıda zikredildiği üzere engellilerin toplumsal hayata katılımı önündeki engelleri kaldırmak amacıyla,

³⁵⁶ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, **“Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu”**, s.15.

³⁵⁷ Umut Evleri, Sürekli bakım hizmetlerinin sunulduğu bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalmakta olan engelli bireylerin küçük gruplar halinde bir apartman dairesinde veya müstakil bir evde diğer komşuları ile birlikte yaşamlarını sürdürmesinin daha yararlı olacağı öngörüsü ile durumları uygun olanların, kuruluşların ek ünitesi konumunda olan “Umut Evi” olarak isimlendirilen evlerde, toplum yaşamına aktif katılımlarının sağlanarak, bakımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. <http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/engelli-bakim-hizmetleri/umut-evleri>, (10.02.2017).

kamuya açık her türlü yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile binaların, engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, büyükşehir belediyeleri ile belediyelerin sundukları ya da denetledikleri şehir içi toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.³⁵⁸

³⁵⁸ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, “Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu”, s.21.

SONUÇ

Engelli kişiler ve bu kişilerin aileleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu zorlukların içerisinde psiko sosyal ve iktisadi zorluklar bulunduğu gibi engelli kişilerin iş, eğitim, meslek, sosyal güvenlik kaynaklı zorlukları da bulunmaktadır. Bu zorlukların yanı sıra bir de fiziki temelli zorluklar da mevcuttur: Şehirlerin yaşam alanlarındaki kaldırımlar, kamu ve özel sektör binaları, parklar ve bahçeler, ulaşım araçlarının uygunsuzluğu gibi. Engelli kişi ve bu kişilerin aile fertleri, karşılaştıkları zorluklar, yoksulluk ve yoksunlukları kendisine yönelik ayrımcılıkla bağdaştırmakta, bu durum psikolojik algıda yeni sorunlar meydana gelmesi sonucunu doğurmakta engelli kişinin gerçekte sahip olduğu kapasitesinin altında performans göstermesine ve sahip olması gereken yaşam kalitesinin de düşmesine sebebiyet vermektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “Zihinsel Engelli Kişilerin Hakları Antlaşması” ve “Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Antlaşması” engelli bireylerin sahip olduğu hakların esaslarını detaylı olarak ifade eden ilk uluslararası sözleşmeler olarak kabul edilmektedirler. Bu antlaşmalardan sonra 1981 yılı “Dünya Engelli Yılı” olarak kabul edilmiştir. Hemen bu yılın ardından 1982 yılı ile 1991 yılları arası da “Birleşmiş Milletler Engellilerin On Yılı” Olarak kabul edilmiştir. (Avrupa Birliği ise 2003 yılını “Avrupa Engelliler Yılı” olarak kabul etmiştir).Tüm

bu gelişmeler engelli hakları konusunda dünyadaki farkındalığı artırmış ve 2006 yılına geldiğimiz de ise yine Birleşmiş Milletler tarafından Engelli Haklarına İlişkin Uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile daha önce çeşitli antlaşmalarda düzenlenen engelli hakları oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Avrupa Birliği de bu antlaşmayı imzalamıştır. AB bu antlaşmayı 2007 tarihinde kabul etmiştir. Böylelikle adı geçen sözleşmeyi kabul eden ilk uluslararası örgüt niteliği kazanmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği ilk defa uluslararası nitelikte ki bir sözleşmeye taraf olmuştur.

Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği sistemindeki engelli haklarına ilişkin gelişmeleri yakından takip edip, ilgili yasal düzelmeleri ulusal düzeyde uygulamaya çalışan ülkelerden biri Almanya'dır. Almanya da 2006 tarihli engelli haklarına ilişkin BM sözleşmesini imzalamıştır.

Almanya'da uygulanan yasalara göre engellilik oranları yüzde yirmi ile yüzde yüz arasındadır. Bununla birlikte Almanya'da yüzde elli ve daha fazla oranda engele sahip olan bireyler ağır engelli olarak kabul edilmektedir. Almanya'da ağır engelli olarak kabul edilen kişilerin toplam nüfusa oranı yüzde sekizdir. Bu oran oldukça fazla bir insan kitlesine tekabül etmektedir. Ağır engelli kişiler için Almanya'da özel hükümler mevcuttur. Örnek vermek gerekirse: Yirmi ya da daha fazla işçi çalıştırılan kamu kurumu ya da özel kurumlar da çalıştırılanların en az yüzde beşinin ağır engelli olması gereklidir. Alman çalışma ofisi verilerine göre ağır engelli istihdam oranı yüzde yaklaşık olarak 3,7'tür. Şayet engelli kişi ile engelli olmayan kişi aynı iş yerine başvurursa ve ikisi de o işi yapmakta yetkinse engelli birey tercih edilir. Bu bağlamda görülüyor ki ağır engelli kişiler lehine pozitif ayrımcılık yapılmıştır.

Almanya 16 eyaletten oluşan federatif bir yapıyla yönetilmektedir. Bu eyaletlerden biri de Berlin Eyaletidir. Almanya'da engelli hakları konusundaki gelişmeler Berlin içinde de kendini göstermiştir. Berlin Eyaleti'nde 2006 'da Sosyal Eşitlik Yasası çıkarılmış, ardından bu yasa 2010 tarihinde revize edilmiştir. Bu yasa ile Berlin Senatosuna engelli görevlisi seçme görevi verilmiştir. Bu görevli 5 yıl için seçilmektedir. Seçilen bu kişinin tekrar senato tarafından görevlendirilmesi

mümkündür. Engelli görevlisi görevini ifa ederken göreviyle ilgili konularda tamamen bağımsız bir şekilde çalışır. Bu engelli eyalet görevlisinin yanı sıra her küçük belediyede de bir engelli görevlisi mevcuttur. Bu kişilerde engelli görevlisinin yaptıkları hizmetleri kendi belediye sınırları içerisinde sunarlar.

Berlin Eyaleti engelli görevlisi herhangi bir kurumda ayrımcılıkla karşılaştığında hemen bu ayrımcılığın ortadan kaldırılması için çalışmaktadır. Engelli temsilcisi ayrıca engelliler için eyalette kurulan komisyonun başkanlığını da yapmaktadır. Engelli görevlisinin kurumlara ceza kesme, engellilerin çalışma koşullarını inceleme gibi hakları vardır. Bununla birlikte eyalette bir eser yapılacaksa mutlaka engelli görevlisinin onayı aranmaktadır. Bunun nedeni eserin engellilerin kullanıma uygun olmasını sağlamaktır. Bu gibi yetkiler teoride var olan engelli haklarının pratik hayatta uygulanmasını garanti altına almaktadır.

İsveç'te engelli haklarına ilişkin düzenlemeler Almanya'daki düzenlemelerle paralellik göstermektedir. “Engelliler için destek ve Hizmet kanunu” 1994 yılında kabul edilmiş bunun yanın da engellilerin toplumsal ya da bireysel herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamalarını garanti altına almak amacıyla “Ayrımcılık Kanunu” da 2009 yılında kabul edilmiştir. Ayrımcılık Kanununa göre engelliler herhangi bir ayrımcılığa maruz kaldıklarında tazminat alma hakları doğmaktadır. İsveç'te pek çok Avrupa ülkesinden farklı ve ileri olan bir düzenlemeden söz etmek gerekmektedir. İlgi düzenlemeye göre erişilebilirlik engellilerin sahip olduğu temel haklardan biridir ve bu hak ihlal edildiğinde ayrımcılık yapıldığı sonucuna varılacaktır.

İsveç'te engelli haklarına ilişkin düzenlemeler çok yönlü bir nitelik taşımaktadır. Engelli kişiler istediklerin oturdukları evin düzenlemesini ilgili kurumdan isteyebilir, isterlerse ayrı bir ev tahsisini talep edebilirler. Bununla birlikte adalete erişim, ulaşım, bilgi teknolojilerine erişim, konut ya da taşıt alırken sağlanan kolaylıklar, istihdam desteği sağlanması İsveç'te engelli politikalarını belirleyen temel argümanlardır. Bu argümanlardan üzerinde durulması gereken biri güncel düzenlemeler barındırması hasebiyle adalete erişimdir. 2010 yılında İsveç Savcılık

Kurumu mağdur engellilere ilişkin bir proje başlatarak dosyaları ile ilgili bilgilerin kendilerine daha sağlıklı ve anlaşılabilir bir şekilde ulaşmasını amaçlamıştır. Yine İsveç'te bulunan tüm yargı organlarının engelsiz hale getirilmesi sağlamak amacıyla 2012 yılında İsveç Ulusal mahkemesi çeşitli kararlar almıştır.

Türkiye'de engellilerle ilgili bakışın değişmeye başladığını gösterir önemli düzenlemelerden biri 6462 sayılı kanundur. Bu yasayla özür, sakat, sakatlık gibi kelimeler yerine engel, engellilik gibi kelimelerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte; özür, sakat, özürlülük gibi ifadeler diğer kanun ve kanun hükmünde kararnamelerden çıkarılmıştır. 5378 sayılı Özürlüler Kanunu 6462 sayılı kanunla Engelliler Kanunu adını almıştır.

Türkiye'de engelli bireylere yaklaşımın psikolojik olarak düzeltilmesi amacıyla yapılan bu çalışmalardan sonra engellilere yönelik uygulamada karşımıza çıkan bazı durumları örneklendirmek yerinde olacaktır. Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından ihtiyaç duyan engellilere tekerlekli sandalye bedeli verilmelidir.(Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu uyarınca) ancak uygulamada tekerlekli sandalye alımı ciddi koşullara bağlanmıştır. Sağlık kurulu raporu almak, bu raporu fizik tedavi doktoru vasıtasıyla reçeteye yazdırmak, sonra sandalyeyi satan bayiye gidip bu faturalandırmak vb. bu ağır şartlardan sonra ilgili kanunda ancak bu ödemenin 5 yılda bir yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Engelli bireylerin eğitim oranına geldiğimizde 25 yaş üstü bireylerde okuma, yazma oranı yaklaşık %64 olarak belirlenmiştir. Engelli bireyler içerisinde yüksekokul mezunu bireylerin oranı ise sadece %2 olarak belirlenmiştir. Bu durum eğitime erişilebilirlik noktasında istenilen seviyeye gelinmediğinin açık göstergesidir.

Türkiye'de engelli kişilere bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Engel oranları %90 ve üstü olan bireylerin motorlu taşıtlar vergisi ödemeleri zorunlulukları yoktur. Yine emlak vergisi kanununa göre engelli bireylerin konutlarından emlak vergisi alınmayacaktır. Engelliler için memur alımlarında %3'lük bir istihdam alanı açılmıştır (kamuya işçi alınacaksa bu oran %4 olmaktadır).

Engelli kimlik kartını ibraz eden engelli bireyler şehir içi ulaşımdan ücretsiz yararlanır. Bakıma muhtaç engelliler için bakım aylığı ödenmektedir, eğer kendisi hayatını sürdüremeyecek oranda engelli ise bakıcılık görevini ifa eden kişiye de belli oranda ödeme yapılmaktadır.

Engelli haklarına ilişkin yasal düzenlemeler, tezimizde de üzerinde durduğumuz gibi özellikle son yirmi yılda gelişim göstermiştir. Türkiye'deki yasal düzenlemeler de gelişimini tamamlamış değildir. Türkiye'de engelli haklarına ilişkin düzenlemeler hayli dağınıktır ve Almanya'da gördüğümüz gibi doğrudan bir ayrımcılık yasası da mevcut değildir. Ancak anayasamızda dil, ırk, cinsiyet vb. herhangi bir nedenle ayrımcılığın yapılamayacağı açıkça vurgulanmıştır (m.10). Her ne kadar anayasa hükmünde doğrudan engellilik dolayısıyla ayrımcılık yapılamaz denilmemişse de madde hükmünün yorumundan bunu çıkarmak mümkündür. Bunun yanında Almanya'da var olan ve engelli bireylerin engel durumunu tespit eden ayrı bir kurumun Türkiye'de de kurulması önem arz etmektedir. Üzerinde durulması gereken bir nokta da engellilere ilişkin yasal düzenlemelerin kontrol etmek amacıyla Birleşmiş Milletler sisteminde var olan engelli komisyonu ve Almanya'da halen yürürlükte olan engelli temsilciliği kurumlarının Türkiye'de var olmamalarıdır. Bu gibi kontrol mekanizmalarının Türkiye'de olmaması engelli haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin uygulamadaki eksikliklerini görmemizi zorlaştırmaktadır. Türkiye'deki yasal mevzuatta var olan eksikliklerden bir diğeri; engellilere sunulan bakım hizmeti, engelli aylığı gibi konularda sadece engellilik oranını yüksek olan bireylere bu hizmetin sunulması ve özellikle engelli bakım hizmeti sunulurken sadece engelli bireyin gelir durumuna değil de tüm aile fertlerinin gelir durumuna bakılmasıdır. Özellikle bakıma muhtaç birden fazla engelli kişi barındıran ailelerin durumları göz önünde bulundurularak gerekli yasal değişiklikler yapılmalıdır.

Engelli bireylerin gerek ulusal düzeyde gerekse de uluslararası düzeyde karşılaştıkları sorunlarından biri de eğitim konusunda var olan yasal düzenleme eksiklikleridir. Özellikle Türkiye'ye baktığımızda yükseköğretim yapan engelli bireylerin yaklaşık yarısı açık öğretim sisteminde eğitimlerini sürdürmektedir ama bu sistemde de engelli bireylerin bir zorlukla karşılaştıklarında nereye ve nasıl

başvuracakları konusunda temel bir düzenleme bulunmamaktadır. Son yıllarda özellikle engelli bireylerin engel durumlarının sınavlarda göz önünde bulundurulması ve buna göre teknik ve gözetmen yardımının sunulmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir.

Uluslararası ve ulusal yasal düzenlemelerde her ne kadar engelli istihdamına ilişkin hükümler bulunsun da engelli istihdamı dünyada ve Türkiye’de istenilen seviyede değildir. Özellikle Türkiye’de kamu da çalıştırılabilecek engelli sayısının yüzdesi Almanya başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinden geridedir. Bu durumla ilgili yasal düzenleme yapılarak bu oranın yükseğe çekilmesi faydalı olacaktır.

Engelli bireylerin karşılaştıkları sıkıntıların temelinde engelli haklarıyla ilgili farkındalığının yeterli seviyede olmadığı gerçeğidir. Farkındalığı artırmak amacıyla sosyal projelere azami önem verilmelidir. Ülkemizde engellilere ilişkin sosyal projeler gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında yok denecek kadar azdır. Engellilerle ilgili toplumsal farkındalık istenilen seviyede değildir. Bu farkındalığın artırılması yasal düzenlemelerin yapılması açısından pozitif bir etki doğuracaktır.

KAYNAKÇA

ADAMS, Maurianne, Lee Anne BELL ve Pat GRIFFİN(Ed.), **Teaching for Diversity and Social Justice**, Routledge Taylor and Francis group, Newyork 2010.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hakları Genel Müdürlüğü, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Engellilik**, Ankara 2014.

Almanya Ayrımcılıkla Mücadele Birimi, **Genel Eşit Muamele Yasası(AGG) Rehberi Genel Eşit Muamele Yasası'na ilişkin açıklamalar ve örnekler**, Berlin 2010.

ATAK, Songül, “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği Hukukunda Engelli Hakları”, **Legal Hukuk Dergisi**, C.12, S.140, İstanbul 2014, s.99-124.

AYSOY, Mehmet, **Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası**, Açı Kitaplar, Ankara 2004.

Council Of Europe Publishing, **Council Resolution Of 6 May 2003 On Accesibilty Of Cultural İnfrastructure And Cultural Activities For With Disabilities**, New York, 2003.

ÇAĞLAR, Selda, “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, “, C.61, Ankara 2012, s.541-598.

ÇAĞLAR, Selda, “**Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri**”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İstanbul 2009.

ÇINARLI, Serkan, Nurgül KOCAKOÇ, “ Türkiye’de Engelli Haklarının Kamu Hizmeti Açısından Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu**, Lefkoşe 16-17 Ekim 2014, s.113-137.

Department for International Development, **Disability, Poverty, Development**, London 2000.

Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Sektöründe Engelli Personel İstihdamı**, Ankara 2013.

(Ed.)WALKER, Allen, **Guidance Document:Effective Use of International Human rights Monitorings Mechanisms to Protect The Rights of Persons with Disabilities**, International Disability Alliance, Geneva 2010.

ERTEN, Şerafettin, Mehmet AKTEL, “Ulusal Program ve düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’nin Engelli Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.21, S.4, Isparta 2016, s.1275-1297.

GENÇ, Yusuf, Güldane ÇAT, “Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi”, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**, C.8, 2013, s.363-393.

GÜL, İdil Işıl, “**Fiziksel Engellilerin Uluslararası Hukukta Korunması ve Uluslararası Standartların İç Hukukta Yansıması**”, (Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006.

HABİB, Lina ABU, “Woman and Disability Don’t Mix: Double Discrimination and Disabled Woman Rights”, **Gender and Development**, C.3, S.2, California 1995, s. 49-53.

Interkulturelles Beratungs und Begegnungs Centrum e. V., **Wegweiser für Menschen mit Behinderung**, Berlin 2016.

İNAL, H. Tamer, “Engelli Çocuğun Ve Ergenin Özel Hakları”, **1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi**, İstanbul 25. 02. 2011, s.67-99.

KARAASLAN, Erkan, **Engelli Hakları**, Bekad Yayınları, Antalya 2014.

KARAN, Ulaş, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları**, Mattek Matbaacılık, Ankara 2009.

KAYA, Hasan, **Engelli İnsanın Hakları**, Liberte Yayınları, Ankara 2015.

KOCA, Canan, **Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu**, Dünya Engelliler Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

KOCK, Martin, “Disabilty Law In Germany: An Overview Of Employment” , **German Law Journal**, C.5, S.11, Charlottesville 2004, s.1373-1392.

LAWSON, Anna, “Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri”, **Türk Hukukunda Engelliler ve Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi**, Ankara 2009.

LAWSON, Anna, “Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Genel Bir Bakış Ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri”, **Türk Hukukunda Engelliler ve Engelli Haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi**, Ankara 05.10.2009, s.15-87.

Life long learning Programme, Education and Culture DG, **Care Work With People With Disabilities in Germany**, Berlin 2006.

LORD, Janet, Aleksandra POSARAC, Marco NİCOLİ, Karen PEFLLEY, Charlotte MCCLAİN-NHLAPPO, Mary KEOGH, **Disability And International**

Cooperation And Development: A Review Of Policies And Practices, P Discussion Paper, Newyork 2010.

ORAL, Aydan, Gülseren AKYÜZ, Dilşad SİNDEL, Resa AYDIN, “Dünya Engellilik Raporu: Harekete Çağrı”, **Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation/Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi**, C.58, S.3, İstanbul 2012, s.83-97.

ORHAN, Serdar, **Türkiye’de Özürlü Dostu Sosyal Politikalar(Durum Analizi ve Öneriler)**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

ÖZ, Cihan Selek, Serdar ORHAN , “Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Deneme”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, C.3, S.2, Ankara 2012, s.36-48.

QUINN, Gerard, Theresia DEGENER, Anna BRUCE, Christine BURKE, Joshua CASTELLINO, Padraic KENNA, Ursula KILKELLY, Shivaun QUINLIVAN, **The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability**, New York and Geneva, 2002.

REÇBER, Kamuran, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, Dora Yayınları, Bursa 2012.

SCHULZE, Marianne, **Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, Fedex Office and Print Services, New York 2010.

SEYHAN, Bayram, Gülümser Gültekin AKDOĞAN, “Ulusal Yasalar Ve Yönetmelikler İle Uluslararası Sözleşmeler Açısından Engelli Çocukların Eğitim Hakkı”, **Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi “Erken Müdahale”**, Ankara, 12.05.2015, s.153-160.

SEYYAR, Ali, **Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Dostu Sosyal Politikalar**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015.

STEİN, Michael Ashley **“Disability Human Rights”**, California Law Review, C.95, 2007, s.75-122.

ŞEMŞİT, Sühal, Ahmet UÇAR, Mehmet Ali YÜKSEL, “Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinden Türkiye’de Belediyelerin Sunduğu Engelli Hizmetleri”, **Sosyal Bilimler Dergisi ICEBSS Özel Sayısı**, Manisa 2016

Teachinhg for Diversity and Social Justice, Perspectives On the Historical Treatment Of People With Disabilities 2007.

Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı, **Engelli Kişilerin Hakları Komitesi’nin Raporlama Süreçleri ve Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı**, Ankara 2016.

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner for Human Rights, **Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Professionel Trainnig series.15**, New York 2008.

United Nations Human Rights Office Of The High CommissionerFor Human Rights, **Monitoring the Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, Newyork, 2010.

ÜNAL, Canan, **“Karşılaştırılmalı Hukuk Işığında Sosyal Güvenlik Hukukunda Özürlüler ve Yeni Yaklaşımlar- Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”**, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Ana Bilim Dalı) İstanbul 2011.

ÜNLÜ, Ahmet, “2016 Yılı Mayıs Ayına Göre Kamu Personel Sayıları”, **Yeni şafak Gazetesi**, 05.04.2016.

Verein Niedersächsischer Bildungsinitiativen e.V, **Pflegeleistungen und Hilfen bei Behinderung, Krankheit und Alter**, Hannover 2014.

YEŞİLADALI, Burcu, Gökçeçiçek AYATA(Ed.), **Ayrımcılık Yasası; Kavram, Hukuk, İzleme, Belgeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

<http://ailehekimligi.gov.tr/ana-cocuk-sal/146-evde-bakim-hizmetleri-nedir.html>,
(31.01.2017).

<http://behinderung.org/gesetze/Schwbg.htm>, (23.01.2017).

[http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54f6bfa2369dc5214cf853fb/\(200813\)%20KORUNMAYAN%20MUHTAC%20COCUKLAR.pdf](http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54f6bfa2369dc5214cf853fb/(200813)%20KORUNMAYAN%20MUHTAC%20COCUKLAR.pdf),
(31.01.2017).

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ekev/>, (11.04.2017).

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_labour_force_survey_-_ad_hoc_modules,
(28.02.2017).

[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32003G0724\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32003G0724(01)),
(13.03.2017).

[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974Y0212\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31974Y0212(01)),
(28.02.2017).

<http://eurlex.europa.eu/search.html?qid=1489475218380&text=11%20December%202013%20disabled&scope=EURLEX&type=quick&lang=en>, (14.03.2017).

<http://eyh.aile.gov.tr/kurumsal/kurum-hakkinda>. (19.01.2017).

<http://eyh.aile.gov.tr/uygulamalar/engelli-bakim-hizmetleri/umut-evleri>,
(10.02.2017).

http://fasd-fz-koeln.de/cms/upload/downloads/mediathek/SGB_IX_-_Frauke.pdf,
(15.02.2017).

<http://heinonline.org>, (20. 04. 2016).

<http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/sjilc34&div=17&id=&page=>, (13.02.2017).

<http://ismahkemesi.com/2015/02/kismi-sureli-is-sozlesmesi-nedir-sonuclari-nelerdir/>,
(06.02.2017).

<http://ozevvakfi.org>, (11.01.2017).

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.588852747737c4.90359149, (25.01.2017).

http://web.archive.org/web/20110803192956/http://www.tcmb.gov.tr:80/yeni/gen_sek/sozluk.htm#dunyabankasi, (21.02.2017).

<http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (28.02.2017).

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105>, (28.02.2017).

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08ALMANYA%20209-276.pdf>, (16.02.2017).

<http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>,
(17.04.2017).

<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal>, (06.02.2017).

http://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (11.02.2017).

<http://www.egitimhane.com/norm-kadro-ile-ilgili-hersey-k54149-0.html>,
(26.01.2017).

<http://www.hsyk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/888c9e7e-1b0e-4230-b07e-b7c5102954a8.pdf>, (16.02.2017).

<http://www.ibb.gov.tr/trtr/kurumsal/birimler/engelliler mudurlugu/Pages/AnaSayfa.aspx#.WJC65FOLTIU>, (31.01.2017).

<http://www.iskur.gov.tr/KurumsalBilgi/Kurum/Tarihce.aspx>, (27.01.2017).

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14214&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>, (26.01.2017).

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130330-4.htm>, (27.01.2017).

<http://www.sgkhakkinda.com/emekli-sandigi-nedir/#axzz4X3jYdu7a,i>, (28.01.2017).

<http://www.sgkrehberi.com/haber/28070>, (06.02.2017).

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276,
(19.01.2017).

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276,
(23.01.2017).

<http://www.turkishairlines.com/tr-tr/kurumsal/basin-odasi/sikca-sorulan-sorular>,
(07.02.2017).

<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm>, (20.02.2017).

<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r053.htm>, (11.02.2017).

<http://www.who.int/>(Erişim tarihi 22.10. 2016).

<http://www.who.int/healthinfo/survey/en/>, (Erişim tarihi 22.10. 2016).

http://www2.ohchr.org/english/issues/disability/docs/A.HRC.13.29_en.doc,
(10.01.2017).

<https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul> (Erişim tarihi 17.10.
2016).

<https://memurunyeri.com/kpss/kpss-diger/656-omss-ile-ilgili-sik-sorulan-sorular.html>, (07.02.2017).

<https://treaties.un.org/Pages/Home.aspx>, (11.02.2017).

https://www.academia.edu/4819805/Haklar_Temeline_Engellilik_Modelleri_ve_Sosyal_Hizmet, (11.02.2017).

<https://www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/engelli-hizmetleri>, (31.01.2017).

<https://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/2002-58.pdf>, (02.02.2017).

<https://www.berlin.de/rbmskzl/regierenderbuergermeister/verfassung/artikel.41548.php>, (03.03.2017).

<https://www.berlin.de/sen/soziales/berliner-sozialrecht/land/rv/lgbg.html>,
(23.02.2017).

https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_9/BJNR104700001.html, (16.02.2017).

https://www.turkcebilgi.com/t%C3%BCrkiye_istatistik_kurumu, (19.01.2017).

<https://www.webokur.net/forum/konu/tcdd-acilimi-nedir.25371/>, (07.02.2017).

<https://www.webokur.net/forum/konu/tcdd-acilimi-nedir.25371/>, (07.02.2017).

